

Экономикалық шолу

Қазақстан Республикасының Ұлттық Банкі

№2, 2015

Мазмұны

Проблемалар мен пайымдаулар

Серікова Г.Қ. Экономиканың нақты секторы кәсіпорындарының мониторингін дамыту – мемлекеттің ақша-кредит саясатының маңызды құрамдас бөлігі. Аймақтағы көзқарас.....	3
Родин С.С. Қаржылық қызметтерді тұтынушыларының құқықтарын қорғаудың аумақтық аспектісі.....	10
Шарафеденов А.Р. Кредиттік бюро туралы.....	15

Әдістеме

Сахов Н.С. Халықаралық есеп айырысу банкінің міндеттері мен функциялары.....	20
---	----

Исламдық қаржыландыру

Алибекова А.М. Мемлекеттің исламдық қаржы секторын дамыту барысындағы рөлі: Ұлыбритания, Біріккен Араб Әмірліктері, Қазақстан.....	27
---	----

Экономика және қаржы нарығы: аймақтық аспектілер

Түлегенов Е.М. Қостанай облысының 2014 жылдың қорытындысы бойынша сыртқы сауда айналымы.....	33
Жонкабаев А.Б. Өңірлік банк секторы және оның Шығыс Қазақстан облысының экономикасын дамытудағы орны.....	41
Әбдіқадірова Б.Б. 2015 жылдың 1 тоқсан қорытындысы бойынша Қызылорда облысы экономикасының нақты секторының кәсіпорындарына жүргізілген мониторинг нәтижелері туралы.....	48
Балтабаева К.Н. Валюта нарығы.....	54
Данченко Е.А. Астана қаласының қаржы нарығы.....	60

Мақалалар авторларының ой-пікірлері Қазақстан Республикасының Ұлттық Банкінің ұстанымымен бір-біріне сай келмеуі мүмкін

**Экономиканың нақты секторы кәсіпорындарының мониторингін дамыту – мемлекеттің ақша-кредит саясатының маңызды құрамдас бөлігі.
Аймақтағы көзқарас.**

Серікова Г.Қ – “Қазақстан Республикасының Ұлттық Банкі” республикалық мемлекеттік мекемесі Қарағанды филиалының экономикалық талдау және статистика бөлімінің жетекші маман-экономисі.

Экономиканың басты саласы, экономиканың нақты секторы кәсіпорындарының қаржылық жағдайын бағалауды зерттеу бірнеше он жылдықтар бойы дүниежүзілік қоғамдастықтың жетекші елдерінің барлық орталық банктері қызметтерінің бағыттарының бірі болып табылады, бұл қаржылық емес кәсіпорындар бойынша меншікті деректер қорының болуына және елдегі экономиканың нақты секторындағы жағдайдың тәуелсіз жедел бағасын алуға мүмкіндік береді.

Ұлттық Банкінің жүргізіп жатқан экономиканың нақты секторы кәсіпорындарының мониторингі еліміздің ақша-кредит саясатындағы шараларды уақтылы қабылдауға арналған қосымша талдау ақпаратын қамтамасыз етеді.

Экономиканың нақты секторы кәсіпорындарының мониторингі (бұдан әрі – мониторинг) мониторингке қатысушы кәсіпорындары және Қазақстан Республикасының Ұлттық Банкі арасындағы тиімді ақпараттық ерікті ынтымақтастыққа негізделген және шарушылық субъектілерінің жүйелік пікіртерімдерінің нәтижесінен құралған экономиканы зерттеудің жалпыланған жүйесін білдіреді, атап айтқанда: конъюнктуралық, қаржылық, инвестициялық және банк қызметінің қажеттілігі бойынша.

Дүниежүзілік тәжірибеде кәсіпорындардың мониторингін жүргізу шеңберінде негізгі құралдардың бірі болып пікіртерім сауалнамалары, телефон арқылы пікіртерім, бухгалтерлік есеп болып табылады. Қазақстан Республикасының Ұлттық Банкінде кәсіпорындардың мониторингі сауалнама негізінде жүргізіледі, оны жүргізу кезінде сауалнаманың екі түрі пайдаланылады, олар конъюнктуралық және қаржылық сауалнама.

Конъюнктуралық сауалнама аймақта қалыптасқан экономикалық конъюнктураның өзгерісін бағалауға қажетті деректерді алуға және кәсіпорындарға банк қызметтерінің қажеттіліктері туралы және оның қанағаттандырылу дәрежесі туралы ақпаратты алуға арналған. Қаржылық сауалнама кәсіпорынның қаржылық жағдайын, тиімді қызметін сипаттайтын деректерді алуға қолданылады және бухгалтерлік баланстың негізінде толтырылады.

Жүргізіліп жатқан пікіртерімдер жедел ақпараттың көзі болып табылатынын атап өту қажет, олардың кешенді талдауы мемлекеттің ақша-кредит саясатын әзірлеу және жүргізу бойынша Ұлттық Банктің міндеттерін жүзеге асыруға арналған сапалы ақпараттық – талдамалық шолуының болуына мүмкіндік береді.

Қазақстан Республикасы Ұлттық Банкінің кәсіпорындар мониторингінің жұмыс істеуінің және ұйымдастыруының негізгі қағидаттары:

- 1) кәсіпорындардың толтыратын пікіртерім сауалнамаларының қарапайым болуы, ұғыну үшін мәндес болып табылады және толтыру үшін ең аз уақытты талап етеді;
- 2) кәсіпорындардың іріктеме тұрақтылығы, талдамалық ақпараттың сапасы тәуелді болатын кәсіпорындардың қатысуға еріктілігі;
- 3) кәсіпорындардан алынған деректерді өңдеуге, қалыптастыруға және талдамалық қорытындыны ұсынуға қатысты кәсіпорындарға жедел пікіртерімдерді жүргізу;
- 4) зерттеліп жатқан кәсіпорындар мониторингі қатысушыларынан алынған деректердің конфиденциалдылығы [1].

Қазақстанның орталық банкінің жүргізіп жатқан кәсіпорындарды зерттеу мониторингінде 2015 жылғы 1 тоқсанның нәтижесі бойынша Қазақстан Республикасының

2679 кәсіпорыны қатысқан, оның ішінде Қарағанды облысынан 244 кәсіпорын [2] (1 Кесте).

1 Кесте

Мониторингке қатысушы респонденттердің саны

Жыл	2004	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011	2012	2013	2014	2015
Кәсіпорындардың мониторингісіне қатысушылардың саны	73	76	85	94	125	165	205	214	216	238	242	244

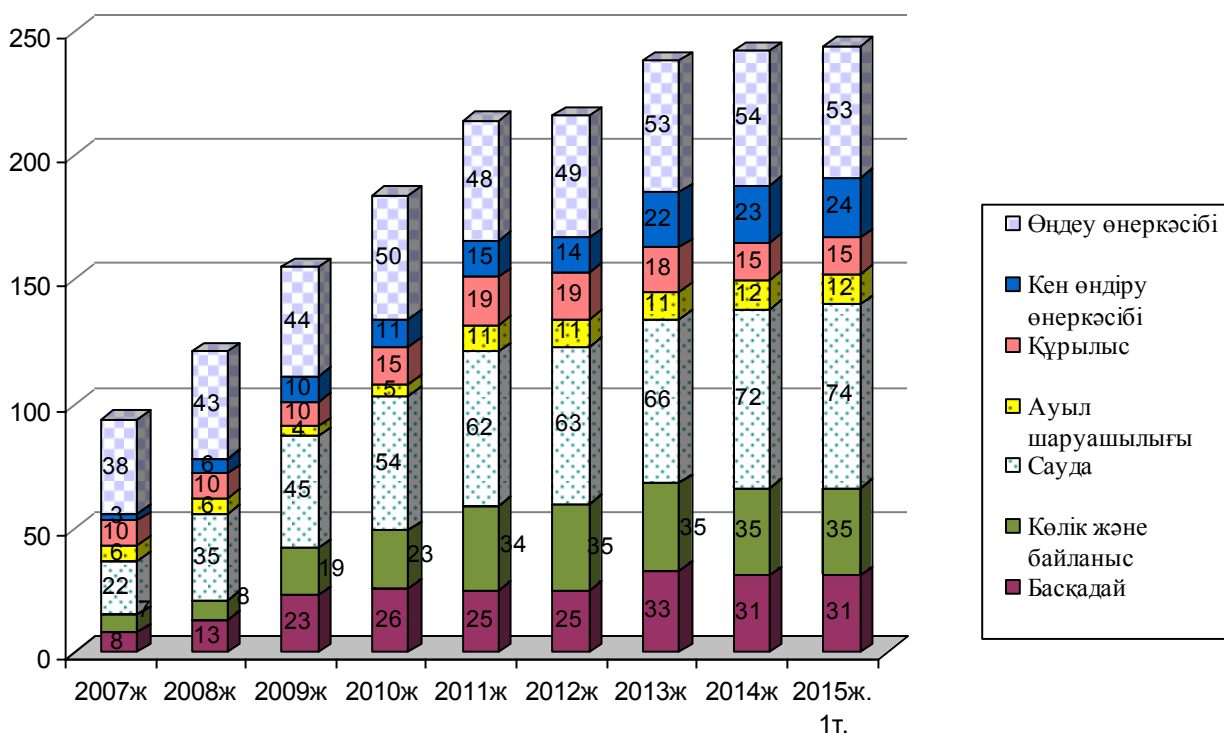
Деректеме: Қазақстан Республикасының Ұлттық Банкі

Қазақстан Республикасы Ұлттық Банкінің Қарағанды филиалы (бұдан әрі – филиал) 15 жыл бойы, тоқсан сайын экономиканың түрлі салаларындағы респонденттердің арасында пікіртерім жүргізеді.

Экономикалық қызметтің (саланың) түрлері, меншіктің мөлшері және нысаны бойынша түрлі кәсіпорындар мониторингтің қатысушысы болып табылады. Бұл өңдеу және кен өндіру өнеркәсібі, көлік, құрылыс, сауда, ауыл шаруашылығы, тұрғын үй-коммуналдық шаруашылығы және байланыс кәсіпорындары (1 Сурет).

1 Сурет

Қарағанды облысының мониторингі қатысушыларының салалық құрамы

Деректеме: «Есептіліктің қалыптасуы» АЖО «Экономиканың нақты секторы кәсіпорындарының мониторингі» АЖО

Қазақстан Республикасының Ұлттық Банкі Директорлар кеңесінің 2013 жылғы 24 сәуірдегі № 130 қаулысымен бекітілген Экономиканың нақты секторы кәсіпорындарының

мониторингін дамытудың 2013-2017 жылдарға арналған тұжырымдамасына сәйкес іріктеу көрнекілігі басымды бағыттардың бірі болып табылады, оны шешу үшін көрсеткішті есептеу кезінде аймақтың ерекшелігін және салалық беталысының басымдылығын ескеру қажет (Қарағанды облысында өңделетін) (2 Сурет).

2 Сурет

2013 жылғы Қарағанды облысының аймақтық жалпы өнімінің салалық құрылымы

Деректеме: <http://karaganda.stat.kz/rus/>

Кәсіпорындардың мониторингін жүргізу бойынша шаралар кестесіне сәйкес филиал «Есептіліктің қалыптасуы» АЖО «Экономиканың нақты секторы кәсіпорындарының мониторингі» АЖО шығыс есептерін пайдалана отырып, көрнекілікті жақсарту мақсатында мониторингі қатысушыларының тізімін толықтырып отырады. Бұл ретте өткен тоқсандағы көрнекілік нәтижелерінің талдауы жүргізіліп, аймақта көрнекіліктің ең төмен көрсеткіштеріне ие салалардың есебінен оларды жақсарту мүмкіндіктері бағаланады.

Филиал қызметтің барлық түрлері бойынша алдын-ала талдаудың есебінен іріктеу көрнекілігінің көрсеткіштерін жақсартуды қамтамасыз етеді және кәсіпорындар мониторингі қатысушыларының санын арттыру бойынша тиісті шараларды орындайды. Іріктеу көрнекілігінің индикаторы экономиканың қаржылық емес секторының кәсіпорындар мониторингінің ең маңызды қағидаттарының бірі болып табылады, ол бойынша кезекті пікіртерімге дайындық шеңберінде тоқсандық талдау жүргізіледі [3].

Қатысушылар санының артуы міндеттердің бірі болып табылатын кәсіпорындардың жүйелі түрде және жетілдіре отырып, таратылатын талдамалық материалдардың негізінде тұрақты түрде жіберіліп отыратын пікіртерімдерге қатысу қызығушылықтарының есебінен болды. Талдау материалдарын жетілдіру ағымдағы жағдайды және нақты сектор дамуының қысқа мерзімдегі кезеңінде күтіліп отырған өзгертулерді жедел бағалауға бағытталған шешімдердің бірі болып табылады.

Пікіртерімдерді өңдеу нәтижелері бойынша филиал жүйелі түрде:

1) облыс әкімдігіне есептік кезеңдегі Қарағанды облысы бойынша стандартталған талдамалық шолуды;

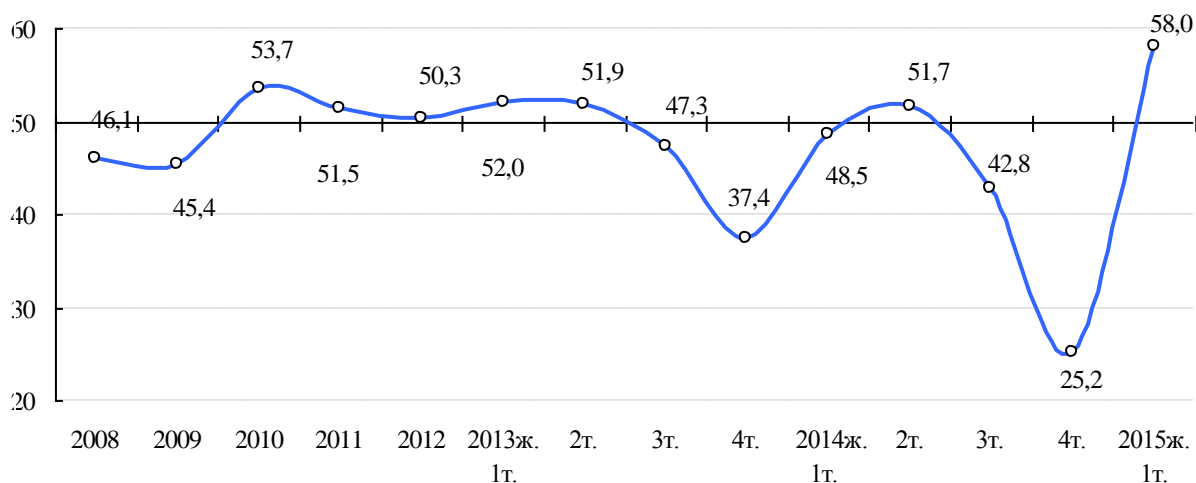
2) мониторингі қатысушыларына, экономикалық конъюнктураның, саладағы инвестициялық ахуалдың, кәсіпорынның қаржылық-экономикалық жағдайының көрсеткіштерін салалық салыстыруының дамуы туралы қажетті көрсеткіштермен қамтылған кері ақпараттар пакетін дайындап жібереді [3].

Кәсіпорындардың пікіртерімі бойынша 2015 жылғы 1 тоқсанда, өткен тоқсанмен салыстырғанда аймақтағы экономиканың нақты секторында **жағымды үдеріс** байқалды:

- дайын өнімге сұраным артты, 2014 жылдың 4 тоқсанымен салыстырғанда оның диффузиялық индексі (ДИ)¹ (2014 жылғы 4 тоқсандағы 25,2% дан) 58,0% дейін өскен. Бұл ретте мониторингке қатысушы кәсіпорындардың дайын өнімге сұранысы 33,2% дейін өсуі байқалды, 17,2% – сұраным төмендеді) (3 Сурет).

3 Сурет

Кәсіпорынның дайын өніміне сұраным өзгерісінің диффузиялық индексі

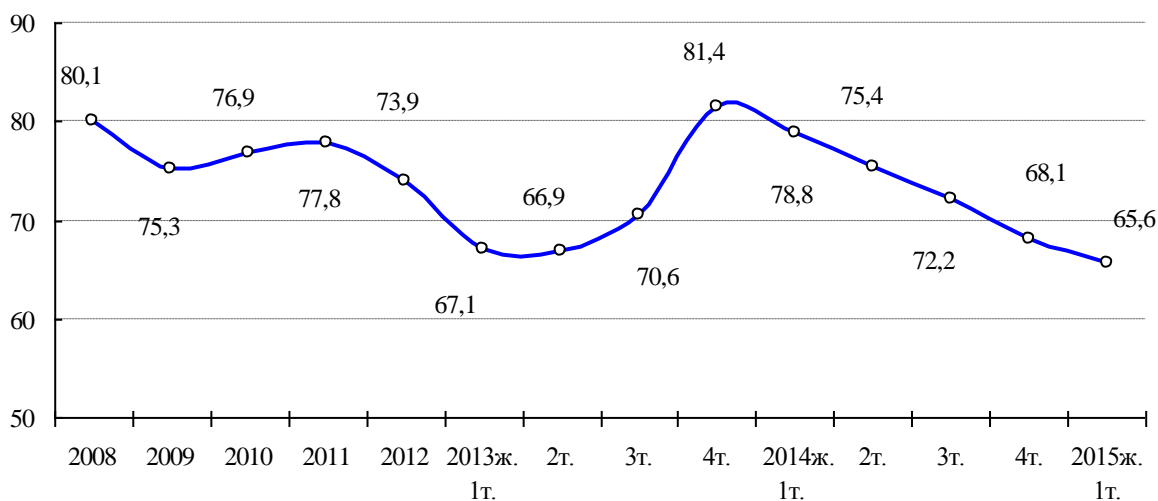

Деректеме: «Есептіліктің қалыптасуы» АЖО «Экономиканың нақты секторы кәсіпорындарының мониторингі» АЖО

- 2015 жылғы 1 тоқсанда өсімнің бәсеңдеуіне қарамастан, шикізаттың және материалдардың бағалары жоғары: ДИ 65,6 құрады (2014 жылғы 4 тоқсанда – 68,1). Бағаның артуын белгілеген кәсіпорындардың үлесі 32,1% құрады және тек 0,8% – бағаның төмендеуін белгілеген (4 Сурет).

¹ Диффузиялық индекс сала бойынша қаралып жатқан көрсеткіштің өзгеру динамикасын сипаттайтын индикатор болып табылады. Жауаптардың сомасымен қатар «арту», жауаптардың жартысы қаралады «өзгеріссіз». Егер оның мәні 50 ден жоғары болса, онда ол артуды білдіреді, егер 50 ден төмен болса, өткен тоқсанмен салыстырғанда төмендегенін білдіреді. Бұл ретте диффузиялық индекстің мәні 50 ден ары болса (жоғары немесе төмен), көрсеткіштің өзгеру қарқыны соғұрлым жоғары болады.

Шикізат және материалдар бағасы өзгерісінің диффузиялық индексі

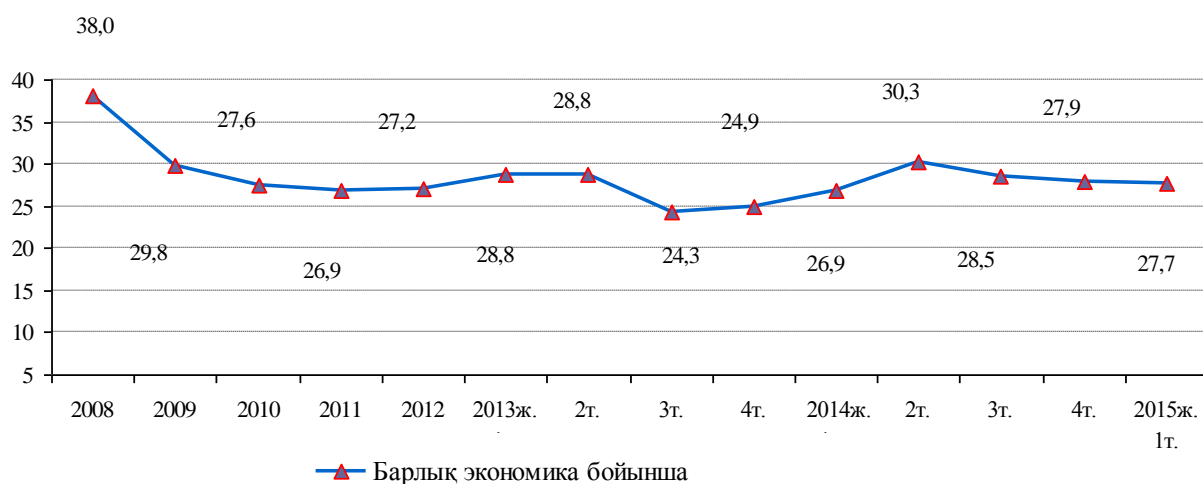

Деректеме: «Есептіліктің қалыптасуы» АЖО «Экономиканың нақты секторы кәсіпорындарының мониторингі» АЖО

- мониторинг қатысушыларының инвестициялық белсенділігі жалғасуда: меншікті қаражаттарын пайдаланаған кәсіпорындардың үлесі 60,7% дейін артты, басты қаражаттарды қаржыландырмағандардың үлесі төмендеп, 37,3% құрады, банк несиелерін пайдаланғандардың үлесі азайып – 1,23% құрады.

- несиелердің қол жетімділігімен байланысты жағдай өзгерген жоқ: 2015 жылғы 1 тоқсанда несие алған кәсіпорындардың үлесі 27,7% құрады (2014 жылғы 4 тоқсанда – 27,9%) (5 Сурет).

Несие алуға ниет білдіріп отырған кәсіпорындардың үлесі

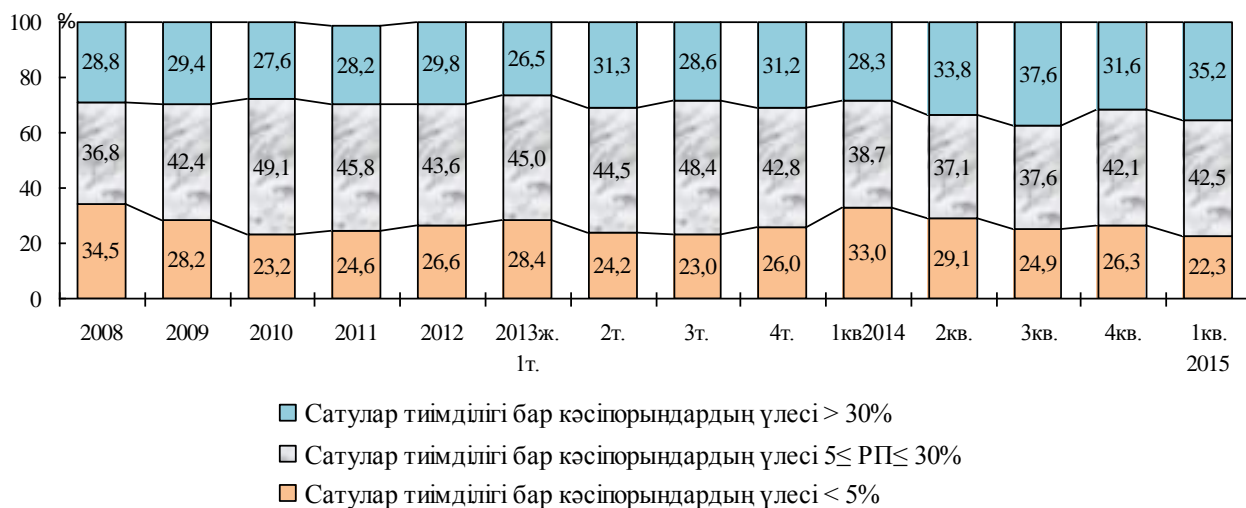

Деректеме: «Есептіліктің қалыптасуы» АЖО «Экономиканың нақты секторы кәсіпорындарының мониторингі» АЖО

- экономиканың нақты секторын кәсіпорындарының қаржылық жағдайы жақсарды: тиімсіз кәсіпорындардың үлесі төмендеді (2014ж. 4 тоқсанда 26,3% дан 22,3% дейін), тиімділігі орташа кәсіпорындардың үлесі артты (2014ж. 4 тоқсанда 42,1% дан 42,5% дейін). Тиімділігі жоғары кәсіпорындардың үлесі артты (2014ж. 4 тоқсанда 31,6% дан 35,2% дейін) (6 Сурет).

6 Сурет

Сатудың пайдалылығы

Деректеме: «Есептіліктің қалыптасуы» АЖО «Экономиканың нақты секторы кәсіпорындарының мониторингі» АЖО

Аймақ экономикасының дамуындағы оң өзгетулермен қоса, **жағымсыз өзгетулер** де байқалды:

- кәсіпорындардың іскерлік белсенділігі нашарлаған: активтердің және айналым қаражаттарының айналымдылығы 14,2% және 42,7% құрады. Бұл өткен тоқсанға қарағанда төмен. Активтердегі айналым қаражаттарының үлесі 33,2%;

- теңгедегі несиелер бойынша орташа пайыздық мөлшерлеме (2014 жылғы 4 тоқсанда 11,8% дан 13,6% дейін) өсті, шетел валютасындағы несиелер бойынша орташа пайыздық мөлшерлеме (2014 жылғы 4 тоқсанда 8,4% дан 9,0% дейін) өсті.

Экономиканың нақты секторы кәсіпорындарының мониторингін жүзеге асыру уақыттың нақты режимінде Қазақстан экономикасының даму беталысының тәуелсіз бағалауын жүргізуге, экономиканың нақты секторындағы экономикалық конъюктураның жағдайы және болжамы туралы жедел ақпаратты алуға, кәсіпорынның қаржылық жағдайының талдауын жедел жүргізуге мүмкіндік береді.

Осылайша, мониторингінің қадір-қасиеттерінің бірі ол осы бағыттағы аймақтың жұмысы кері байланыс қағидатынан құралатындығын және жүргізілген пікіртерімдер бойынша алынған ақпараттың есебінен тұрақты ұзақ мерзімді экономикалық өсуді қамтамасыз етуші, оның ішінде мемлекеттік экономикалық саясатты уақтылы жүзеге асыруға мүмкіндік беретінін атап өткім келіп отыр.

Әдебиеттер тізімі:

1. Қазақстан Республикасының Ұлттық Банкі Директорлар кеңесінің 2013 жылғы 24 сәуірдегі № 130 қаулысымен бекітілген Экономиканың нақты секторы кәсіпорындарының мониторингін дамытудың 2013-2017 жылдарға арналған тұжырымдамасы;

---

2. 2015 жылғы 1 тоқсандағы Қарағанды облысы бойынша стандартталған талдамалық шолу;

3. Қазақстан Республикасының Ұлттық Банкі Төрағасының 2014 жылғы 30 желтоқсандағы № 587 бұйрығымен бекітілген Қазақстан Республикасы Ұлттық Банкінің орталық аппаратының зерттеулер және стратегиялық талдау бөлімшесі мен аумақтық филиалдарының арасындағы ел экономикасының қаржылық емес секторындағы ағымдағы ахуалды және күтілетін өзгерістерді бағалау бойынша іріктеме мониторингінің бастапқы деректерін және талдамалық материалдарды дайындау жөніндегі өзара іс-қимылының тәртібі.

Қаржылық қызметтерді тұтынушыларының құқықтарын қорғаудың аумақтық аспектісі

С.С.Родин – «ҚР Ұлттық Банкі» РММ Батыс Қазақстан филиалы директорының орынбасары.

Қазіргі таңда Ұлттық Банкі қаржылық қызметтерді тұтынушылардың қаржылық сауаттылығын арттыру бойынша жұмыстарға көп көңіл бөліп отыр. Осы орайда, бұл мақалада «Қазақстан Республикасының Ұлттық Банкі» РММ Батыс Қазақстан филиалымен қаржылық қызметтерді тұтынушылардың құқықтарын қорғау бөлігінде атқарылып жатқан жұмыстарға қатысты кейбір мәселелерге тоқталғым келіп отыр.

2013 жылғы наурыз айынан бастап Ұлттық Банкінің барлық филиалдарында Қаржы ұйымдарын бақылау және қаржылық қызметтерді тұтынушылардың құқығын қорғау жөнінде бөлімдер ашылды, олардың негізгі мақсаттары аймақтағы тұтынушылардың құқықтарын қорғау және қаржылық сауаттылықтарын арттыру болып табылады. Соңғы кезде бұл мәселеге мемлекет басшылығы жағынан да, Ұлттық Банкінің басшылығы жағынан да үлкен көңіл бөліп отыр.

Қаржылық қызметтерді тұтынушылардың құқығын қорғау бағыты бойынша қарастырылатын сауалдар өте көп және олардың барлығы Қазақстан Республикасы Ұлттық Банкінің интернет-ресурсында толық жария етілген. Алайда негізгі дегендерін төменде атап өткім келіп отыр[1].

Қаржылық қызметтерді тұтынушылардың банктік қызмет мәселесі бойынша түсініктеме беруімізді жиі сұрайды. Негізінен бұл, банктік қарыз шарты қағидаларын сақтауға, қарыз бойынша сыйақы мөлшерлемелерін бекіту және өзгерту тәртібіне талаптар мен комиссиялар, соттан тыс тәртіпте қарыз затын сату, қарызды үшінші тұлғаға ауыстыру туралы қарыз алушыны ескертпеу және қарызды өтеу үшін үшінші тұлғаларды тарту, банктер мен банктік операциялардың жекелеген түрлерін жүзеге асыратын ұйымдар алдында міндеттемелер бойынша қарызды өтеу бойынша іс-шараларды қолдану, жеке тұлғаларға берілген қарыздар бойынша банктер мен банктік қызметтердің жекелеген түрлерін жүзеге асыратын ұйымдардың сыйақы мөлшерлемесін бір жақты тәртіпте өзгерту тыйымын бұзу, банктермен қаржылық қызметтерді тұтынушылардың толық емес ақпаратты/талап етілген ақпаратты келтірмеу бойынша заңды құқықтарына қысым жасау, сақтандыру шарттарын жасасуға еріксіз көндіру және сақтандыру/бағалау ұйымдарын таңдауға шек қою, банктер клиенттерінің жазбаша өтініштеріне жауапты ақпаратты келтірмеуге қатысты сұрақтар.

Сақтандыру және сақтандыру ұйымдарының қызметі сауалдары бойынша түсініктемелер сақтандыру ұйымдары клиенттерінің жазбаша өтініштеріне жауапты ақпаратты бермеу, сақтандыру төлемін жүзеге асыру тәртібі туралы, оның ішінде:

- сақтандыру төлемін жүзеге асыру мерзімдерін бұзу/сақтандыру төлемін жүзеге асырудан бас тарту;

- сақтандыру төлемін жүзеге асырудан негізсіз бас тарту.

Бағалы қағаздар нарығының субъектілері бойынша клиенттердің жазбаша өтініштеріне жауапты ақпаратты бермеу қатысты сауалдар, Қазақстан Республикасының заңнамасымен және акционерлік қоғамның жарғысымен қарастырылған акционерлердің құқықтарын бұзу, оның ішінде:

- акционерлік қоғам қызметі туралы ақпаратты ашу тәртібі;

- акционерлердің жалпы жиналыстар өткізу және шақыру тәртібі;

- акционерлік қоғамның акциялар бойынша дивиденттерді төлеу туралы шешім қабылдау тәртібі;

- бір артықшылықты акцияға дивидент көлемін есептеу тәртібі;

– акциялар бойынша дивиденттерді төлеу тәртібі.

Жинақтаушы зейнетақы қорының қызметіне қатысты зейнетақы қорларының салымшыларының қоятын сауалдары келесідей: салымшылардың жазбаша өтініштеріне жауапты ақпаратты бермеу, салымшының зейнетақы жинақтарының жағдайы туралы жылсайынғы және оның сұратуы бойынша ақпаратты бермеу, алушыларға (мұрагерлерге) зейнетақы салымдарын жүзеге асырмау, уақытылы жүзеге асырмау, сондай-ақ негізсіз бас тарту.

Микроқаржы ұйымдары (бұдан әрі – МҚҰ) бойынша микронесиені мерзімінен бұрын қайтаруы үшін айыппұл санкцияларын қолдану, микронесиені берудің құпиясын ашу, микронесиені беру тәртібі мен қағидалары, микронесиені беру туралы шарттың құрамымен бекітілген заңнама талаптарын бұзу бөлігінде түсініктемелер талап етіледі.

«ҚР Ұлттық Банкі» РММ Батыс Қазақстан филиалымен (бұдан әрі – Филиал) қаржылық қызметтерді тұтынушылардың құқығын қорғау және заңды мүдделерін тиісті деңгейде қамтамасыз етуде банктік, сақтандыру және өзге де қаржылық қызметтердің сауалдары бойынша 2013 жылы жеке және заңды тұлғалардың 57 жазбаша өтініштері қарастырылды[2].

Өтініштерді қарастырудың қорытындылары бойынша ҚРҰБ Қаржылық қызметтерді тұтынушылардың құқығын қорғау комитетіне банк және сақтандыру ұйымдарының тарапына ықпал етудің шектеулі шараларының және санкцияларының материалдары келісімге жіберілді.

Сонымен қатар, филиалмен екі банктің мекенжайына үлгі ретінде хаттар жолданды.

Жеке және заңды тұлғалармен ақпараттық-түсіндіру жұмыстары шеңберінде жеке тұлғаларға 117 кеңес берілді, жазбаша өтініштер бойынша 6 жұмыс кездесулері ұйымдастырылды. Қаржы ұйымдарының өкілдерімен 3 жұмыс кездесулері ұйымдастырылды[2].

2013 жылдың ішінде Филиалдың қызметкерлері маман ретінде қаржы ұйымдарына қаржылық қызметтерді тұтынушылардың, сондай-ақ қаржылық қызметтерді тұтынушыларына қаржы ұйымдарының талаптары бойынша 6 сот процестеріне қатысты[2].

Филиалда 2014 жылдың қорытындылары бойынша жеке және заңды тұлғалардың 105 өтініштері, соның ішінде банктік, сақтандыру және өзге де қаржылық қызметтердің сауалдары бойынша өткен жылдың 12 өтініші қарастырылды[3].

24 өтініш бойынша түсіндіру сипаттағы жазбаша жауаптар берілді, 4 өтініш ҚРҰБ ОА-на және басқа да ұйымдарға жіберілді[3].

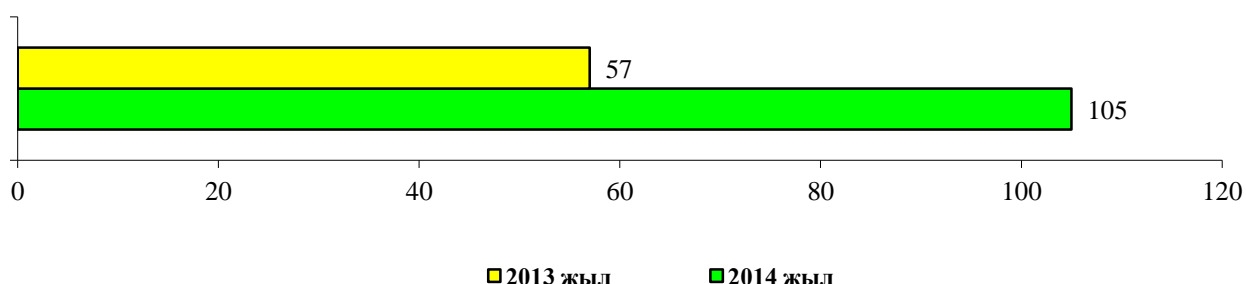
Заңды тұлғаның бір өтініші бойынша несиелік тарихтарды құру мен олармен пайдалану жүйелерінің қатысушылары қызметінде ақпараттық қызметтер нарығында МҚҰ өз қызметінің басталуына дайындығы туралы қорытынды берілді.

Ақпараттық-түсіндіру жұмыстары шеңберінде жеке және заңды тұлғаларға 165 кеңес берілді[3].

Сонымен қатар, есептік кезең ішінде екінші деңгейдегі банктерден алған проблемалық несиелерді қайта құрылымдау мен қайта қаржыландыруға жәрдемдесу туралы азаматтардың өтініштері бойынша ЕДБ-рі филиалдары өкілдерінің қатысуымен 16 жұмыс кездесулері өткізілді. Бұл кездесулердің нәтижесінде проблемалық несиелері бар клиенттерге банктер филиалдары үшін де, қарыз алушылары үшін де шешімге келудің тиімді жолдары ұсынылды[3].

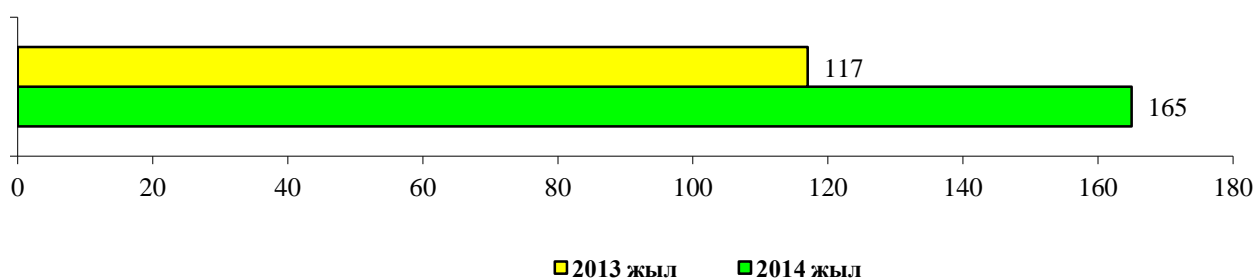
Есептік кезең ішінде Филиалдың қызметкерлері маман ретінде қаржы ұйымдарына қаржылық қызметтерді тұтынушылардың, сондай-ақ қаржылық қызметтерді тұтынушыларына қаржы ұйымдарының талаптары бойынша 12 сот процесіне қатысты.

2013-2014 жж. жеке және заңды тұлғалардың қарастырылған өтініштерінің саны

Дереккөз: Қазақстан Республикасының Ұлттық Банкі Батыс Қазақстан филиалының 2013-2014 жылдардағы жылдық есептері.

2013-2014 жж. жеке және заңды тұлғаларға берілген кеңестік көмек

Дереккөз: Қазақстан Республикасының Ұлттық Банкі Батыс Қазақстан филиалының 2013-2014 жылдардағы жылдық есептері.

2014 жылы 2013 жылдағыдай шағымдардың басым бөлігі банктік секторға түсті. Екінші деңгейдегі банктердің іс-әрекеттеріне өтініштердің көп бөлігі келесі сауалдарға қатысты болды.

- несиелендіру мерзімін ұзарту, қарыз өтеуін ұзарту, сыйақы төлемінің мөлшерлемесін азайту, есептелген айыппұлды алып тастау тәрізді жолдармен қарыздар бойынша берешекті қайта қаржыландыру;
- өзге банктердің шоттарында жатқан ақшаларды даусыз (акцептісіз) тәртіпте өндіру;
- есептердің дұрыстығын тексеру (ай сайынғы төлемнің, берешектің, айыппұлдың, қарыз/салым бойынша сыйақы, комиссиялар, сыйақы мөлшерлемесінің жылдық тиімділігінің көлемі);
- шартты жасасу, орындай және тоқтату тәртібін бұзу;
- шарт қағидаларын заңнама талаптарымен сәйкестігін тексеру;
- қарыздарды беру заңдылығын тексеру;
- шартқа өзгерістер енгізу;
- кепіл затын босатудан бас тарту;
- банк қызметкерлерінің заңсыз іс-әрекеттері;
- шарт бойынша талап ету құқықтарын үшінші тұлғаларға беру;
- кепіл затын сату үрдісі;

- банктік шоттарға қызмет көрсету.

Сақтандыру (қайта сақтандыру) ұйымдары бойынша келесі мәселелермен өтініштер қарастырылды:

- сақтандыру төлемдерін жүзеге асырмау;
- сақтандыру төлемін жүзеге асырудан бас тарту;
- аннуитет шартын бұзудан СК бас тартуы.

Жинақтаушы зейнетақы қорлары бойынша зейнетақы жинақтарының азаюына қатысты сауалдар болды.

Филиал қаржылық қызметтерді тұтынушылардың құқықтарын қорғау функцияларын алғалы жергілікті БАҚ мен қоғамдық ұйымдармен берілген бағытта өзара байланыс ретке түсті.

Осылайша, Қазақстан Республикасының Ұлттық Банкі филиалының басшылары мен мамандары тұрғындардың қаржылық сауаттылығын арттыру мәселелері бойынша сұхбат береді, мақалалар дайындайды, теледидардың бағдарламаларына қатысады.

Облыс бойынша ең үлкен таралымы бар «Орал өңірі» мен «Приуралье» газеттерінде ақысыз және тұрақты негізде өңір тұрғындарының қаржылық сауаттылығын арттыруға қатысты филиал мамандарымен дайындалған материалдары айдарда жарияланады.

Сонымен қатар облыс Әкімдігінің интернет-ресурсында «Қазақстан Республикасының Ұлттық Банкі хабарлайтты» атты айдармен қаржылық қызметтерді тұтынушылардың құқықтарын қорғауға қатысты мерзіммен материалдар жарық көреді.

Қаржылық қызметтерді тұтынушыларымен өнімді әрі тығыз өзара байланысты нығайту мақсатында 2013 жылдан бастап ҚҰБжҚҚТҚК бөлімінің мамандары «Нұр Отан» ХДП БҚОФ-ның қоғамдық қабылдау бөлмесінде ай сайын банктік, сақтандыру және өзге де қаржылық қызметтердің сауалдары бойынша қаржылық қызметтерді тұтынушыларына кеңестер өткізу үшін кездесулер жүргізіп отырады.

2014 жылғы қыркүйек айында Филиал ғимаратында қаржылық сауаттылық бөлмесі ашылды. Мұнда ай сайынғы негізде Батыс Қазақстан облысы тұрғындарының қаржылық сауаттылықтарын арттыру сауалдары бойынша оқыту семинарлары жүзеге асырылады.

2014 жылғы қараша айында Филиал ғимаратында қоғамдық қабылдау бөлмесі ашылды. Бұл жерде

- қаржылық қызметтерне қатысты сауалдары бар азаматтарды, заңды тұлғалардың өкілдерін, жеке кәсіпкерлерді қабылдайды;

- қаржылық қызметтерді тұтынушылардың құқықтарын қорғау мәселесі бойынша және банктік, сақтандыру, зейнетақы салаларындағы күші бар заңнамаларынан түсініктеме мен кеңес алуына болады;

- жекелеген жағдайларда қоғамдық бірлестіктер өкілдерімен бірлесе отырып, проблемалық қарыз алушылар мен банктер, банктік қызметтердің жекелеген түрлерін жүзеге асыратын ұйымдардың өкілдерімен кездесулерді ұйымдастыру және өткізу;

- өтініштерді қабылдау және олардың одан әрі Қазақстан Республикасының «Заңды және жеке тұлғалардың өтініштерін қарау тәртібі туралы» Заңына сәйкес қаралуынқамтамасыз ету.

Бұл іс-шаралар жергілікті БАҚ-да кең жария етіліп, 2013-2014 жылдардағы қарастырылған өтініштер мен жүргізілген кеңестерге жүргізілген талдау бойынша оң әсерін бергені анық болды.

Жоғарыда аталғанды қорытындылай келе ҚР Ұлттық Банкіне көмек үшін азаматтар беретін өтініштердің негізгі себебі – бұл қаржылық сауаттылықтың төмендігі екенін айтып өткен жөн. Банктер мен өзге қаржылық ұйымдардың іс-әрекеттеріне түскен шағымдардың тек 5% ғана дәлелді шағымдар. Өтініштердің қалған бөлігі қаржылық қызметтерді тұтынушылардың өздерінің кінәсі – шартты мұқият оқымайды, екінші деңгейдегі банктер келтірген қарыз бойынша төлемдер

кестесіне талдау жасамайды, көбісі тек жылдамырақ ақша алсам болғаны деп ойлап өздерінің алынған несиені өтеу бойынша қаржылық мүмкіндіктерін бағаламайды, несие бойынша ай сайынғы төлем отбасы бюджетіне ұзақ мерзім бойы қалай әсер ететінін түсінбейді де. Ал несиені алғаннан кейін бірінші қиындықтар туындай бастаған күнде көбісі қарызды өтеуді тоқтатып, әр қарай жағдайды қиындатып жібереді.

Бұл орайда тұрғындардың қаржылық сауаттылығын арттыру – біздің мемлекетіміздің басты мақсаттарының бірі және бұл бағыттағы жұмыс Қазақстан Республикасы тұрғындарының көп бөлігін қамти отырып тұрақты, әрі қарқынды қадамдармен жүргізілуі тиіс.

Әдебиеттер тізімі:

1. Қазақстан Республикасының Ұлттық Банкінің ресми интернет-ресурсы, «Қаржылық қызметтерді тұтынушылардың құқықтарын қорғау» бөлімі, «www.nationalbank.kz»;
2. Қазақстан Республикасының Ұлттық Банкі Батыс Қазақстан филиалының 2013 жылғы жылдық есебі;
3. Қазақстан Республикасының Ұлттық Банкі Батыс Қазақстан филиалының 2014 жылғы жылдық есебі.

Кредиттік бюро туралы

А.Р. Шарафеденов – «Қазақстан Республикасының Ұлттық Банкі» РММ Атырау филиалының қаржы ұйымдарын бақылау және қаржылық қызметтерді тұтынушылардың құқықтарын қорғау бөлімінің жетекші маманы.

Бүгінде несиелендіру саласында банктердің қызметтерін өмірінде пайдаланып көрмеген адамды кездестіру мүмкін емес. Соның өзінде қаржылық қызметтерді тұтынушылардың басым көпшілігі өздерінің кредиттік тарихтарымен таныс емес және оны қалай алу керек, бұл ақпаратқа өздерінен басқа кімнің қол жеткізу құқығы бар деген сияқты сұрақтардың жауабын білмейді. Егер сіздің кредиттік тарихыңызда қате мәліметтер пайда болса, не істеу керек? Осы мақала кредиттік бюролар туралы заңнаманың талаптарына сәйкес Қазақстан Республикасындағы кредиттік бюролардың қызметтерінің барлық аспектілерін қамтиды.

Кредиттік бюро қаржы нарығының маңызды инфрақұрылымдық институты болып табылады және қарыз алушы бойынша қажетті ақпараттың қолжетімді болуына септігін тигізеді. Кредиттік бюролар жүйесінің бар болуы кредит берушілер үшін қарыз алушылар туралы ақпараттарды жедел және тиімді жинауға, сондай-ақ пайдалануға мүмкіндік береді, оны өте қолжетімді етеді, соңғының қаржылық жағдайын анықтауда біріншінің шығыстарын азайтады. Қазақстан Республикасындағы кредиттік бюролардың қызметтерін реттейтін негізгі құжат Қазақстан Республикасының 2004 жылғы 6 шілдедегі №573 «Қазақстан Республикасындағы кредиттік бюролар және кредиттік тарихты қалыптастыру туралы» Заңы (бұдан әрі – Заң) болып табылады.

Кредиттік бюро – негізгі қызмет түрі кредиттік тарихты қалыптастыру мен кредиттік есептер беруді жүзеге асыратын ұйым [1].

Кредиттік бюро елдегі қарыз алушылар туралы ақпараттар, дәлірек айтқанда олардың кредиттік тарихтары бойынша ақпараттар жинақталған ерекше деректер қоры болып табылады. Өз кезегінде кредиттік есеп – заңды және жеке тұлғалардың аяқталған және қазіргі міндеттемелері, сондай-ақ өздерінің міндеттемелерін орындауын көрсететіндігі туралы ақпарат қамтылған құжат. Кредиттік тарихта несие бойынша барлық ақпарат көрсетіледі, оның ішінде несие бойынша орын алған мерзімін өткізіп алу туралы ақпарат. Егер қарыз алушы несие бойынша төлемнің мерзімін өткізіп алса, кредиттік тарихта қай айда мерзімі өткені, қандай сомада және мерзімі өткен күндер саны туралы ақпарат көрсетіледі.

Қазіргі уақытта Қазақстанның қаржылық нарығында 2 кредиттік бюро қызмет атқарады: «Бірінші кредиттік бюро» ЖШС мен «Мемлекеттік кредиттік бюро» АҚ [2].

«Бірінші кредиттік бюро» (бұдан әрі – БКБ) 2004 жылғы 2 қыркүйекте коммерциялық ұйым нысанында құрылған, өзінің қызметін жарғы мен кредиттік бюролар туралы заңнамаға сәйкес жүзеге асырады. БКБ – ақпаратты орталықтандырылған жинақтауды, сақтауды және процессингті, кредиттік тарихты қалыптастыру мен кредиттік есептерді беруді жүзеге асыратын, Қазақстандағы алғашқы кредиттік бюро [3].

«Мемлекеттік кредиттік бюро» АҚ Заңдағы (12.01.2012 жылғы жағдай бойынша өзгерістері мен толықтырулары бар) өзгерістерге сәйкес және «Қазақстан Республикасының кейбір заңнамалық актілеріне банк қызметін және қаржы ұйымдарын реттеу мәселелері бойынша тәуекелдерді азайту бөлігінде өзгерістер мен толықтырулар енгізу туралы» Қазақстан Республикасының 2011 жылғы 28 желтоқсандағы № 524-IV Заңына сәйкес 2012 жылы 19 қыркүйекте құрылды [4].

Кредиттік бюроның басты міндеті – кредит берушілер мен борышкерлер арасындағы қарым-қатынаста шынайылықты қамтамасыз ету. Осы міндетті орындау үшін кредиттік бюро ақпараттарды жеткізушілердің көмектері арқылы өзінің жүйесінде кредиттік тарихтар бойынша ақпараттарды жинақтайды және осы ақпараттарды кредиттік есептерді алушыларға ұсынады.

Бір жағынан, кредиттік бюро банктерге әлеуетті қарыз алушы туралы бар ақпаратты ескере отырып, өзінің тәуекелін бағалауға мүмкіндік береді. Екінші жағынан, оң кредиттік тарихы бар адал қарыз алушыларға қарыз алу шарттарын жеңілдетеді.

Кредиттік бюро ақпараттарды банктерден, банк операцияларының жекелеген түрлерін жүзеге асыратын ұйымдардан, микроқаржы ұйымдарынан, тауарларды және көрсетілетін қызметтерді кредитке өткізетін не төлемдердің мерзімін ұзартатын ұйымдардан алады. Оларға коммуникациялық, коммуналдық қызметтерді, кабельдік теледидар мен басқа қызмет көрсетулерді ұсынатын компаниялар жатады. Кредиттік бюроға ақпараттарды сондай-ақ жылжымайтын мүлікке құқықтарды тіркеуді жүзеге асыратын мемлекеттік органдар мен ақпарат беру туралы шарттар негізінде өзге де тұлғалар жібере алады. Мемлекеттік органдардан басқасының барлығы кредиттік тарих субъектісінің өзі жайында мәліметтерін табыс ету туралы жазбаша келісімін міндетті түрде алуға тиіс. Мемлекеттік кредиттік бюросына Қазақстан Республикасының заңнамасына сәйкес кредиттік бюродан ақпаратты алуға құқығы бар тұлғалардың кредиттік тарих субъектісі туралы мәліметті, оның ішінде теріс ақпаратты беруге келісім қажет емес [1].

Кредиттік бюроның мәліметтер базасына ұсынылған ақпараттың дұрыстығына ақпаратты жеткізуші, яғни ақпаратты кредиттік бюроға ұсынатын субъектілер жауапты болады. Берілген ақпараттың дұрыстығын кредиттік бюродан кредиттік есепті ала отырып, тек кредиттік тарихтың субъектісі тексере алады.

Кредиттік бюро ақпаратты берушіден алынған ақпаратты бұрмалағаны үшін Қазақстан Республикасының әкімшілік құқық бұзушылық туралы заңдарында белгіленген жауаптылықта болады.

Кредиттік бюродан ақпараттарды алуға банктердің, банк операцияларының жекелеген түрлерін жүзеге асыратын ұйымдардың, микроқаржы ұйымдарының, тауарларды және көрсетілетін қызметтерді кредитке өткізетін не төлемдердің мерзімін ұзартатын ұйымдар, тікелей кредиттік тарихтың субъектісі, яғни қарыз алушының өзі, пайдасына банк кепілдігі немесе кепілдеме берілген тұлға, облигацияларды ұстаушылардың мүдделерін білдіру туралы шарт жасасқан облигациялар эмитентінің кредиттік есебіне қатысты облигацияларды ұстаушылардың өкілінің және Ұлттық Банкінің мүмкіндіктері бар. Атап өту керек, кредиттік тарихтың субъектілері тек өздері туралы кредиттік есеп алуға құқылы.

Кредиттік бюро кредиттік есептер беру туралы сауалдарды және табыс етілген кредиттік есептерді есепке алып отырады. Сауалды алушының атынан, кредиттік бюроға сауал беруге жауапты оның арнайы уәкілетті тұлғасы береді, ол туралы ақпарат кредиттік бюроның алушылары тізілімінде болады. Кредиттік тарих субъектісі кредиттік есепте өзінің келісімін бермеген сауалдарды анықтаған жағдайда, кредиттік тарих субъектісі сауалды жолдаған банкке/несиелік ұйымға түсініктеме беру үшін талап қойып жүгіну қажет, немесе кредиттік бюроға тиісті өтініш беріп жүгінуіне құқылы. Кредиттік тарих субъектісінің өзі туралы ақпаратты кредиттік бюроларға (мемлекет қатысатын кредиттік бюроны қоспағанда) беруге келісімінің болмағаны үшін ақпарат берушіні, кредиттік есепті алушыны (банк/несиелік ұйым) Қазақстан Республикасының қолданыстағы заңдарына сәйкес әкімшілік жауапкершілік Заңмен қарастырылған [1].

Банктердің және банк операцияларының жекелеген түрлерін жүзеге асыратын ұйымдардың кредиттік бюроға теріс ақпарат беруі және кредиттік бюроның кредиттік тарих субъектісі туралы мерзімі күнтізбелік бір жүз сексен күннен асып кеткен берешегі бөлігінде теріс ақпарат беруі банк құпиясын ашу болып табылмайды [5].

Қазақстан Республикасының заңнамасы бойынша кредиттік бюродан ақпаратты алуға құқығы бар тұлғаларға кредиттік тарих субъектісінің келісімінсіз кредиттік тарих субъектісі туралы теріс ақпаратты немесе кредиттік тарихта қамтылған ақпаратты жария етпестен, кредиттік бюроның деректер базасында субъектінің кредиттік тарихы бар немесе жоқ екендігі туралы ақпаратты ұсынуға құқылы [1].

Осыған орай, кредиттік бюро кредиттік тарих субъектісінің келісімсіз құқық қорғау органдарына, сотқа және прокуратураға тек қана теріс ақпаратты немесе кредиттік тарихта қамтылған ақпаратты жария етпестен, кредиттік бюроның деректер базасында субъектінің кредиттік тарихы бар немесе жоқ екендігі туралы ақпаратты ұсынуға құқылы, алайда мұндай ақпаратты аталған органдарға беру кредиттік бюроның міндеті болып табылмайды.

Кредиттік тарих субъектісі Заңға сәйкес өзі туралы кредиттік есепті күнтізбелік жыл ішінде бір рет тегін алуға құқылы. Бір күнтізбелік жылда дербес кредиттік есепті алуға қайта өтініш білдірген кезде төлем өндіріп алынатын болады.

БКБ дербес кредиттік есепті төменде көрсетілген тәсілдердің бірімен алып, өзінің кредиттік тарихын тексеруге болады:

- БКБ-ның кеңсесінде жеке басын куәландыратын құжатты бірге ұсынып, дербес кредиттік есепті алу туралы өтініш негізінде;

- почта арқылы, жеке басты куәландыратын құжаттың көшірмесін қоса тіркеп, БКБ сайтында ұсынылған нысандағы дербес кредиттік есепті алу туралы өтінішті БКБ-ға жолдау негізінде (өтініштегі қолтаңба нотариалды куәландырылу керек).

- Халыққа қызмет көрсету орталықтары арқылы (ХҚКО);

- www.egov.kz электронды үкімет порталы, www.1cb.kz БКБ интернет-ресурсы, www.myth.kz, сондай-ақ БКБ-ның мобильдік қосымшасы 1cb.kz арқылы (электрондық-сандық қолтаңба (ЭСК) мен қызмет көрсету үшін комиссияны төлеуге кез келген қазақстандық банктің төлем карточкасын қолдану арқылы [3, 6].

Кредиттік бюро кредиттік тарих субъектісіне қатысты ол туралы соңғы ақпаратты алған күннен кейін он жыл бойы ақпараттың сақталуын қамтамасыз етеді [1].

Кредиттік тарих кредит берушінің қаржыландыруға берген өтінімді бағалау үшін пайдаланатын маңызды құралдарының бірі. Әрине, банкке/кредиттік бюроға кредит алу үшін өтініш білдірген кезде кредит берушілер өтінімді мақұлдайтындай етіп жақсы кредиттік тарих болған маңызды. Жақсы кредиттік тарих келесі қарапайым ережелерде болуы мүмкін:

1. несиелерді уақтылы төлеп отыру. Егер кредитті үшінші ұйым арқылы төлеп жүрсеңіз, онда төлемнің банкке/несиелік ұйымға уақтылы келіп түсуі үшін, төлемді төлемдер кестесі бойынша соңғы күні емес, одан бұрын төлеген дұрыс. Егер ай сайын жалақының төлемін ұстап қалатын болса, несиелерді мерзімі өтіп кеткен төлемдерсіз өтеу үшін төлемдердің кестесін қайта қарау өтінішімен банкке/несиелік ұйымға өтініш білдірген құптарлық;

2. егер кредиттік карта (кредиттік лимит) бар болса және оларды пайдаланылса, лимиттің пайдаланған сомасының уақтылы өтеліп отыруын бақылау қажет;

3. егер шарт бойынша қосымша қарыз алушы, кепіл беруші, кепілгер болса, яғни шартқа қандай да бір қатыс болса, жіберіп алған төлемдер үшін тең шамада жауапты болғандықтан, аталған шарттың қосымша қарыз алушысының, кепіл берушісінің, кепілгерінің кредиттік тарихында көрсетілетін болатынына байланысты негізгі қарыз алушының төлем тәртібін бақылау қажет. Бұл аса маңызды, себебі, негізгі қарыз алушының ұқыпсыздығы қосымша қарыз алушының, кепіл берушінің, кепілгердің кредиттік тарихтарына әсер етуі мүмкін;

4. кредиттік бюроға банк/кредиттік ұйым берген деректердің дұрыстығын тек қарыз алушының өзі ғана айқындай алатын болғандықтан және несие алуға өтінім берген кезде кредиттік тарихты тексеру.

Осы жалпылама ережелерге қарамастан, несие беруші кредиттік тарихтың жай-күйін өз бетімен бағалайтынын және өзінің ішкі ережелеріне сәйкес кредиттік тарихтың ол үшін оң немесе теріс болып табылатынын өз бетімен айқындайтынын ескерген жөн [4].

Ақпараттардың жаңартылып отыру жиілігі Заңмен қарастырылмаған, алайда, ақпаратты жеткізушілер, оның ішінде банктер/несиелік ұйымдар кредиттік бюроға ақпаратты ұсыну туралы шартта анықталған тәртіпте кредиттік тарих субъектісіне

қатысты өзгеріс енгізілген күннен немесе кез-келген мәліметтер алғаннан бастап он бес жұмыс күн ішінде ақпарат беруге міндетті. Осыған орай, кредиттік бюро жүйесіндегі ақпараттардың жаңартылу жиілігі жеткізушілерден кредиттік тарих субъектісіне қатысты ақпараттардың өзгерістері мен кез-келген мәліметтерді қабылдау жиілігіне байланысты.

Егер де кредиттік тарихты тексеру процесі кезінде өзінің кредиттік тарихында шындыққа жанаспайтын ақпаратты тапқан жағдайда кредиттік тарихтың субъектісі кредиттік есептегі ақпаратпен, беруші туралы ақпарат алу мүмкіндігімен келіспеушілікті мәлімдеуге, сондай-ақ дәйектемесіз ақпаратты түзету туралы талаппен ақпарат берушіге өтініш жасауға құқылы. Сонымен қатар, кредиттік тарих субъектісінің кредиттік бюроға кредиттік есептегі ақпаратты дауласу туралы өтініш беруге құқығы бар [1].

Егер де дауласу процесі кезінде қарыз алушы мен банк/несиелік ұйымдарының көзқарастары сәйкес келмеген жағдайда, кредиттік тарих субъектісі өзінің кредиттік тарихындағы ақпараттың дұрыстығын анықтауды сот арқылы талап етуге құқығы бар.

Кредиттік бюро ақпаратты дауласу туралы өтінішті қабылдағаннан кейін он бес жұмыс күн ішінде жағдайды түсіндіру үшін ақпаратты жеткізушіге ресми тәртіпте сұрату жасайды. Егер ақпаратты жеткізуші шындығында қате мәліметтер ұсынғаны анықталса, онда ол он жұмыс күні ішінде кредиттік бюроға шындыққа сәйкес келетін ақпаратты ұсыну қажет. Осыдан кейін кредиттік тарих субъектісіне түзетілген кредиттік есеп беріледі. Ал егер ақпарат жеткізуші өзі берген деректердің шынайылығын растайтын болса, кредиттік тарих субъектісіне сәйкесінше мәтіндегі хат жіберіледі.

Егер кредиттік тарих субъектісі кредиттік есептегі ақпаратты тексеру кезінде өзі ресімдемеген қарыз шартын тапқан жағдайда осы ақпаратты дауласуға құқығы бар. Егер дауласу процесінде шарт алаяқтық жолмен ресімделгені анықталса, онда кредиттік тарих субъектісіне несие ресімделген банкке/несиелік ұйымға және құқық қорғау органдарына тиісті өтініштер жасау керек. Әрі қарай, несиенің қате ресімделгенін растайтын сот шешімін немесе басқа да құжаттар қолыңызға тигеннен кейін, кредиттік есепке түзету енгізу үшін оны несие ресімделген банкке/несиелік ұйымға және кредиттік есепке түзету енгізу үшін кредиттік бюроға жолдау қажет.

Осыған байланысты өзіңіздің кредиттік тарихыңызды кем дегенде жылына бір рет тексеріп тұру керек. Ал құжаттар (жеке куәлік, төлқұжат және т.б.) жоғалған немесе ұрланған жағдайда жылына 2-3 рет тексерген жөн, ал қажет болған жағдайда құқық қорғау органдарына өтініш беру арқылы кредиттік бюро жүйесінде түзету енгізу үшін шаралар қабылдау керек.

Кредиттік бюро несие беру туралы шешім қабылдамайтынын, бірақ кредиттік есепті алушыға кредиттік тарих субъектісінің аяқталған және қазіргі міндеттемелері туралы ақпаратты, оларды орындау тәртібі мен басқа да мәліметтер ұсынатынын атап өту қажет. Несиені беру туралы шешімді банк немесе несиелік ұйым (кредит беруші) өзінің несиелендіру саясатына сәйкес қабылдайды. Бұл ретте әлеуетті қарыз алушының кредиттік тарихындағы ақпарат ескеріледі. Әрбір банктің өзінің қарыз алушыны бағалау критерийлері бар.

Сондай-ақ кредиттік бюро қарыз алушылардың «қара» тізімі деп аталатын тізімді жүргізбейтінін және кредиттік тарихтағы ақпаратты бағалауды жүзеге асырмайтынын ескерген жөн. Әрбір кредит беруші мерзімі өткен сомалары бар екендігі жөнінде және мерзімі өткен күн саны туралы ақпаратты кредиттік бюроға жолдайды, сәйкесінше бұл ақпарат кредиттік тарихта көрінеді, осыған байланысты несие алу мүмкіндігі де төмендейді. Несиені өтеп болғаннан кейін де кредиттік есепте мерзімі өткен күндер саны туралы ақпарат көрініп тұратынын назарға алған жөн.

Қорытындылай келе, қарыз алушының кредиттік тарихында көрсетілетін төлемдік тәртіпті сақтаудың маңыздылығын атап өткен жөн, себебі беделді, яғни оң кредиттік тарихы бар қарыз алушы кредит алуға өтінім берген кезде кредит беруші тарапынан қолайлы шарттарға үміттенуге болады. Осыған орай, әрбір қарыз алушыға

жауапкершілік танытып, болашағы туралы ойлау қажет. Бұл ретте, қарыз алушыларға өзінің кредиттік тарихын жылына бір болса да тексеріп тұруы ұсынылады.

Әдебиеттер тізімі:

1. Қазақстан Республикасының 2004 жылғы 6 шілдедегі №573 «Қазақстан Республикасындағы кредиттік бюролар және кредиттік тарихты қалыптастыру туралы» Заңы;

2. www.afn.kz;

3. www.lcb.kz;

4. www.mkb.kz;

5. Қазақстан Республикасының 1995 жылғы 30 тамыздағы №2444 «Қазақстан Республикасындағы банктер және банк қызметі туралы» Заңы;

6. www.prodengi.kz.

Халықаралық есеп айырысу банкінің міндеттері мен функциялары

Н.С. Сахов – Мемлекеттік органдармен жұмысты үйлестіру департаментінің (Астана қ.) бас маман-заң кеңесшісі.

Бұл мақаланың негізгі мақсаты Халықаралық есеп айырысу банкі туралы оқырманға көбірек ақпарат беру болып табылады, себебі бұл ұйым Банктің «Базель III» стандарттарын енгізу және төлем жүйелерін жетілдіру жөніндегі жекелеген комитеттерімен тікелей іс-әрекет ететін адамдар аясына ғана таныс. Бұл мақалада Халықаралық есеп айырысу банкінің құрылу тарихы, құрылымы мен қызмет аясы, сондай-ақ оның орталық банктермен өзара іс-әрекет ету кезіндегі рөлі көрсетілген.

Банктің құрылу тарихы және оның орталық банктермен және халықаралық қаржы ұйымдарымен өзара іс-әрекет ету кезіндегі рөлі

Халықаралық есеп айырысу банкі (бұдан әрі – Банк) алты мемлекеттің (Бельгия, Ұлыбритания, Германия, Италия, Франция және Жапония) үкіметаралық келісімінің негізінде 1930 жылы құрылған. Банк халықаралық валюталық-қаржылық ынтымақтастық саласындағы ең байырғы халықаралық қаржы ұйымы болып табылады. Бастапқыда Банк бірінші әлемдік соғыс барысында келтірілген зиян үшін өтемақы төлеумен байланысты қаржылық шағымдарды реттеуде кредитор-елдерге жәрдемдесу мақсатында құрылған болатын. Алайда, кейіннен, Банктің рөлі үнемі өзгеріп отырды, себебі уақыт Банктің серпінді дамып жатқан әлемдік қаржы қоғамдастығына бейімделуін талап етті [1].

Екінші әлемдік соғыстан кейін Дүниежүзілік банктің¹ Бреттон-Вуд жүйесін қорғау және енгізу Банктің негізгі қызметі болды. 1970-80 жылдары мұнаймен және борыш күйзелісімен байланысты капиталдың халықаралық миграциясы бойынша операциялар жүргізу Банк функцияларының бірі болды, бұл, өз кезегінде, неғұрлым белсенді банктердің операцияларын қадағалауға мүмкіндік берді. Банк қаржылық проблемалар, мысалы, 1982 және 1998 жылдары тиісінше Мексика және Бразилия сияқты елдерде болған борыш дағдарысынан туындаған елдерге төтенше «инвестор» болып табылды. Сонымен қатар Банк халықаралық қаржы ұйымы ретінде қалыптасуы кезеңінде ол халықаралық қаржы ұйымдарымен байланысты орталық банктердің агенті және сенімді тұлғасы функцияларын жүзеге асыра бастады. Мысалы, 1979 – 1994 жылдар аралығындағы кезеңде Банк Еуропа экономикалық қоғамдастығына мүше мемлекеттер арасындағы валюталық қатынастарды ұйымдастырудың нысаны болған және бірыңғай еуропалық валютаға жол салған Еуропалық валюта жүйесінің² агенті болды [2].

Жоғарыда көрсетілген келісімге мүше елдердің орталық банктері арасындағы ынтымақтастықты ғаламдық ақша және қаржылық тұрақтылыққа кепілдік беру мақсатында дамытуға жәрдемдесу, сондай-ақ халықаралық қаржы операциялары үшін қосымша мүмкіндіктер беру әрқашан Банктің негізгі міндеті болды.

Сонымен қатар Банк орталық банктер мен халықаралық қаржы қоғамдастығының ақша және қаржылық тұрақтылық проблемалары бойынша ынтымақтастығын дамытуға жәрдемдесетін алаң болып табылады. Сонымен қатар Банк орталық банктердің қаржылық

---

¹**Бреттон-Вуд жүйесі** – ақша қатынастары мен сауда есептерін ұйымдастырудың халықаралық жүйесі. Термин АҚШ-тың Бреттон-Вудс қаласында Біріккен Ұлтты Ұйымының валюталық-қаржы конференциясының нәтижесінде пайда болды.

²**Еуропалық валюта жүйесі** – Еуропалық экономикалық қоғамдастыққа мүше мемлекеттер арасында ақша қатынастарын ұйымдастыру нысаны.

операцияларында олардың басты қарсы агенті ретінде жұмыс істейді (орталық банктердің банкі) және экономика және қаржы саласында зерттеулер жүргізеді.

Банктің бас офисі Швейцарияның солтүстік-батысындағы Базель қаласында орналасқан. Сонымен бірге Банктің Қытай Халық Республикасының арнайы әкімшілік ауданы болып табылатын Гонконгте және Мексиканың астанасы Мехико қаласында өкілдіктері бар.

Халықаралық ұйым ретіндегі Банк

Зандық тұрғыдан Банк акционерлік компания құрылымында, қызметін халықаралық құқық реттейді, өз функцияларын орындау үшін қажетті артықшылықтары мен иммунитеті бар.

Өз қызметінде Банк Гаага конвенциясы, Құрылтай шарты, Жарғы (барлық құжаттар 1930 жылғы 20 қаңтардағы), Брюссель шарты (1936 жылғы 30 маусымдағы), Бас офистің келісімі (1987 жылғы 10 ақпандағы, 2003 жылғы 1 қаңтардағы соңғы өзгерістерімен), Ұйымдастырушы ел туралы келісім: Гонконг (1998 жылғы 11 мамырдағы) және Мексика (2001 жылғы 5 қарашадағы) сияқты халықаралық құжаттарды басшылыққа алады.

Гаага конференциясындағы Германиямен келісімнің репарация жөніндегі X бабына және Банктің 1930 жылғы 20 қаңтардағы Жарғысының 10-бабына сәйкес Банк, оның меншігі мен активтері, сондай-ақ Банк аумағында орналастырылған не Банк әкімшілігіне тәуелді ұйымдардың депозиттері бейбіт уақытта немесе соғыс кезінде цензура, реквизиция, тәркілеу сияқты кез келген шектеу шараларынан қорғалуға тиіс. Банк алтын немесе валюта экспортының қандай да бір тыйымдарынан және осындай басқа да араласудан қорғалуға тиіс.

Швейцария заңнамасының оған қолданылмауы Банк қызметін жүзеге асырудағы маңызды жағдай болып табылады. Банк Халықаралық Валюта Қоры және Біріккен Ұлттар Ұйымы, сондай-ақ шет елдердің елшіліктері сияқты құқықтарды пайдаланады. Сонымен қатар Банктің активтеріне қатысты азаматтық шағымдар берілмеуге, сондай-ақ оларға тыйым салынбауға тиіс.

Банк Швейцария үкіметіне есеп береді, салықтар төлемейді, өз полициясы бар. Бұл әлемдегі айтарлықтай ықпалы бар ұлттықтан жоғары клубтардың бірі деп сеніммен айтуға болады.

Осы барлық артықшылықтар мен тұтастай алғанда Банктің Швейцариямен құқықтық өзара қарым-қатынастары Швейцария федералдық кеңесінің келісімімен 1987 жылғы 10 ақпанда бекітілген. Швейцария Банкке саяси араласпауды және кез келген сипаттағы, оның ішінде сот сипатындағы қысымның болмайтынына кепілдік береді.

Алтын қоры

Ағымдағы жылғы 13 шілдедегі жағдай бойынша Дүниежүзілік алтын кеңесінің (World Gold Council)³ деректеріне сәйкес өзінің 111 тонна алтын қоры бар Банк 33 орында тұр, осылайша алтын қорының көлемі жөнінен Корея Республикасы, Австралия, Аргентина және т.б. сияқты елдердің алдында. Бұл ретте 203,4 тонна алтын қоры бар Қазақстан 23 орынға орналасқан [3].

Сонымен қатар Банктің сақтауында құны шамамен 30 млрд. АҚШ доллары (шамамен 575 тонна алтын) болатын алтын бар[4].

Банк капиталының жалпы көлемінде 92%-ы орталық банктерге тиесілі, ал қалған бөлігі халықаралық институттарға (жеке акционерлерге) тиесілі. Акциялары

---

³Дүниежүзілік алтын кеңесі – алтынға деген сұранысты ынталандыру мақсатында құрылған ұйым

дивидендтерге қатысты тең құқық беретініне қарамастан, халықаралық институттардың (жеке акционерлердің) акционерлердің жалпы жиналысының отырыстарына қатысу және дауыс беру құқығы жоқ. Іс жүзінде өткен ғасырдың 70 жылдарына дейін Банктің мүшелері экономикасы жетекші елдердің орталық банктері болғанын атап өтуге болады, бірақ кейіннен барлық құрылымдардың орталық банктері мүшелікке қабылдана бастады [5].

Бүгінгі күні әлемдік ДЖӨ-нің шамамен 95%-на ие 60 мемлекеттің орталық банктері Банктің мүшелері болып табылады [2].

1-сурет

Банктің Бас офисінің және өкілдіктерінің географиялық орналасуы және Банк клиенттері депозиттерінің пайыздық арақатынаспен алғандағы географиялық бөлінуі

Дерек көзі: Халықаралық есеп айырысу банкі

Банктің құрылымы және қызмет аясы

Мыналар Банктің органдары болып табылады:

- 1) Акционерлердің жалпы жиналысы;
- 2) Директорлар кеңесі;
- 3) Атқарушы орган.

Жарғысына сәйкес Банк акционерлерінің жалпы жиналысының ерекше құзыретіне мына мәселелер жатады:

- 1) Банктің жыл сайынғы жалпы жиналысын өткізу;
- 2) жылдық қаржылық есептілікті мақұлдау;
- 3) аудиторларды таңдау;
- 4) Директорлар кеңесінің мүшелерін тікелей орындайтын міндеттемелерінен босату;
- 5) кезектен тыс жалпы жиналысты ұйымдастыру;
- 6) Банк Жарғысына түзетулерді келісу;
- 7) Банк капиталын ұлғайту не азайту;
- 8) Банкті тарату туралы шешім қабылдау.

Акционерлердің жалпы жиналысына Директорлар кеңесінің мүшелерін тағайындау немесе жұмыстан босату құқығының берілмегенін атап өту қажет. Бұл ретте

акционерлердің Директорлар кеңесінің қандай да бір мүшесін Банк Жарғысында бекітілген тікелей міндеттемелерін орындаудан уақытша шеттету мүмкіндігі бар.

Банктің Директорлар кеңесі Банктің саяси және стратегиялық бағыттарын айқындауға жауапты. Банктің Директорлар кеңесіне Бельгияның, Ұлыбританияның, Германияның, Италияның және Францияның орталық банктерінің басқарушылары кіреді. Банктің Директорлар кеңесіне кіретін көрсетілген мемлекеттердің әрбір басқарушысының қаржы ұйымдарынан, индустриядан және саудадан бір өкілден тағайындау құқығы бар.

Сонымен қатар Банктің Жарғысында жоғарыда аталған басшылардың өкілдері Директорлар кеңесіне әлі кірмейтін мүше-орталық банктер басқарушыларының ішінен ғана тағайындалған басшылар ретінде басқа адамдарды сайлай алатындығы көзделеді. Мысалы, Нидерланд, Швеция және Швейцария орталық банктерінің басқарушылары көптеген жылдар бойы Банктің Директорлар кеңесінің осындай сайланған мүшелері болып табылады.

Банктің ағымдағы қызметін басқару Директорлар кеңесінің негізгі функцияларының бірі болып табылады. Сондай-ақ Директорлар кеңесі оның үшінші тұлғалармен қатынастарында Банктің мүддесін білдіреді. Сонымен бірге Банктің Директорлар кеңесі өз құзыретінің шегінде Банкке мүше елдердің орталық банктерімен де, басқа халықаралық ұйымдармен де шарттар, келісімдер және мәмілелер жасаған кезде Банктің атынан іс-қимыл жасау жөніндегі ерекше құқығын пайдаланады. Банктің Директорлар кеңесі Кеңес мүшелерінің ішінен Директорлар кеңесінің Төрағасын үш жылдық мерзімге сайлайды. Сондай-ақ Директорлар кеңесінің функцияларына Банк Президентін және Әкімшілігінің басқа мүшелерін тағайындау кіреді.

Директорлар кеңесінің функциялары:

- Банк қызметінің операциялық бағыттарын айқындау (Жарғының 21-бабы);
- Банктің стратегиясын және негізгі бағыттарын айқындау, оның орындалуын бақылау (Жарғының 26-бабы);
- Банктің жоғары басшылығын тағайындау (Жарғының 39 және 40-баптары);
- Банктің жаңа мүшелерінің кіруі туралы шешім қабылдау (Жарғының 8-бабының 3-тармағы);
- Банктің Жарғысына өзгерістер мен толықтырулар енгізу жөнінде ұсыныстар енгізу (Жарғының 57 және 58-баптары) болып табылады.

Банк Президенті Директорлар кеңесі қабылдаған шешімдердің іске асырылуына жауап береді және Банк Әкімшілігінің қызметін бақылайды.

Әкімшіліктің құрамына бас директор, оның орынбасары, бас хатшы, түрлі департаменттерді басқаратын директорлар кіреді.

Осыған дейін атап өтілгендей, Банктің негізгі мақсаттарының бірі ақшалай және қаржылық тұрақтылықты қамтамасыз ету болып табылады. Ақшалай және қаржылық мәселелер талқылауға түсетін Банктің жоғары лауазымды адамдарының орталық банктердің бірінші басшыларымен кездесулері осы мақсаттарға қол жеткізуге ықпал етеді.

Банктің құрамында сондай-ақ комитеттер бар, оның әрқайсысының Банк алдында тұрған негізгі міндеттерге қол жеткізуге ықпал ететін нақты рөлі айқындалған.

1974 жылы Банктік қадағалау жөніндегі Базель комитеті (Basel Committee on Banking Supervision) (бұдан әрі – Комитет) құрылды. Комитет банк қызметінің қағидаларын халықаралық деңгейде, оның ішінде капитал жеткіліктілігі нормативтерін және резервтерді бағалау әдістемесін белгілейді. Комитеттің негізгі бағыты қаржылық тұрақтылықты қамтамасыз ету үшін бүкіл әлемдегі банктердің тарапынан реттеу, бақылау және қадағалау әдістерін күшейтуге бағытталған, банктік реттеу саласындағы бірыңғай

талаптарды енгізу болып табылады. Осы мақсатпен Комитет Банкке мүше мемлекеттерді реттеу органдары үшін директивалар мен ұсынымдар әзірлейді, олар көп жағдайларда мүше мемлекеттердің ұлттық заңнамаларында көрініс табады. Директивалар мен ұсынымдарды әзірлеу бүкіл әлемнің банктерімен және мемлекеттік реттеу органдарымен ынтымақтастықта жүзеге асырылады және сондықтан олар Комитетке қатысушы мемлекеттерде ғана пайдаланылмайды. Мәселен, «Базель II» ұсынымдарын енгізу жұмыстары 100-ден астам елде жүргізілуде. Бұдан басқа, Комитеттің Банктің аумағында орналасқан өз Хатшылығы бар. Хатшылықта негізінен Банкке мүше мемлекеттердің орталық банктерінің іссапарға жіберілген қызметшілері жұмыс істейді. Хатшылық өзінің тікелей міндеттерін жүзеге асырудан басқа, барлық мүдделі елдерге олардың ұлттық банк заңнамасын жақсарту жөнінде кеңестер бере алады.

Ғаламдық қаржы жүйесі жөніндегі комитеттің (Committee on the Global Financial System) басты міндеті орталық банктер үшін әлемдік қаржы нарықтарының мониторингі қағидаларын әзірлеу мен енгізу болып табылады. Сонымен бірге Комитет қаржы нарықтарын нығайту және осы нарықтардың жұмыс істеуін және олардың тұрақтылығын жақсарту мақсатында әлемдік қаржы нарықтарындағы әлеуетті шиеленіс көздерін айқындау әрі бағалау өкілеттіктеріне ие. Комитет Комитеттің қатысушыларымен тұрақты талқылаулар арқылы Комитеттің жұмыс топтарының жұмысын үйлестіру жөніндегі іс-қимылдарды, оның ішінде орталық банктердің қызметкерлерін тарту жолымен, сондай-ақ Комитет жариялайтын түрлі есептерді жинақтау арқылы орындайды. Бұдан басқа, Комитет Банктің халықаралық банктік және қаржы статистикасын Банктің интернет-ресурсында орналастыруына бақылау жүргізеді. Осыдан бұрын бұл Комитет Еуровалютаның Тұрақты комитеті ретінде белгілі болды, ол 1971 жылы халықаралық банк нарықтарын бақылау мақсатында құрылды. Оның негізгі міндеті оффшорлық аймақтарда тез дамып келе жатқан нарықты қадағалау болды, алайда оның назары біртіндеп әлемдік қаржылық тұрақтылықты қозғайтын, қаржы жүйесіндегі құрылымдық өзгерістерге байланысты неғұрлым ауқымды мәселелер мен проблемаларға ауысты. Комитеттің қызметіндегі осы қайта құруды ескере отырып, 1999 жылғы 8 ақпанда G10 орталық банктерінің төрағалары Комитетті қайта атау және оның миссиясын қайта қарау туралы шешім қабылдады.

Төлемдер және нарық инфрақұрылымы жөніндегі комитет (Committee on Payments and Market Infrastructures) төлем жүйесінің қауіпсіздігіне және тиімділігіне ықпал етеді, осылайша, халықаралық қаржылық тұрақтылықты қолдайды. Бұл Комитет қаржылық және өзге де көрсетілетін қызметтерді қоса алғанда, орталық банктердің қадағалау, саясат және пайдалану мәселелері саласындағы ынтымақтастығы үшін форум болады.

Бұрын Алтын және шетел валютасы жөніндегі комитет деп аталған Нарықтар жөніндегі комитет (Markets Committee) 1962 жылы Алтын стандарттың⁴ қалыптасуынан кейін құрылды. Кейіннен, қатысушылар кездесуін жалғастырып, нарық проблемалары туралы пікір алмасты. Ұзақ уақыт бойы Комитет талқыланатын мәселелердің аясын алтын мен шетел валютасының қаржы нарығынан қысқамерзімді және ұзақмерзімді перспективаларға арналған түрлі міндеттерге дейін кеңейтті. Талқыланатын мәселелердің айқындылығын қамтамасыз ету үшін Нарықтар жөніндегі комитет валюталық саясат құрылымдары және оның қатысушыларының нарықтық операциялары туралы ақпаратты «Орталық банктің валюталық саясатының құрылымдары және нарықтық операциялары» оңай қол жетімді құжатқа жүйелеп берді, ол құжат 2007 жылғы 17 желтоқсанда қабылданып, өзгерістері мен толықтырулары 2009 жылғы мамырда енгізілді.

⁴ **Алтын стандарт** – негізгі есеп айырысу бірлігі алтын болып табылатын монетарлық жүйелердің бірі.

Банктің жанында сондай-ақ Орталық банктердің статистикасы жөніндегі Ирвинг Фишер комитеті (Irving Fisher Committee on Central Bank Statistics) бар, ол орталық банктердің экономистері мен статистика мамандарының, сондай-ақ орталық банктердің қызметіндегі статистика проблемаларын талқылауға қатысқысы келетін басқа да мүдделі адамдардың салалық мәселелерін талқылау орталығы болып табылады. Бұл Комитеттің Банкке қатысушы елдердің орталық банктерінің қолдауымен құрылғанын атап өткен жөн. Комитетке әлемге аты әйгілі американдық экономист, экономика ғылымындағы жаңа классикалық бағыттың өкілі Ирвинг Фишердің аты берілді, оның белгілі ғылыми еңбектерінің бірі «Ұлы Депрессия борыштық дефляциясының теориясы» болып табылады. Ирвинг Фишер сондай-ақ орталық банктердің қызметіндегі ақшалай және қаржылық тұрақтылыққа байланысты көптеген экономикалық мәселелермен жұмыс жүргізді.

Орталық банктерге арналған банк

Бүгінгі күні Банк орталық банктерге және басқа қаржы ұйымдарына олардың валюталық резервтерін басқаруда көмек көрсетуге арналған қаржылық көрсетілетін қызметтердің жеткілікті дәрежедегі ауқымды аясын ұсынады. Әлемнің 140 елінің орталық банктері және халықаралық қаржы ұйымдары Банктің клиенттері болып табылады.

Қазіргі уақытта Банк өз клиенттеріне түрлі қаржылық көрсетілетін қызметтер ұсыну бойынша өз қызметін жетілдіруде. Мерзімі белгіленген (үш айға дейін) депозиттік шоттар сияқты стандартты көрсетілетін қызметтерден басқа, Банк шетелдік активтердің қайтарымдылығын жақсарту мақсатында Банкпен айырбастау операциялары бойынша орталық банктерге қызмет көрсетеді. Банк сондай-ақ өз клиенттерінің атынан ақша қаражатын бір шоттан екіншісіне аудару бойынша және шетел валютасын және алтынды сатып алу-сату бойынша операцияларды жүргізуге уәкілетті.

Сонымен қатар, Банк тәуелсіз бағалы қағаздарды және кірістілігі жоғары активтерді басқару жөнінде ауқымды қызметтер аясын ұсынады. Банктің сондай-ақ орталық банктерге кепілмен қамтамасыз етілген қысқамерзімді кредиттерді беру мүмкіндігі бар.

Бұл ретте, Жарғыға сәйкес Банкке ағымдағы шоттарды ашуға және үкіметтерге кредиттер беруге, сондай-ақ депозиттер қабылдауға әрі жеке және жекеше заңды тұлғаларға қаржылық көрсетілетін қызметтерді ұсынуға болмайды.

Банк халықаралық қаржы операцияларымен байланысты орталық банктердің агенті және сенім білдірілген тұлғасы ретінде

Жарғының 3-бабына сәйкес Банк қатысушы тараптармен жасалған шарттардың негізінде халықаралық төлемдік операцияларды жүргізген кезде сенім білдірілген тұлға немесе агент ретінде іс-қимыл етеді. Бұл функция Банкке клиенттердің атынан әлемдік нарықтардағы операцияларды (валюталар, кредиттер, бағалы қағаздар, алтын) және Еуропалық одақтың кредиттерімен және қарыздарымен байланысты операцияларды жүзеге асыруға мүмкіндік береді. Банк операцияларын жүргізген кезде Банктің жарғысы оның қызметінің клиент-орталық банктің ақша саясатына қайшы келмейтіні туралы кепілдік беруін міндеттейді, бұл Банкпен ынтымақтастық жасаған кезде орталық банктерге сенімділік береді.

Банк монетарлық және қаржылық мәселелер саласында жетекші ақпараттық-талдамалық орталық болды. Банктің сайтында банктік көрсетілетін қызметтер нарығындағы ағымдағы жағдай туралы ақпарат орналастырылады. Бұл ретте, Банк жүргізіп отырған талдамалық жұмыстың сипаты барынша теориялық болып табылады

және оны басшылыққа алу міндетті емес. Банк банкаралық дерекқорын дайындайды, оған орталық банктер толық кіре алады. Аталған дерекқор орталық банктердің сыртқы валюта нарықтарындағы қызметі, сондай-ақ осы нарықтардың деректері мен жағдайы туралы ақпаратты қамтиды.

Қорытындылай келе, Банктің рөлі орталық банктердің қызметінде және әлемдік қаржы жүйесін ұйымдастыруда басты екендігін пайымдауға болады, бүкіл әлемнің қаржылық тұрақтылығы Банкпен тығыз ынтымақтастыққа байланысты. Сонымен қатар Банк қатысушыларының құрамы және қызметінің сипаты бойынша іс жүзінде халықаралық валюталық-кредиттік ұйымға айналды деп қорытынды жасауға болады. Бұл, Банктің, жоғарыда атап өткендей, орталық банктердің халықаралық банкі, түрлі халықаралық валюталық есеп айырысу және қаржылық операцияларда агент және басқарушы, экономикалық зерттеулер орталығы және халықаралық валюталық-кредиттік ынтымақтастық форумы болып табылатынына негізделген.

Әдебиеттер тізімі:

1. Красавина Л.Н., «Международные валютно-кредитные и финансовые отношения», «Финансы и статистика» баспасы, 2005 жыл;
2. www.bis.org;
3. www.gold.org;
4. Халықаралық есеп айырысу банкінің бас заң кеңесшісі Дуглас Рожектің Польша Банкіндегі «The Bank of International Settlements: Its Role, Main Tasks, and Organisation» презентациясы, 2013 жыл;
5. Ковалев В.В., «Финансы», 3-ші басылым, 2013 жыл.

Мемлекеттің исламдық қаржы секторын дамыту барысындағы рөлі: Ұлыбритания, Біріккен Араб Әмірліктері, Қазақстан

Алибекова А.М. – Зерттеулер және стратегиялық талдау департаменті стратегия және талдау басқармасының жетекші маман-талдаушысы.

Осы мақала әртүрлі елдер Үкіметтерінің исламдық қаржы секторын дамытуды қолдаудың халықаралық тәжірибесін қарауға арналған, «Астана» халықаралық қаржы орталығын құру арқылы Қазақстан исламдық қаржы активтері көлемінің өсуін одан әрі ынталандыру шешімі негізінде Қазақстан үшін нақты ұсыныстар берілді.

Исламдық қаржы индустриясы әлемдік қаржы нарығының тез өсіп отырған сегменттерінің бір болып табылады. Исламдық қаржы нарығы 2006 жылғы 200 млрд. АҚШ долларынан 2014 жылдың басында 1,8 трлн. АҚШ долларына дейін жетті. Al-huda исламдық банкинг және экономика орталығының деректері бойынша 2015 жылы исламдық қаржы индустриясының шамамен 2,5 трлн. АҚШ долларына дейін өсетіні күтілуде [1].

Исламдық қаржы секторының қарқындап дамуы ислам мемлекеттерінде ғана емес, сонымен қатар Малайзия, Ұлыбритания, Германия, АҚШ сияқты зайырлы мемлекеттерде де байқалады. Малайзияда, Біріккен Араб Әмірліктерінде, Ұлыбританияда және Германияда ислам қаржы құралдарын танымал етуге мемлекет тарапына айтарлықтай қолда есебінен қол жеткізілді [2].

1 Сурет

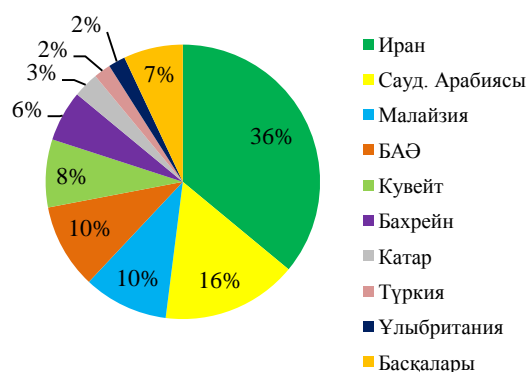
Исламдық қаржының өсу әлеуеті

Дереккөзі: дереккөз негізінде жасалды [1]

2 Сурет

Ауқымды исламдық активтердің құрылымы, %*

Дереккөзі: дереккөз негізінде жасалды [3]

Жыл сайын исламдық қаржы секторы дамуының перспективалығын түсіне бастаған елдердің саны көбейе түсті. Елдегі исламдық қаржыны дамыту жөніндегі шаралардың табыстылығы мемлекет тарапынан қабылданатын шаралардың уақыттылығына және тиімділігіне қатысты болады. Бірінші кезекте, мемлекеттің қолдауы бәрін қамтитын, дәстүрлі қаржы құралдары сияқты исламдық қаржы институттарының өнімдері мен қызметтеріне қолжетімділіктің бірдей деңгейінің болуына мүмкіндік беретін заңнамалық базаны әзірлеуге қатысты. Уәкілетті органдар көрсетілетін исламдық қаржы қызметтерінің тізбесін кеңейтуге бағытталған тиісті стратегиялық бағдарламаларды әзірлейді, исламдық қаржы институттарының дамуы үшін қолайлы жағдайлар жасайды, басқа елдермен тәжірибе алмасуға жәрдемдеседі.

Ұлыбритания

Исламдық қаржы секторының дамуы туралы айтқан кезде, оның қаржы орталығы ретінде Лондонмен шектелмейтінін, сондай-ақ Эдинбургте және Бирмингемде тарағанын атап өту қажет. 2003 жылы исламдық қаржыны дамытудың басталуы Біріккен Корольдіктің барлық қаржы институты үшін қадағалау органы болып табылатын Ұлыбританияның Қаржылық қызметтер жөніндегі басқармасының (Financial Services Authority) рұқсаты болып табылды. Қаржылық қызметтер жөніндегі басқарма сондай-ақ исламдық қаржы институттары үшін де реттеуші ретінде болады.

Мемлекеттің және исламдық қаржы институттарын дамыту жөніндегі қаржылық институттардың қызметін үйлестіруді қамтамасыз ету мақсатында 2010 жылы Біріккен Корольдіктің Исламдық қаржы жөніндегі хатшылығы (*United Kingdom Islamic Finance Secretariat*) құрылды. Осы жұмыс тобының мүшелері Қаржы министрлігі, Сауда және инвестициялар министрлігі, Қазынашылық және Қаржылық қызметтерді басқару жөніндегі басқарма болып табылады.

Ұлыбританияда исламдық қаржыны дамыту жөнінде мемлекет қабылдайтын шаралардың тиімділігі үшін 2013 жылы салық салу жөніндегі (*Taxation in Islamic Finance Task Force*), исламдық қаржы жөніндегі (*Islamic Finance Task Force*) жұмыс топтары және Ғаламдық исламдық қаржы және инвестициялар тобы (*Global Islamic Finance and Investment Group*) құрылды.

Салық салу жөніндегі бірінші жұмыс тобының қызметі Шарифатқа сәйкес келетін институттары үшін тең салықтық жағдайларды қамтамасыз етуге бағытталған.

Екінші жұмыс тобы Лондонды исламдық қаржы үшін батыс хабы ретінде қалыптастыруға жәрдемдесу үшін ұйымдастырылды. Осы жұмыс тобының мүшелері әртүрлі министрліктердің өкілдері болып табылады, оны Біріккен Корольдіктің Қазынашылығының қаржы хатшысы басқарады. Осы жұмыс тобы сыртқы және ішкі инвесторлар үшін тартымдылықты арттыруға, сонымен қатар Ұлыбританияның экономикасын күшейте отырып исламдық қаржы секторын дамытуға жәрдемдеседі.

Ғаламдық исламдық қаржы және инвестициялар тобы кейінгі 5 жылда исламдық қаржы қызметтерін ұсынатын институттарда пайда болуы мүмкін мәселелерді жою үшін қажетті, жүйелі отырыстарды өткізу үшін ашылған.

Лондонның мәртебесін нығайту және оның ғаламдық исламдық қаржы нарықтарымен интеграциясы үшін Үкімет халықаралық конференциялар мен форумдар өткізіледі. Мәселен, 2012 жылы Лондонда, Азия, Африка және Еуропа елдері арасындағы проблемаларды талқылау және тәжірибе алмасу мақсатында жыл сайынғы 2-ші Дүниежүзілік исламдық қаржы жөніндегі конференция (*Annual World Islamic Finance Conference*) өткізілді.

2013 жылы жыл сайынғы 12-ші исламдық қаржы жөніндегі саммит (*Annual Islamic Finance Summit*) және 9-шы Дүниежүзілік исламдық экономикалық форум (*World Islamic Economic Forum*) өтті, ол зайырлы елде бірінші рет өткізілді.

Ұлыбританияның исламдық қаржы секторының құрылымы:

- исламдық терезе ашқан 20 дәстүрлі банктің және 5 ислам банкінің қызметін жүзеге асырады [4];
- Лондон қор биржасы исламдық бағалы қағаздар шығару үшін ірі платформалардың бірі болып табылады (2015 жылғы маусымдағы жағдай бойынша 51 млрд. астам АҚШ доллары 57 сукук шығарылымы есебіне тартылды) [5];
- Лондон қор биржасында Шариғатқа сәйкес келетін 4 индекс сатылады;
- 25 астам заң компанияларына исламдық қарды саласында өзінің консультациялық қызметтерін ұсынады;
- 10 астам бизнес мектептерді исламдық қаржы және банкинг саласында білім беру қызметтерін көрсетеді (магистрлік бағдарламалар және бакалавриат бағдарламалары).

Ұлыбритания Үкіметінің исламдық қаржы секторын дамытудағы мүдделілігі және мемлекеттік органдар мен қаржы институттарының үйлестірілген қызметінің нәтижесінде Еуропа елдері арасында исламдық қаржыландыруды дамыту бойынша көшбасшы болды, ал Лондон батыстың исламдық қаржы орталығына айналды.

Біріккен Араб Әмірліктері

Біріккен Араб Әмірліктерінде исламдық қаржыны дамыту үшін Дубай Үкіметі Дубай Халықаралық Қаржы Орталығы (*Dubai International Financial Centre*) жұмыс істеп тұрған кезде «исламдық банкинг» қызметінің бөлек бағытын құрды.

Дубай Халықаралық Қаржы Орталығы – бұл Дубай Әмірлігіндегі еркін қаржы орталығы, 2014 жылы мемлекетпен құрылған, оның өзінің заңнамалық базасы және заңнамадан бөлек, Біріккен Араб Әмірліктерінде қолданылатын, ағылшындық құқыққа негізделген реттеуші жүйесі бар.

Дубайдың қаржылық қызметтер жөніндегі басқармасы (*Dubai Financial Services Authority*) Дубай Халықаралық Қаржы Орталығы аймағында кәсіби қызмет көрсететін қаржы институттары тіркейді, лицензия береді, қызметін қадағалауды және реттеуді жүзеге асырады [6].

Исламдық қаржыландыру қағидаттарына сәйкес келу мәселесін реттеу мақсатында орталық жанында Шариғат жөніндегі бақылау комитеті (*Shariah Supervisory Board*) құрылды. Шариғаттың нормасына сәйкес жұмыс істейтінін дәлелдейтін кез келген ұйымның өзінің Шариғат жөніндегі қадағалау кеңесі болуға тиіс, ол өз кезегінде күрделі мәселелер туындаған жағдайда Шариғат жөніндегі бақылау комитетіне жүгіне алады.

2012 жылы Дубай Әмірлігінің Премьер-Министрі Шеих Мухаммад бин Рашид аль-Мактума Дубай Үкіметінің Дубайдың исламдық экономиканың әлемдік астанасы болуына мүдделілігі туралы мәлімдеме жасады. 213 жылы оның тапсырмасы бойынша Дубай исламдық экономиканы дамыту жөніндегі орталық (*The Dubai Islamic Economy Development Centre*) ашылды, оның шеңберінде қаржылық қызмет, халал индустрия, туризм, ақпараттық технология, өнер, білім беру қызметі және халықаралық стандарттар мен сертификация дамытылады [7].

Біріккен Араб Әмірліктеріндегі исламдық қаржы секторының құрылымы:

- 7 ислам банкінің қызметін ұсынады;
- айналыстағы сукуктің көлемі 5,4 млрд. АҚШ доллары;
- өз қызметін 28 инвестициялық исламдық қор жүзеге асырады;
- исламдық сақтандыру бойынша қызмет көрсететін 10 такафул компаниясы.

2013 жылғы қарашада Дубайда исламдық қаржы саласындағы жетістігі үшін неғұрлым беделді марапаттау рәсімі (*Global Islamic Finance Leadership Award*), сондай-ақ Исламдық экономика жөніндегі ғаламдық саммит (*Global Islamic Economy Summit*) өтті, оның мақсаты әлемдік исламдық экономиканы дамыту тетіктері туралы пікір алмасу үшін тұғырнама құру болды.

Дубайдағы қаржы орталығының тұғырнамасындағы исламдық қаржының дамуы мысалының негізінде мемлекет ішінде арнайы қаржы аймағын құру көмегімен мемлекеттің қатысуымен исламдық қаржының шапшаң және табысты дамын қадағалауға мүмкін болады.

Қазақстан Республикасы

Қазақстанда исламдық қаржыландыру құралдарын енгізу 2005 жылы «ТұранӘлем Банкінің» исламдық капиталды тартумен басталды. Одан әрі, Қазақстан Республикасы Президентінің бастамасы бойынша мемлекеттік органдар Қазақстанда исламдық қаржыны дамытуды қолдау үшін 2006 жылдан бастап қолданыстағы заңнамаға исламдық қаржыландыру мәселелері бойынша қажетті өзгерістер мен толықтырулар енгізу бойынша жұмысты бастады.

Қазіргі кезде исламдық қаржы институттарының қызметі «Қазақстан Республикасының кейбір заңнамалық актілеріне ислам банктерін ұйымдастыру мен олардың қызметі және исламдық қаржыландыруды ұйымдастыру мәселелері бойынша өзгерістер мен толықтырулар енгізу туралы» Қазақстан Республикасының Заңымен, «Қазақстан Республикасының кейбір заңнамалық актілеріне сақтандыру және исламдық қаржыландыру мәселелері бойынша өзгерістер мен толықтырулар енгізу туралы» Қазақстан Республикасының Заңымен реттеледі. Сонымен қатар, 2012 жылы Қазақстан Республикасының Үкіметі Исламдық қаржыландыруды дамытудың 2020 жылға дейінгі жол картасын бекітті, оның шеңберінде исламдық қаржыландыру бойынша заңнаманы жетілдіру жөніндегі мәселелер, бағалы қағаздар нарығының кәсіби қатысушы мәртебесі бар исламдық банктік емес және микроқаржы мекемелері мен компанияларының жұмысына арналған бөлек қолданыстағы нормативтік-құқықтық базаны құрудың орындылығы және басқалары қаралады.

Сонымен қатар, мемлекеттің исламдық қаржыны дамытуды қолдауы Мемлекет басшысының Үкіметтің 2015 жылғы 6 мамырдағы кеңейтілген отырысында атап көрсеткен 5 институционалдық реформаны іске асыру бойынша 100 қадамда да қадағаланып отырады. 71-қадамда капитал нарықтарында қызмет көрсетуге және исламдық қаржыландыруға мамандандыра отырып қаржы орталығын дамыту стратегиясын әзірлеу көзделген [8].

«Астана» халықаралық қаржы орталығы және Қазақстан Республикасының Ұлттық Банкі Астана қаласына көшіру туралы» Қазақстан Республикасы Президентінің 2015 жылғы 19 мамырдағы № 24 Жарлығына сәйкес Қазақстан Республикасының Үкіметі Қазақстан Республикасының Ұлттық Банкімен бірлесіп Қаржы орталығын құру мен дамыту жөніндегі ұзақ мерзімді перспективаға арналған бірлескен іс-қимыл жоспарын әзірледі.

Үкімет пен Қазақстан Республикасының Ұлттық Банкінің осы Бірлескен іс-қимыл жоспарына сәйкес «Астана» халықаралық қаржы орталығын негізгі 4 бағытқа сәйкес дамыту жоспарланып отыр. Төртінші бағыт исламдық қаржыландыруды дамытуды және тәуелсіз сукук шығару үшін жағдайлар жасауды білдіреді.

Сонымен қатар, «Астана» халықаралық қаржы орталығы туралы» Қазақстан Республикасының Заңы жобасының тұжырымдамасы әзірленді, оны 2015 жылғы 30 шілдеде Қазақстан Республикасының Үкіметі жанындағы Заң жобалау қызметі мәселелері жөніндегі ведомствоаралық комиссиясы мақұлдады, оның шеңберінде сондай-ақ исламдық қаржыны дамыту талаптары келісіледі.

Қазақстандағы исламдық қаржы секторының құрылымы:

- өз қызметін бір ислам банкі «Al Hilal bank» ұсынады;

- өз қызметін «Такафул» өзара сақтандыру қоғамы жүзеге асырады, ол Шариғаттың қағидаттары мен нормаларына сәйкес келетін сақтандыруды ұсынады (ерікті медициналық сақтандыру, жазатайым жағдайлардан сақтандыру);

- 5 жылға жылдық 5,5%-бен 240 млн. Малайзия ринггиті (80 млн. АҚШ доллары) мөлшерінде сукук аль-мурабаханың дебюттік шығарылымы орналастырылды. 2015 жылы не 2016 жылы бюджеттің дефицитін жабу үшін Қазақстан Республикасының Қаржы министрлігінің жаңа сукук шығарылымы күтіледі;

- «Зякят қор» жұмыс істейді, ол дәстүрлі Исламды тарату, исламдық білім алуды дамыту, діни экстремизмнің алдын алу жөніндегі бағдарламаны қаржыландырады;

- «Заман Банк» дәстүрлі банкін біртіндеп ислам банкіне ауыстыру жүзеге асырылуда. Күтіліп отырғандай, құрылтайшылардың бірі Ислам даму банкінің еншілес компаниясы жеке секторды дамыту жөніндегі ислам корпорациясы болады.

Қазақстанның әлемдік исламдық қаржы нарығына интеграциясы үшін 2011 жылы 7-ші Дүниежүзілік Исламдық Экономикалық Форум, 2015 жылы Исламдық қаржылық қызметтер жөніндегі кеңестің (Islamic Financial Services Board Summit) саммиті өтті [9].

2014 жылы Қазақстан Республикасының Президенті Н.Ә. Назарбаев исламдық қаржыны дамытуға қосқан үлесі үшін Ислам Даму Банкі (*Islamic Development Bank*) тағайындайтын *Global Islamic Finance Leadership Award* наградасының иегері болды.

Исламдық қаржы институттарын дамытуды мемлекеттік қолдау тәжірибесін қарай отырып, мемлекеттік органдар мен қаржы секторы қатысушыларының іс-қимылдары қамтамасыз етілген жағдайда оның тиімді болатынын атап өткен дұрыс. Қазақстанда исламдық қаржыны дамыту көрсетілетін қызметтердің спектрін және инвестициялау мүмкіндіктерін кеңейтуге мүмкіндік береді, сондықтан ендіру кезінде исламдық қаржыны Ұлыбританиядағы сияқты дәстүрліге балама ретінде қабылдау қажет.

Сонымен қатар, Қазақстандағы исламдық қаржы секторының құрылымын талдай отырып, исламдық қаржы институттары үшін кәсіби кадрларды оқыту және даярлау мәселесінің жеткіліксіз пысықталғанын атап өтуге болады. Ұлыбританиядағы сияқты исламдық институттар саласында мамандандырылған кадрларды даярлау үшін жергілікті исламдық қаржы институттарының Қазақстанның жетекші институттарымен ынтымақтастық жасауы мүмкін, бұл исламдық қаржы институттарының өздерінің де тарапынан үйлестіру талаптарына сәйкес келеді.

Исламдық қаржының инфрақұрылымының маңызды бөлігі Шариғат жөніндегі бірыңғай кеңес құру мәселесін пысықтау болып табылады, ол Дубайдағы Шариғат жөніндегі бақылау комитетінің үлгісінде дәстүрлі қадағалау органы сияқты осы институттар қызметінің Шариғат қағидаттарына сәйкес келуін тексерген болар ед

Жаңа «Астана» халықаралық қаржы орталығын құруға байланысты Лондон мен Дубай ислам секторын қолдау тәжірибесінің мемлекеттік органдар үшін осы қаржы орталығына арналған нормативтік-құқықтық базаны, стратегиялық жоспарлар мен бағдарламаларды әзірлеу, оның инфрақұрылымын бекіту процесінде маңызды практикалық мәні болады.

Әдебиеттер тізімі:

1. Islamic Banking and Finance has progressive outlook in 2015 (электрондық ресурс <http://www.alhudacibe.com>);
- 1 Ernst & Young, World Islamic Banking Competitiveness Report 2013-2014 (электрондық ресурс <http://www.ey.com>);
- 2 Islamic Banking In Saudi Arabia (электрондық ресурс <http://writepass.com>);
- 3 Harry Quilter-Pinner and Lin Yan, «Islamic finance: foreign policy opportunities» (электрондық ресурс <https://www.gov.uk>);

4 Лондон қор биржасының ресми сайты (электрондық ресурс <http://www.londonstockexchange.com>);

5 «Dubai International Financial Centre» ресми сайты (электрондық ресурс <https://www.difc.ae>);

6 Dubai Islamic Economy Development Centre (электрондық ресурс <https://en.wikipedia.org>);

7 Президенттің 5 реформасын іске асыруға арналған жүз нақты қадам (электрондық ресурс <http://www.zakon.kz>);

8 Қазақстанда исламдық қаржыландыруды дамытуға бағытталған айтулы іс-шаралар (<http://www.istisna.kz>).

Қостанай облысының 2014 жылдың қорытындысы бойынша сыртқы сауда айналымы

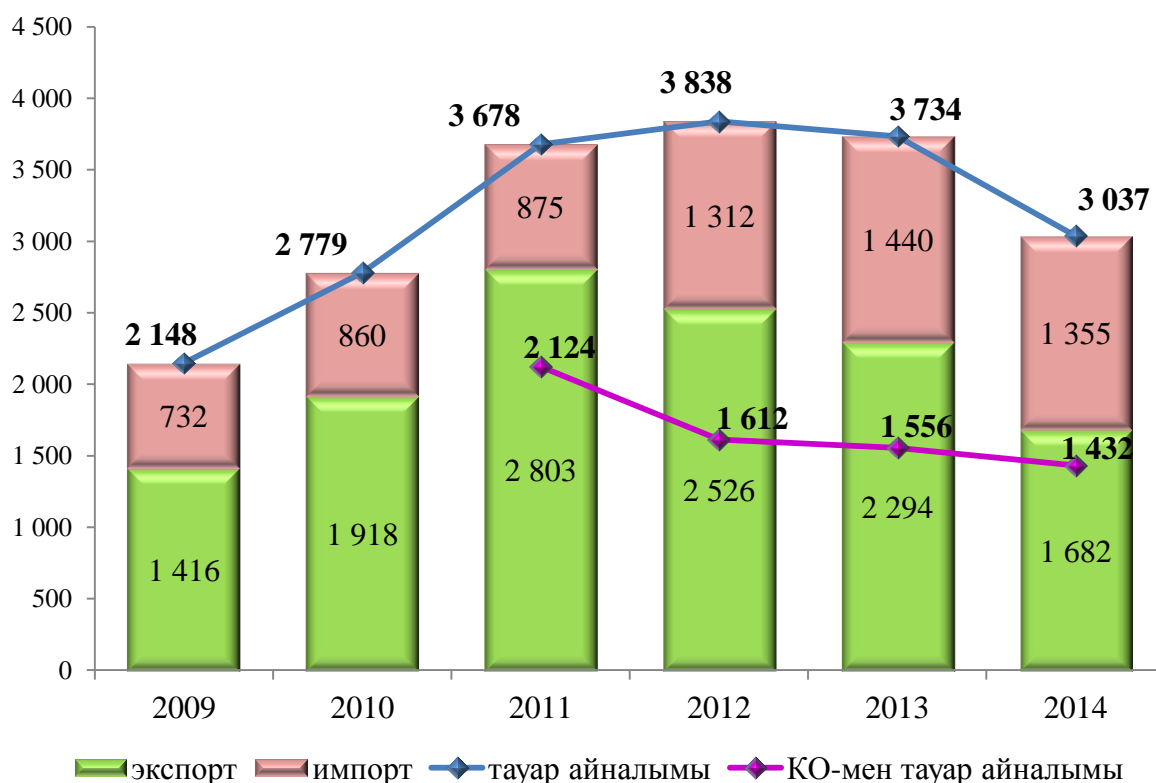
Е.М. Тулегенов – «Қазақстан Республикасының Ұлттық Банкі» РММ Қостанай филиалының бас маман-экономисты

Сыртқы сауда айналымының көлемі – жалпы мемлекеттің де, жеке аймақтың да жағдайының маңызды макро көрсеткіші болып табылады. Қостанай облысы негізгі сауда серіктестігі Қазақстан – Ресей Федерациясының шекарасында орналаса отырып, көрші экономикада болып жатқан үдерістердің ықпалына ұшырайды. Осы мақаланың мақсаты – аймақтың сыртқы сауда айналымының өзгеру факторлары мен серінін талдау және оның экспорттық мүмкіндігін бағалау.

2014 жыл бойынша Қостанай облысының сыртқы сауда айналымы 2013 жылдың деңгейіне қарағанда 18,6% төмендеді және 3037 млн. АҚШ долларын құрады (бұдан әрі – млн.долл.) о.і. экспорт – 1682 млн. АҚШ долл. (-27%), импорт – 1355 млн. АҚШ долл. (-6%), сальдо – 327 млн. АҚШ долл. (-62%). Облыстың сыртқы сауда айналымының оң сальдосы негізінен темір кен және ауыл шаруашылығы өнімінің экспорты есебінен құралады. Дегенмен, әлем нарығындағы бағалардың ауытқуы және ұлттық, серіктес-елдердің валюта бағамының өзгеруі аймақтың сыртқы сауда көрсеткіштеріне анағұрлым әсерін тигізу мүмкін [1].

1 Сурет

**Қостанай облысының сыртқы
сауда айналымы, млн. АҚШ долл.**

Дерек көзі: Қазақстан Республикасы Ұлттық экономика министрлігінің Статистика комитеті

2009 жылдан бастап 2012 жыл аралығында резидент еместермен тауар айналымының өсімі 74% көрсетті – 2148 млн.доллардан 3838 млн. долларға дейін, ал содан кейін 2014 жылдың қорытындысы бойынша 3037 млн. АҚШ долл. дейін төмендеді. Бұл ретте сыртқы

сауда айналымының сальдосы 2009 жылы 684 млн. АҚШ долл. 2014 жылы 327 млн. АҚШ долл. дейін азайды (-52%).

Тауар айналымы көлемінің төмендеуі Кеден одағы елдері-мүшелерімен (бұдан әрі – КО) өзара сауда жүргізу бойынша да байқалады: 2011 жылы 2124 млн. АҚШ долл. 2014 жылы 1432 млн.долл. дейін, бұл жалпы сыртқы сауда көлемінің 47% құрайды. КО елдеріне облыстың экспорт көлемі 2011 жылы 1590 млн. АҚШ долл. (облыс бойынша 1 орын, Қазақстан Республикасындағы үлес салмағы – 22,4%) 2014 жылы 879 млн. АҚШ долл. (3 орын, 16,9%) дейін 2 есе азайды. Осы кезеңде импорт 534 млн. АҚШ доллардан 553 млн. АҚШ долларға дейін аз ғана өсті. Бұл ретте тауар айналымының сальдосы оң қалпында қалады – 326 млн. АҚШ долл. (облыстың жалпы сыртқы сауда айналымының сальдосында – 99,7%) [1, 2].

I Кесте

**Тауар кесініндегі Қостанай облысының
экспорты, млн. АҚШ долл.**

	Тауар тобының атауы	2011		2012		2013		2014	
		Барлық елдер	<i>c.i. КО</i>	Барлық елдер	<i>c.i. КО</i>	Барлық елдер	<i>c.i. КО</i>	Барлық елдер	<i>c.i. КО</i>
	Барлығы	2803	<i>1590</i>	2526	<i>1006</i>	2294	<i>972</i>	1682	<i>879</i>
1	Минералды өнімдер	2294	<i>1514</i>	1763	<i>930</i>	1621	<i>847</i>	1099	<i>723</i>
2	Мал және өсімдік өнімінің азық-түлігі, дайын азықты тауарлар	323	<i>43</i>	542	<i>49</i>	463	<i>92</i>	450	<i>60</i>
3	Металлдар және одан жасалған бұйымдар	12	<i>5</i>	26	<i>8</i>	24	<i>2</i>	14	<i>1</i>
4	Химиялық және онымен байланысты өнеркәсіп салаларының өнімі (көксағыз бен пластмасса)	11	<i>10</i>	8	<i>8</i>	7	<i>7</i>	10	<i>9</i>
5	Машиналар, жабдықтар, көлік құралдары, құралдар және аппараттар	12	<i>11</i>	5	<i>3</i>	17	<i>17</i>	4	<i>2</i>
6	Басқа тауарлар	141	<i>1</i>	179	<i>4</i>	159	<i>5</i>	103	<i>82</i>
7	Басқа топтар	9	<i>5</i>	3	<i>3</i>	3	<i>2</i>	2	<i>1</i>

Дерек көзі: Қазақстан Республикасы Ұлттық экономика министрлігінің Статистика комитеті (ҚР ҰЭМ СК), Қазақстан Республикасы Қаржы министрлігінің Мемлекеттік кірістер комитеті (ҚР ҚМ МКК)

Қостанай облысы экспортының басым бөлігін дәстүрлі минералды өнімдер (65%) алып отыр: темір кені (тауар тобының 90%) және асбест.

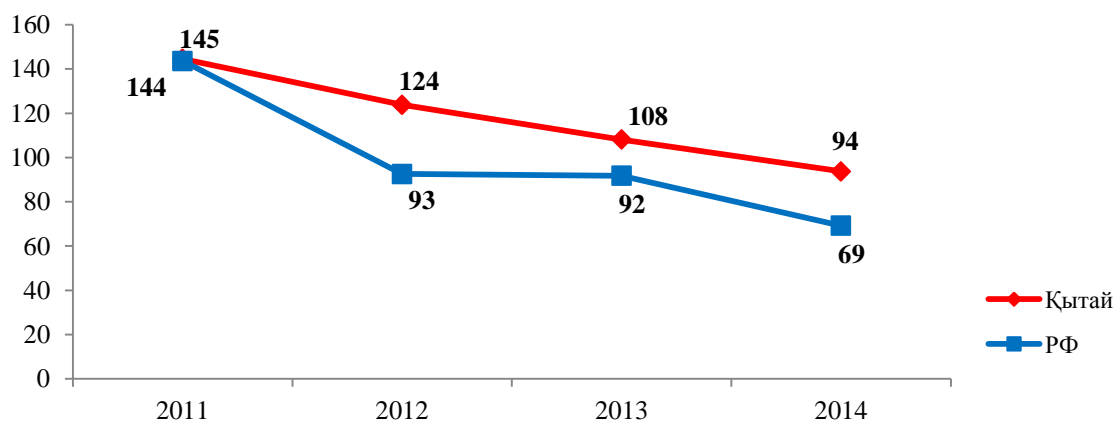
Облыстың басты экспорттаушысы «Соколов-Сарбай кен-байыту өндірістік бірлестігі» АҚ темір кенді Қытай және Ресей Федерациясына (одан әрі - РФ) жібереді. Дегенмен, металлға деген сұраныстың анағұрлым төмендеу салдарынан, 2014 жылдың қорытындысы бойынша Қытайға экспорттың көлемі 662 млн. АҚШ долл. (6124 мың.тонна) 306 млн. АҚШ долл. (3275 мың. тонна) дейін 2 есе азайды. Бұл ретте 2011ж. бастап 2014ж. аралығында 1 тонна кеннің (агломератталған және агломератталмаған) безбенделген орташа бағасы төмендеді: Қытай бойынша 145 АҚШ долл. 94 АҚШ долл.дейін; РФ бойынша 144 АҚШ долл. 69 АҚШ долл. дейін. Нәтижесінде, осы барлық факторлар соңғы 3 жылда Қостанай облысының сыртқы сауда көрсеткіштерін елеулі төмендетті.

Есесіне мал және өсімдік өнімдері (негізінен ұн, бидай, арпа және кондитерлік өнімдер) экспортының 2011 жылы 323 млн.долл. 2014 жылы 450 млн.долл (+39%) дейін өсу

үрдісі байқалады. Өткен жылы «Баян Сұлу» АҚ қант және шоколадтан жасалған кондитерлік өнімдерін РФ өткізуі 22 млн. долл. асты, 2013 жылмен салыстырғанда 38% өсті.

2 Сурет

Елдер бойынша темір кеннің тоннасы үшін орта жылдық құны, АҚШ долл.

Дерек көзі: ҚР ҰЭМ СК, ҚР ҚМ МКК

«Басқа тауарлар» тобында, негізінен «Варваринское» АҚ өндіретін өңделмеген алтын экспорты маңызды орын алады. Өңделмеген құнды металлдарды шығаруға уақытша тыйым салғаннан кейін [3], тауардың барлық көлемі одан әрі өңдеу үшін, Швейцарияның орнына РФ (КО шеңберінде) жіберіледі. Осыған байланысты 2014 жыл бойынша батысеуропа еліне экспорттың көлемі алдыңғы жылдың 154 млн. АҚШ долл. қарсы 21 млн. АҚШ долл. құрады, ал РФ жеткізуі сәйкесінше 79 млн. АҚШ долл. артты.

2 Кесте

Елдер кесінінде Қостанай облысының экспорты, млн. АҚШ долл.

№	Ел (негізгі тауар)	2011		2012		2013		2014	
		Экспорт	Үлес салмағы	Экспорт	Үлес салмағы	Экспорт	Үлес салмағы	Экспорт	Үлес салмағы
	Барлығы	2803	100,0%	2526	100,0%	2294	100,0%	1682	100,0%
1	РФ (темір кені, ұн, бидай, кондитерлік өнім, 2014 ж. бастап - алтын)	1583	56,5%	993	39,3%	969	42,2%	879	52,3%
2	Қытай (темір кені, асбест, мыс кені)	739	26,4%	773	30,6%	721	31,4%	328	19,5%
3	Ауғаныстан (ұн, зығыр тұқымы, макарон өнімдері)	69	2,5%	90	3,6%	86	3,7%	118	7,0%
4	Өзбекстан (бидай, ұн, асбест)	77	2,7%	96	3,8%	70	3,1%	81	4,8%
5	Иран (бидай, арпа)	17	0,6%	62	2,5%	37	1,6%	58	3,4%
6	Тәжікстан	30	1,1%	34	1,3%	41	1,8%	55	3,3%

	(бидай, ұн, метал. бұйымдары)								
7	Үндістан (асбест)	23	0,8%	40	1,6%	26	1,1%	28	1,7%
9	Әзербайжан (бидай)	16	0,6%	31	1,2%	59	2,6%	22	1,3%
8	Швейцария (өңделмеген алтын)	140	5,0%	175	6,9%	154	6,7%	21	1,2%
10	Түркия (бидай)	14	0,5%	62	2,5%	41	1,8%	19	1,1%
	Қалған елдер	95	3,4%	170	6,7%	90	3,9%	73	4,3%

Дерек көзі: ҚР ҰЭМ СК, ҚР ҚМ МКК

2014 жылдың қорытындысы бойынша жалпы экспорт көлемінде Ресей Федерациясының үлесі – 52,3% құрады, Қытай – 20%, ал облыстың басты серіктестер үштігін 7%- көрсеткішпен Ауғанстан тұйықтады. Орта Азия, Әзербайжан, Иран және Түркия елдері Қостанай аймағының ауылшаруашылық өніміне, оның ішінде ұн және бидайға тұрақты сұраныс білдіреді. Ал, «Костанайские минералы» АҚ өндіретін асбесттің ірі және тұрақты импорттаушылары Үндістан және Өзбекстан болып келеді.

3 Кесте

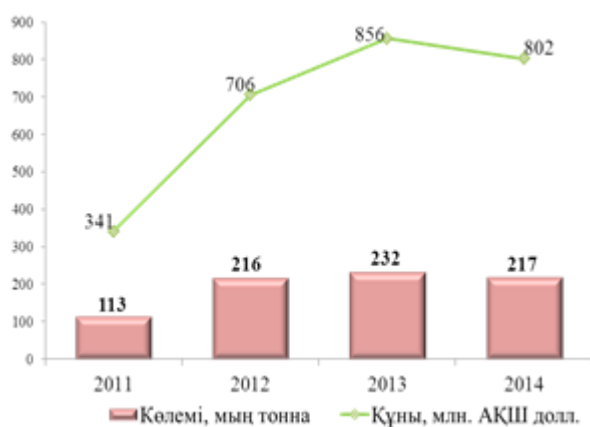
Тауар кесінінде Қостанай облысының импорты, млн. АҚШ долл.

Тауар тобының атауы	2011		2012		2013		2014	
	Барлық елдер	<i>c.i. KO</i>	Барлық елдер	<i>c.i. KO</i>	Барлық елдер	<i>c.i. KO</i>	Барлық елдер	<i>c.i. KO</i>
Барлығы	875	534	1312	606	1440	584	1355	553
1 Машиналар, жабдықтар, көлік құралдары, құралдар және аппараттар	336	179	602	248	654	198	631	170
2 Мал және өсімдік өнімінің азық - түлігі, дайын азықты тауарлар.	132	84	204	100	255	112	246	115
3 Химиялық және онымен байланысты өнеркәсіп салаларының өнімі (көксағыз бен пластмассаны қосқанда)	182	79	247	78	288	93	244	88
4 Металлдар және одан жасалған бұйымдар	70	59	86	59	76	54	98	83
5 Ағаш, орман материалдары және целлюлозды қағаз өнімдері	56	54	45	35	40	31	40	28
6 Құрылыс материалдары	23	18	23	18	26	20	22	19
7 Минералды өнімдер	11	8	21	17	33	28	20	14
8 Тоқыма және тоқыма өнімдері	16	10	27	10	14	10	13	9
9 Басқа топтар	49	43	56	41	54	38	40	27

Дерек көзі: ҚР ҰЭМ СК, ҚР ҚМ МКК

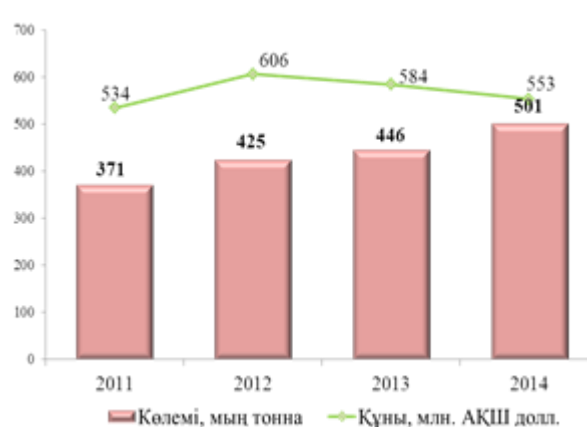
2011 жылдан бастап 2014 жыл аралығында Қостанай облысына импорт 875 млн. АҚШ доллардан 1355 млн. АҚШ долл. дейін 1,5 рет артты. Негізінен КО тыс елдерден жеткізулердің 2 есе арту есебінен, 2011 жылы 113 мың тоннадан 2014 жылы 217 мың тоннаға дейін артты (3 сурет). Бұл ретте, КО үлесі жалпы аймақ импортының баға түрінде 61%-дан 40%-ға дейін азайды. КО елдерінен әкелінетін тауарлардың көбеюіне қарамастан, кеден тарифтерінің төмендеуі және ресей рублінің құнсыздану салдарынан импорт құны төмендеді (4 сурет).

КО тыс елдерден импорт

Дерек көзі: ҚР ҰЭМ СК, ҚР ҚМ МКК

КО елдерінен импорт

Дерек көзі: ҚР ҰЭМ СК, ҚР ҚМ МКК

«Машиналар, жабдықтар, көлік құралдары, құралдар және аппараттар» тауар тобының 47% үлес салмағымен (2014 жылдың қорытындысы бойынша) Қостанай облысы импортының негізгі көлемін құрайды. Бұл жерде негізінен ірі тау-кен өндірісі, ауылшаруашылық ұйымдарының және өңдеуші өнеркәсіп кәсіпорындарының техникасы және жабдықтары ұсынылған.

4 Кесте

Елдер кесініндегі Қостанай облысының импорты, млн. АҚШ долл.

№	Ел (негізгі тауар)	2011		2012		2013		2014	
		Импорт	Үлес салмағы	Импорт	Үлес салмағы	Импорт	Үлес салмағы	Импорт	Үлес салмағы
	Барлығы	875	100,0%	1312	100,0%	1440	100,0%	1355	100,0%
1	РФ (көлік құралдары, жабдықтар, метал. бұйымдар, ЖЖМ, құрылыс материалдары, қорек өнімі, мин. тыңайтқыштар, қағаз)	497	56,8%	597	45,5%	557	38,7%	532	39,3%
2	Қытай (басқа да машиналар, ұнтағыш, комп. техника, шиналар, гербицидтер, метал. бұйымдар)	42	4,8%	114	8,7%	106	7,4%	139	10,3%
3	Украина (а/ш машиналарына арналған бөліктер, қағаз, құрғақ сүт, кондит. өнімдер)	47	5,4%	129	9,8%	117	8,1%	112	8,3%
4	Корея Республикасы	8	0,9%	40	3,0%	136	9,4%	92	6,8%

	<i>(көлік құралдары)</i>								
5	Жапония <i>(самосвалдар, экскаваторлар, шиналар)</i>	14	1,6%	23	1,8%	39	2,7%	69	5,1%
6	Германия <i>(жабдықтар, көлік құралдары, мотор майлары, тұқымдар)</i>	47	5,4%	88	6,7%	70	4,9%	63	4,6%
7	Франция <i>(Дәрі-дәрмектер, көлік құралдары, гербицидтер, азық өнімдері)</i>	12	1,4%	20	1,5%	36	2,5%	43	3,2%
8	АҚШ <i>(Дәрі-дәрмектер, қозғалтқыштар, азық өнімдері)</i>	30	3,4%	48	3,7%	49	3,4%	36	2,7%
9	Польша <i>(құрғақ сүт, алмалар)</i>	8	0,9%	21	1,6%	30	2,1%	22	1,6%
10	Италия <i>(Дәрі-дәрмектер)</i>	6	0,7%	14	1,1%	39	2,7%	14	1,0%
	Басқа елдер	164	18,7%	218	16,6%	261	18,1%	233	17,2%

Дерек көзі: ҚР ҰЭМ СК, ҚР ҚМ МКК

2014 жылы РФ-нан облысқа жеңіл автокөліктің импорты 2013 жылға қарағанда 2,5 рет өсті және 16 млн. АҚШ долл. құрады.

Азық-түлік тобында: көкөніс және жеміс, ірі қара, құс еті, әр түрлі май түрлерінің тұқымдары, құрғақ сүт, кондитерлік өнімдерге арналған шикізат, теңіз өнімдерін атап өтуге болады. Аймақта 18% үлес салмағымен (2014 жыл бойынша) импорттық химиялық өнім және онымен байланысты өнеркәсіп салалары да сұранысқа ие. Негізінен бұл фармацевтикалық дәрілер, ауыл шаруашылығына арналған жер тыңайтқыштары мен гербицидтер, сонымен қатар көлік құралдарына арналған шиналар.

2011 жылғы 56,8% 2014 жылғы 39,3% дейінгі жалпы импорт көлемі үлесінің азаюына қарамастан, бас серіктес алғашқыдай Ресей Федерациясы болып қала береді. Одан әрі 10,3% Қытай және 8,3% Украина.

2011 жылы 8 млн. АҚШ долл. 2013 жылы 136 млн.долл. дейін Оңтүстік Кореядан жеткізулер көлемінің тез өсуін атап өту қажет. Бұл Қостанайда «SsangYong» маркалы оңтүстік корей автокөліктерінің құрастырмасын ұйымдастырумен байланысты. 2014 жылы импорт бұл елден 92 млн. АҚШ долл. құрады (елдің үлес салмағы – 6,8%).

Қостанай облысына әлемнің 99 елінен тауарларды әкелуі жүзеге асырылады, бұл ретте импорт көлемінің 82,8% олардың тек 10 келеді (4 кесте).

Қазақстан Республикасының мемлекеттік индустриалдық-инновациялық жаңа бағдарламасының елді индустриализациялаудың екінші бесжылдық шеңберінде Қостанай облысында жалпы сомасы 316 млрд. теңгеге 11 инвестициялық жобаны іске асыру жоспарлануда. Экономиканы одан әрі дамыту үшін, пайдалы қазбалардың геологиялық барламасын одан да белсенді өткізу болжамдалып отыр [4].

Облыстың жер қойнауында көп көлемде пайдалы қазбалардың қоры бар: отқа шыдамды және кірпіш сазы, құрылыс тас, құрылыс және кварцтық құм, әктас, құмды-киыршық тас қоспалары, минералды пигменттер, базальт.

Аймақтың экономикалық өсуіне көмек көрсететін «Тобол» әлеуметтік-кәсіпкерлік корпорациясы қазіргі таңда жалпы құны 203 млрд.теңгеге 44 инвестициялық жобаны іске асыруда, оның ішінде 19 – темір, түрлі-түсті, полиметалл кендерін және құнды металлдарды өндіру және барлау, құба көмірді өндіру және жалпы таралған пайдалы қазбаларды әзірлеу.

Өткен жылы қатты пайдалы қазбалардың 29 кен орнын әзірлеуге келісімшарттарды алу бойынша жұмыстар жүргізілді [4].

Экономиканың аграрлық секторын қолдау мақсатында: қайта өңдеу кәсіпорындарды техникалық және технологиялық жаңарту, «Агробизнес-2020» бағдарламасы бойынша бәсекеге қабілетті, экспортқа бағдарланған, жоғары қосылған құнмен өнімді шығаруға қаражат бөлінген, «ҚазАгроҚаржы» АҚ ауылшаруашылық техникасын лизинг арқылы сатып алу, «Сыбаға» бағдарламасы бойынша асыл тұқымды малдарды сатып алу. Индустриаландырудың бірінші кезеңінің жылдарында (2009-2014 жылдары) облыстың агроөнеркәсіптік кешенінде пайдалануға 13 тауар-сүт фермалары, 15 асыл тұқымды репродукторлы шаруашылық, 27 ірі жемдеу алаңдары және 6 құс фабрикалары ашылды [4]. Егер 2011 жылы өңдеу өнеркәсібінің үлесі 29% құраса, 2014 жылдың қорытындысы бойынша ол тұңғыш рет тау кен өндірісін 1,5% озып, 46,9% дейін жетті.

Өңдеу секторында өсімнің ең көп үлесін металлургия өнеркәсібі қосты – 24,3% (немесе 11,5 млрд. теңгеге), атап айтқанда негізінен 2013 жылғы желтоқсан айында іске қосылған «ЕвразКаспианСталь» ЖШС құрылыс прокатын өндіру бойынша зауыты жұмысының нәтижесінде. Мұнда Италиядан, Ресей мен Украинадан әкелінген жоғары өнімді заманауи жабдықтар орнатылған. 2014 жылдың қорытындысы бойынша 8,9 млрд. теңге сомасына 92 мың тонна арматура өндіріліп, 2015 жылы өнім шығаруда 3 еселік өсім жоспарланып тұр [4].

Машина жасаудағы өсім 7,3%, соның ішінде автокөлік жасаудағы өсім 16% құрады. 8,5 мыңнан астам автокөлік құралып, 2013 жылғы көрсеткіштен 20% артық шықты. Саланың үлесі жылына 3,2% өсіп, 24,5% құрады.

Аймақтағы өнеркәсіпке құрылыс индустриясының дамуы оң әсерін тигізуде. Бір жүзден аса кәсіпорындар тауарлық бетон, арматура, этилен полимерінен жасалған құбырлар, терезелік және есіктік блоктар, кірпіш және т.б. өндірісімен айналысады. Осы салаға ертеректе енгізілген инвестициялық жобалармен қатар 2014 жылы үй құрылысының комбинаты «Қостанай МБИ» ЖШС (құрама темір бетонның өндіру) іске қосылғанын атап кетуге болады [4].

Жоғарыда аталған, сонымен қатар басқа да, инвестициялық жобаларды жүзеге асыру нәтижесінде облыс экономикасының бірте-бірте әртараптандыруы жүргізіледі: жергілікті бюджет пен шаруашылық жүргізуші субъектілерінің шикізат қорының экспортынан түсетін кірістер тәуелділігі азаяды, импорттық өнім отандық өндіріс тауарларымен ауыстырылады, сонымен қатар қосымша жұмыс орындары ашылады.

«Бәсекеге қабілетті көшбасшылар – ұлттық чемпиондар» бағдарламасын әзірлеу шегінде, әлеуетті қатысушылар арасында – «Баян Сұлу» АҚ және «Сарыарқа Автопром» АҚ екі Қостанайлық компания. Бағдарламаға қатысу қаржылық демеушілікке ие болуды, «Бәйтерек» холдингі компаниясы тобының құралдарын, соның ішінде лизингті мәмілелерді қаржыландыру, пайыздық мөлшерлемелерге жәрдем ақша бөлу, несиелерді кепілдендіру, экспорттық сақтандыру, жаңартпаларға гранттар пайдалануды білдіреді. Бағдарлама шегінде алынған компаниялар еңбек өндірісін орташа алғанда жылына 10% арттырып, Қазақстанның экспорттық өнім үлесін қазіргі деңгейден 30% дейін өсіреді деген үміт бар [5].

Сондай-ақ, 2015 жылы Қазақстан Әлемдік Сауда Ұйымына қосылатындығын айта кеткен жөн, осы ұйымда мүшелікте болу қолайлы жағдай мен ұлттық тәртіп принциптерінің негізінде қазақстандық өнімнің шетелдік нарықтарға шығуына кемсітпейтін шартын жасайды [6].

Қорыта келе, отандық өнімді таңдаумен көрінетін халықтың саяси көңіл-күйі жергілікті кәсіпорындарды қолдап, өндірісін арттыра алады. Мәселен, осы жылдың ақпан айында Елбасының бастамасымен іске қосылған «Қазақстанда жасалған» республикалық акция Қазақстанның қалалары мен аудандарында қуана қарсы алынды.

Ресей рублінің құлдырауы, кедендік төмен тарифтер, Ресей Федерациясымен шекаралас орналасу әрине жергілікті өндірушілерге айтарлықтай қысым көрсетері анық, дегенмен бұл жағдай соншалықты күрделі емес. Мемлекеттік қолдаудың арқасында

әлеуметтік маңызды тауарлар (тағам өнімі, құрылыс материалдары және басқалары) импортын алмастыруға бағытталған жаңа өндірістер аймақта ашылуда. Қостанай облысы бойынша өңдеуші өнеркәсібінің дамуы кен өндіру секторының өнімдеріне қойылған әлемдік бағалардың ауытқуынан болған салдарды деңгейлестіріп келеді. Сонымен қатар, жергілікті өнім өндірісі ішкі де, сыртқы да нарықта бәсекеге қабілеттенуде.

Әдебиеттер тізімі:

1. Қостанай облысының сыртқы және өзара сауда статистикасы, <http://www.stat.gov.kz>;
2. Қостанай облысының сыртқы сауда кедендік статистикасы, <http://www.e.customs.kz>;
3. Қазақстан Республикасы Үкіметінің 03.06.2014ж. №606 қаулысы;
4. Қостанай облысының әкімі. Н.М. Садуақасовтың халық өкілдерімен «Қостанай облысының 2014 жылғы әлеуметтік-экономикалық даму қорытындылары және 2015 жылға арналған негізгі міндеттері туралы» есеп беру кездесуіне тезистері, 2015ж., http://www.kostregion.kostanai.kz/rus/otchet_akima_oblasti.html;
5. «В Казахстане определили пул компаний, призванных стать «национальными чемпионами» в обрабатывающей сфере и увеличить несырьевой экспортный потенциал страны», 2015ж., <http://www.baiterek.gov.kz/kk/node/4681>;
6. Т.Назханов, «Почему Казахстан не может вступить в ВТО уже 18 лет?», 2014 ж., http://www.forbes.kz/finances/integration/ssha_i_es_otyigryivayutsya_v_vto_na_kazahstane_za_rossiyu.

Өңірлік банк секторы және оның Шығыс Қазақстан облысының экономикасын дамытудағы орны

А.Б. Жонкабаев – «Қазақстан Республикасының Ұлттық Банкі» РММ Шығыс Қазақстан филиалының экономикалық талдау және статистика бөлімінің бас маман – экономисі.

Бүгінгі күні де банк секторы бұрынғыдай еліміздің қаржы секторының ірі әрі басым сегменті болып отыр. Бұл бір меншік иелерінің еркін ақша қаражатын салымдар шотына тартып және оларды кредит түрінде мерзімдік, төлемдік, қайтарымдылық талаптарында басқа меншік иелеріне бере отырып дамуы үшін экономикаға қажетті серпіліс беретін секторлардың бірі. Банктер кәсіпорындарға, кәсіпкерлерге және жай азаматтарға олардың мүмкіндіктерін іске асыруға көмектеседі.

Шығыс Қазақстан облысы еліміздің дамыған индустриалды-аграрлық аймағы болып табылады. Өнеркәсіптік өндірістің негізгі бөлігін дәстүрлі түрде металлургия саласы алады (2014 жылы – 45%). Осы саланың ірі кәсіпорындарына «Казцинк» ЖШС», «Үлбі металлургиялық зауыты» АҚ, «Өскемен титан-магний комбинаты» АҚ жатады.

Басым сала – түсті металлургиядан басқа өңірімізде машина жасау, энергетика, химиялық және ағаш өңдеу кәсіпорындары, жеңіл және тамақ өнеркәсібі және құрылыс материалдарының өндірісі бар. Облыстың табиғи-климаттық әлеуеті агроөнеркәсіп кешенін дамытуға бейімделген, облыс аудандары мал шаруашылығы мен егін шаруашылығы өнімдерін шығаруға мамандандырылуда.

Облыстың әлеуметтік-экономикалық дамуының қорытындылары негізгі көрсеткіштердің серпінді өсуін көрсетеді, олар 1-кестеде берілген.

1 Кесте

Шығыс Қазақстан облысының әлеуметтік-экономикалық дамуының негізгі көрсеткіштері

Негізгі көрсеткіштердің атауы	Жылдар									
	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011	2012	2013	2014
Жалпы өңірлік өнім, млрд.теңге	467,5	615,1	800,5	890,0	983,1	1244,1	1624,3	1819,5	2072,4	2 237,7*
Өнеркәсіптік өндірістің көлемі, млрд.теңге	260,2	416,6	485,9	470,2	492,1	641,3	822,9	965,7	998,7	1098,1
Өнеркәсіптік өнімнің физикалық көлемінің индекстері, %	86,6	105,9	107,0	103,6	93,6	107,3	110,4	117,9	105,8	100,2
Ауылшаруашылығының жалпы көлемі, млрд.теңге	75,1	80,3	98,5	110,2	165	153,1	202,2	237,2	287,8	288,8
Сыртқы сауда айналымы, млн. АҚШ долл.	1609,1	2536	3385	3140	2700	3554,1	4372,6	5617,1	5291,8	5120,4*
Негізгі капиталға инвестициялар, млрд.теңге	82,2	116,1	126,5	161,4	139,2	144,7	241,6	263,4	301,1	345,5
Тіржелген кәсіпорындар саны, бірл.	10199	10668	11232	11786	12006	12096	12285	12834	14203	14642
Жұмыс істеп тұрған кәсіпорындар саны, бірл.	7429	7662	7891	6998	7482	7308	6421	6079	6729	7172
Орта айлық жалақы, теңге	27688	33101	42138	48293	53496	61388	73677	84872	90209	98360

Жұмыссыздықтың жалпы деңгейі, %	7,1	6,9	6,6	6,4	6,4	5,7	5,2	5,1	5,0	4,8
Тұтыну бағаларының индексі, %	107,8	107,5	116,1	110,5	105,7	108,1	107,1	106,1	104,5	107,4

* жедел деректері бойынша.

Дереккөз: Қазақстан Республикасы Ұлттық экономика министрлігінің статистикасы бойынша Комитеттің жедел деректері бойынша (ҚР ҰЭМ статистикасы бойынша Комитеттің)

ҚР ҰЭМ статистикасы Комитетінің деректері бойынша облыста барлық негізгі экономикалық көрсеткіштер бойынша өсу байқалады.

2014 жылы Шығыс Қазақстан облысында өндірілген жалпы өңірлік өнімнің көлемі 2 237,7 млрд. теңге құрады, бұл 2013 жылға қарағанда 8,0 %-ға артық. Соңғы 10 жылда жалпы өңірлік өнім 4,8 есе өсті, өсу экономиканың базалық салалары дамуының есебінен қамтамасыз етілді, облыста жалпы өңірлік өнімнің үлесі республиканың ЖІӨ-нің 5,8 %-ды құрайды және республика бойынша 5 орында [1].

Өнеркәсіптік кәсіпорындар мен өндірістер 1098,1 млрд. теңгеге өнім (тауарлар, қызметтер) шығарды, бұл өндірістің республикалық көлемінде 5,9 %-ды құрады. 2014 жылы өнеркәсіптік өнімдер өндірісінде физикалық көлемнің индексі 100,2%-ды құрады, бұл республикалық орта көрсеткішке тең [1].

Облыстың агроөнеркәсіптік кешені отандық өндірістің азық-түлік өнімдерінің негізгі түрлері бойынша (ет, сүт, ұн, өсімдік майы, картоп, көкөністер) облыс халқының қажеттілігін толықтай қамтамасыз етеді. Ауылшаруашылығының жалпы өнімінің өндіріс көлемінің үлес салмағы бойынша (11,3 %) Шығыс Қазақстан облысы Қазақстанда 3 орын алып отыр. Соңғы 10 жылда облыстың ауылшаруашылық өнімінің көлемі ауылшаруашылық дақылдарының егістік көлемін ұлғайту және ірі қара мал басын көбейту есебінен 3,8 есе өсті. Облыстағы ауылшаруашылық кәсіпорындары мен шаруа қожалықтары 2014 жылы 288,8 млрд. теңгеге өнім (қызмет) шығарды, оның республикалық көлемдегі үлесі 11,4 %-ды құрады. Мал шаруашылы өнімдерінің өндірісінде (15 %) облыс республика бойынша Алматы қ. кейін екінші орында. Сүт өндірісі көлемінің (15,1 %) үлес салмағы бойынша облыс елімізде үшінші орын алады, ет (11,6 %) – үшінші, жұмыртқа (2,4 %) – оныншы орында [1].

2005-2014 жылдар аралығындағы кезеңде орындалған құрылыс жұмыстарының көлемі 4,1 есе өсті, республикалық көлемде облыс үлесі – 5,7 % [1].

2014 жылы облыс экономикасы мен әлеуметтік салаға 345,5 млрд. теңге инвестиция салынды, бұл 2013 жылмен салыстырғанда 14,7 %-ға артық [1].

Облыс жұмыссыздық деңгейі төмен өңірлер қатарында, 10 жыл бойы жұмыссыздық деңгейі азаюда, 2014 жылдың қорытындылары бойынша көрсеткіш 4,8 %-ды құрады (республика бойынша – 5,0 %) [1].

Облыстың әлеуметтік-экономикалық міндеттерін іске асыру көбінде аймақтың инвестициялық әлеуетімен анықталады, ол бір жағынан ресурстық мүмкіндіктер шамасын көрсетсе, екінші жағынан аймақтағы инвестициялық белсенділікке белгілі бір реттеу әсерін тигізіп экономиканың түрлі секторлары арасында ресурстарды тиімді тарту мен бөлуді қамтамасыз ететін кредиттік ұйымдар бөлімшелерінің жиынтығы.

Банктік жүйенің даму деңгейінің жеткіліксіздігі кәсіпкерлердің іскерлік белсенділігінің төмендеуіне, экономиканың нақты секторы дамуын тежеуге, қалыпты ұдайы өндірістік процестің бұзылуына алып келеді.

Тәуелсіздік жылдарында Шығыс Қазақстанның қаржы жүйесінің дамуы елімізде болып жатқан негізгі беталыстарды қамтып көрсетеді. Шығыс Қазақстан облысы – инвестициялар құю бөлігінде Қазақстандағы тартымды аймақ мәртебесі бар экономикалық дамыған өңір. Осы ерекшелік және ірі металлургиялық және тау-кен кәсіпорындарының болуы банктердің құрылымдық желісі, банктік қызметтердің көптеген түрлері мен жоғары

сапасын талап етеді. Сондықтан да облыстағы банктік сектор мен экономиканың серпінді дамуы бір-бірімен өзара байланысты.

2 Кесте

Шығыс Қазақстан облысының банктік секторы қызметінің негізгі көрсеткіштері [2].

Көрсеткіштер атауы	Жылдар									
	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011	2012	2013	2014
ЕДБ филиалдарының саны, бірл. кезең соңына	37	39	21	28	27	28	30	30	34	34
ЕДБ филиалдарының құрылымдық бөлімшелерінің саны	152	149	190	248	220	210	215	216	231	211
Уәкілетті банктер мен уәкілетті ұйымдардың айырбастау пункттерінің саны	203	201	235	275	244	222	238	240	235	223
Берілген кредиттер, кезең үшін млрд. теңге	131,6	227,3	285,5	124,7	100,1	124,7	194,9	250,6	335,5	367,5
Кредиттер бойынша берешектер көлемі, кезең соңына млрд. теңге	88,5	170,9	258,4	234,3	225,7	224,3	259,9	306,6	355,0	384,6
Депозиттер көлемі, кезең соңына млрд. теңге	37,3	66,2	78,0	72,0	89,7	108,1	137,4	166,3	185,6	209,3

Дереккөз: Қазақстан Республикасының Ұлттық Банкі, www.nationalbank.kz

Облыстың банк секторында 2015 жылғы 1 қаңтардағы жағдай бойынша екінші деңгейдегі 19 банктің 34 филиалы есептелді, 7 филиал тек соңғы 5 жыл ішінде ашылды. Филиалдардың құрылымдық бөлімшелерінің (бөлімдерінің) саны – 211, бөлімдер саны жиі өзгереді және кәсіпорындар мен халық тарапынан ұсынылатын қызметтерге деген сұранысқа байланысты. Өңірлік банк жүйесінің даму деңгейін банктер шоғырландырған қаражат үлесі мен осы қаражаттың кәсіпорындар мен халыққа қол жетімділігі сияқты критерилер бойынша бағалауға болады. Кредит қоржынының көлемі мен депозиттер көлемі бойынша Шығыс Қазақстан облысы республиканың өңірлері арасында алғашқы бестікке кіреді.

Халықтың әл-ауқатын жақсарту мен еркін ақшаның болуы банк жүйесі мен қызметтер түріне деген қызығушылық пен талапты арттырады. 2015 жылғы 1 қаңтардағы жағдай бойынша облыс банктерінің филиалдарында депозиттер сомасы 209,3 млрд. теңгені құраған, бұл 2005 жыл деңгейінен 5,6 есе артық. Депозиттер құрылымында маңызды бөлігін халықтың мерзімді депозиттері алған – 86 %, олардың 50 %-ы ұлттық валютада. Орташа алғанда 2014 жылы облыстың айырбастау пункттерінде халыққа күнделікті 2,8 млн. АҚШ доллары, 34 млн. артық ресей рублі және 130 мың шамасында еуро сатылды.

2014 жылы төлем карточкаларын пайдаланған операциялар көлемі 13%-ға өсіп, 493,5 млрд. теңгені құрады, 2005-2014 жылдар аралығындағы кезеңде операциялар көлемі 8 еседен артық өсті. Тауарлар мен қызметтер үшін төлем карталарын қабылдайтын кәсіпорындар саны 10 жылда 7 есе өсіп, 2015 жылғы 1 қаңтарда 1868 бірлікті құрады. Облыстағы банкоматтар саны 10 жыл ішінде 5 есе көбейіп, 726 бірлікті құрады.

2015 жылғы 1 қаңтарда облыс банктерінде кредиттер бойынша 384,6 млрд. теңге сомасында берешек есептелді, оның ішінде заңды тұлғалар бойынша – 136,5 млрд. теңге. Банк филиалдарының несие қоржынының құрылымында берілген қарыздардың ең көп үлесі жеке тұлғаларға тиесілі – 65 %, заңды тұлғалардың қарыздары 35 % құрады, оның ішінде шағын кәсіпкерлік субъектілеріне берілген қарыз – 20 %, ипотекалық кредиттер – 17 %, тұтыну мақсаттарына арналған кредиттер – 37 %.

2014 жылы қаражаттың елеулі көлемі заңды тұлғаларға берілді – 220,0 млрд. теңге немесе банктермен берілген кредиттердің жалпы сомасынан 60 %, бұл ретте заңды тұлғалар

қарызды негізінен ұлттық валютада алды (93%). Жалпы кейінгі 10 жылда заңды тұлғаларға берілген кредиттердің орта жылдық қарқыны 10,5 %-ды құрады.

2014 жылы ұсынылған кредиттердің жалпы көлемінен шағын кәсіпкерлік субъектілеріне берілген қарыздар 46,5 млрд. теңгені құрады немесе 12,6 %. Соңғы 10 жыл ішінде шағын кәсіпкерлікке пайыздық мөлшерлеменің 2005 жылы 14,7 %-дан 2014 жылы 11,9 %-ға дейін азаю беталысы байқалады.

Өңірлерде банктік жүйенің дамуы банктердің ресурстық әлеуетін пайдалану мөлшерімен және деңгейімен, жалпы өңірлік өнім (бұдан әрі - ЖӨӨ) жасаудағы банк секторының үлесімен анықталады.

3 Кесте

Шығыс Қазақстан облысының экономикасындағы банктік сектордың рөлі

Көрсеткіштер атауы	Жылдар									
	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011	2012	2013	2014
ЖӨӨ млрд. теңге	467,5	615,1	800,5	890	983,1	1244,1	1624,3	1819,5	2072,4	2237,7
ЖӨӨ кредит қоржынына қатысы, %	18,9%	27,8%	32,3%	26,3%	23,0%	18,0%	16,0%	16,8%	17,1%	17,2%
ЖӨӨ клиент салымдарының қатысы, %	8,0%	10,8%	9,7%	8,1%	9,1%	8,7%	8,5%	9,1%	9,0%	9,4%

Дереккөз: Қазақстан Республикасының Ұлттық Банкі, www.nationalbank.kz

Облыс экономикасындағы банктік сектордың рөлі туралы сөз қозғағанда ЖӨӨ-нің кредит қоржынына қатысы, яғни көрсеткішке назар аударған жөн. Осылай, егер 2005 жылдың басында ЖӨӨ құрылымында кредит қоржынының үлесі 18,9 %-ды құраса, бұдан әрі 2006-2009 жылдар аралығында бір көбейіп бір азайып отырды, ал соңғы үш жылда 17 % деңгейінде тұр. Мысалы, республика бойынша аталған көрсеткіш 2015 жылғы 1 қаңтарда 36,7 %-ды құрады [2]. Сондай-ақ, облыстың банк секторының жалпы өңірлік өнімді жасауға қатысуы мен үлесі нақты алғанда артығырақ, өйткені облыстағы банктер филиалдар болып табылады, ал облыстың қаржыландырылатын ірі жобалары бас банктердің кредит қоржынында есептелінеді. Сонымен қатар, облыстың ірі өндіруші және металлургиялық кәсіпорындары көбінде шетел қатысуымен болған кәсіпорындар, яғни жобаларды қаржыландырудың елеулі көлемін инвесторлардан алады.

2005-2014 жылдар аралығындағы кезеңде клиенттердің депозиттерінің ЖӨӨ-ге қатысының көрсеткіші 8,0 %-дан 10,8 %-ға деңгейін өзгертіп отырды, 2015 жылғы 1 қаңтарда – 9,4 % (республика бойынша – 29,4 %) [2].

Жалпы өңірдің жоғары өнеркәсіптік әлеуетін ескеріп, банктер өз активтерін жаңа өндірістердің дамуына, жаңа жұмыс орындарын құруға, инфрақұрылымды дамытуға салуға ниетті.

Облыстың инвестициялық жобаларын қаржыландырудың бір мысалы өңірдегі «Қазақстан даму банкі» АҚ (бұдан әрі – ҚДБ) жұмысы болып табылады. Шығыс Қазақстан облысындағы қызметінің басынан бастап банк жалпы сомасы 300 млн. АҚШ долларына 18 жобаны қаржыландырды және қаржыландырылуда, оның ішінде 7 инвестициялық жобаны, 3 жоба экспорттық операциялар бойынша және 8 жоба лизингтік операциялар бойынша. Олардың ішінде «Эскор» ЖШС, «Қазақцемент» ЖШС, «Риддер ТЭЦ» АҚ, «Өскемен конденсатор зауыты» АҚ, «East industry company Ltd.» ЖШС және басқа жобалар. «Өнімділік 2020» бағдарламасы аясында «Азия Авто» АҚ автоқұрау өндірісі, Зайсан қ. «СМУ «Шығыс» ЖШС темір-бетон бұйымдарын жетілдіру қаржыландырылуда.

«Қазақстан даму банкі» АҚ мен «Өскемен титан-магний комбинаты» АҚ («ӨТМК» АҚ) арасында 2014 жылғы 7 ақпанда «ӨТМК» АҚ іске асыратын инвестициялық жобалары мен экспорттық операцияларды қаржыландыру туралы Келісімге қол қойылды. «ПОСУК Титаниум» ЖШС – «ӨТМК» АҚ бірлескен кәсіпорны және «POSCO» оңтүстік корей компаниясы ағымдағы жылдың соңына дейін Оңтүстік корейға титан құймаларының алғашқы топтамасын тиеуді жоспарлауда. Жобаның құны 70 млн. АҚШ долларын құрайды, бұл ретте қаржыландырудың төрттен бірін ҚДБ ұсынды. ҚДБ қарыз қаражаты есебінен 2012-2014 жылдары келтірілген құрылыс-монтаж жұмыстарына арналған «ПОСУК Титаниум» ЖШС шығындары өтелді. Шығыс Қазақстан облысындағы жаңа зауыт былтырғы жылдың қарашасында пайдалануға берілді. БРК тарапынан жобаны ұзақ мерзімді (10 жыл) кредиттеу жылына 6000 тоннадан артық титан құймалары мен титан тақталарының өндірісін және 100-ге жуық тұрақты жұмыс орнын беруді жолға қоюға мүмкіндік береді. Салынған зауыт Қазақстанда металлургияда жаңа технологиялық қайта өндеулерді жасауға, титан өнімдерін өткізу нарықтарын кеңейтуге бастама болды [3].

Сонымен бірге, Шығыс Қазақстан облысының Әкімдігі және банктер арасында облыс экономикасын тұрақты дамыту бойынша өзара ынтымақтастық туралы меморандумдар жасалады. Уағдаластықтардың басты қағидасы өңір экономикасының нақты секторын қаржыландыру бойынша бірлескен ұзақ мерзімді жобаларды дамытуға, облыста бәсекеге қабілетті және тиімді индустрияны қалыптастыруға, шағын, орта және ірі бизнестерді қолдау мәселелерінде өзара әрекеттестікке, осы салада жобаларды кредиттеуді көбейтуге, облыстағы әлеуметтік маңызды жобаларды бірлесіп қолдау мен жүзеге асыруға қатысты.

Нақты секторды жеткілікті деңгейде банктік кредиттермен молықтыру мәселелерін шешуде өңірлерде мемлекет қолдауынсыз банктерге оңай соқпайды. Шағын және орта кәсіпкерлік экономиканың дамуына, әлеуметтік мәселелерді шешуде, жұмыспен қамтылған қызметкерлердің санын арттыруға маңызды әсері болғандықтан, қазіргі уақытта мұндай кәсіпорындарды мемлекеттік қолдау көрсету өзекті болып табылады. Бұл ретте, шағын және орта бизнесті кредиттік қолдау маңызды орын алады.

Бүгінгі күні Қазақстанда кәсіпкерлікті мемлекеттік қолдау аясында қаржы құралдарының көптеген түрлері ұсынылған: гранттық қызмет көрсету, жеңілдетілген кредиттеу, субсидиялар, кепілдікті кредиттер және басқалар.

Осылайша, «Даму» кәсіпкерлікті дамыту қоры» АҚ облыста Қазақстан Республикасында шағын және орта кәсіпкерлік субъектілерін қаржылық қолдау бойынша мемлекет саясатын іске асыру құралдарының бірі болып табылатын шағын және орта кәсіпкерлік субъектілерін кейіннен кредиттеу үшін банктерде қаражатты уағдалы орналастыру Бағдарламасын іске асыруда.

Шығыс Қазақстан облысында 2015 жылғы 23 маусымдағы жағдай бойынша өңдеу өнеркәсібі саласында шағын және орта кәсіпкерлік субъектілерін қолдау Бағдарламасы бойынша I-транш аясында 4256 млн. теңге жалпы сомасында 55 кредит берілді, II-транш аясында 1848 млн. теңге жалпы сомасында 12 кредит берілді, III-транш бойынша 325 млн. теңге жалпы сомасында 7 кредит берілді [4].

Қазақстан Республикасы мен оның өңірлерінде «Бизнестің жол картасы – 2020» бағдарламасы кәсіпкерлікті кешенді қолдаудың маңызды құралы болып табылады. Осы бағдарлама аясында кәсіпкерлер кредит бойынша сыйақы мөлшерлемесін субсидиялау, кредиттерге ішінара кепілдік беру, оқыту, бизнесті сервистік қолдау, шетелдік тағылымдамалар және басқалар түрінде қолдау алады.

Бағдарламаны іске асыру басталғаннан бері республика бойынша барлығы 5123 жобаны субсидиялау шарттарына қол қойылды, кредиттік қоржын көлемі – 929,4 млрд. теңге, оның ішінде I-бағыт бойынша «Моноқалалардағы, шағын қалалардағы және ауылдық елді мекендердегі кәсіпкерлердің жаңа бизнес-бастамаларын қолдау» – 4842 жоба, үшінші бағыт бойынша «Кәсіпкерлердің валюталық тәуекелдерін азайту» – 281 жоба. Шығыс Қазақстан облысында: бірінші бағыт бойынша 34,3 млрд. теңге сомасында 367 жобаға және үшінші бағыт бойынша 46 млрд. теңге сомасында 36 жобаға қол қойылды. Субсидияланатын

жобалар құрылымында Шығыс Қазақстан облысында басым: өңдеу өнеркәсібі (34 %), көлік және қойма (29 %), тұру және тамақтану бойынша қызметтер (7 %) [4].

Кредиттерге кепілдік беру аясында республика бойынша 47,3 млрд. теңге кредиттік қоржынның жалпы сомасына 984 жоба бойынша кепілдік-шарттарға қол қойылған, олардың ішінде кепілдік сома - 20,8 млрд. теңге. Шығыс Қазақстан облысында 1,8 млрд. теңге кепілдік сомаға 81 жобаға қол қойылған. Қол қойылған кепілдік-шарттар саны жөнінен 2012-2015 жылдары кезеңінде облыс бойынша елеулі өсу 2014 жылы байқалады – 40 кепілдік-шарт (2014 жылы қол қойылған кепілдік-шарттардың саны жағынан Қазақстан Республикасы бойынша 1-орын). Кредиттер сомасының жоғарғы шегі 2014 жылы 1217,5 млн. теңгеге жетті [4].

Бүгінгі күні «Бизнестің жол картасы – 2020» бағдарламасы аясында мемлекеттік қолдаудың барлық шараларымен 17246 кәсіпкер қамтылды, бұл шағын және орта бизнесте жұмыс істейтіндердің жалпы санының 10%-на жуық [6].

Облысты индустрияландыру Картасы бойынша 2014 жылы 22 млрд. теңге сомасында 9 жоба іске асырылды, 700-ге дейін жұмыс орындары ашылды, бұл ретте тауарларды, жұмыстарды және қызметтерді сатып алуда жергілікті мазмұнның үлесі 92%-ды құрады [5]. Жобаларды іске асырудағы төрт жыл ішінде құрылған кәсіпорындар 397 млрд. теңгеге тауарлар шығарды, сегіз мыңнан астам жұмыс орындарын ашты, бюджетке 15 млрд. теңгеге жуық салық төледі [7].

Ауылшаруашылық саласында 9,3 млрд. теңгеге 154 инвестициялық жоба іске асырылды, оның ішінде «ҚазАгро» АҚ желісі бойынша 6 млрд. теңгеге – 68 жоба. Субсидиялау түрінде ауылшаруашылығының салаларын қолдау мен дамытуға 12,2 млрд. теңге бөлінді. «Сыбаға» бағдарламасы бойынша ауылшаруашылық тауарларын өндірушілер 1 млрд. теңгеге 5,3 мың бас ірі қара мал сатып алды. «Алтын асық», «Құлан», «Ырыс» және «Жайлау» бағдарламалары бойынша – 13 мың бас қой, 1,5 мың бас жылқы сатып алды. Қуаты жылына 10 мың тонна сиыр етін өндіретін 49 мың басқа арналған мал жемдейтін 285 алаң бар, олардың 9-ы 2014 жылы салынды. Бородулиха ауданында роботты сүт-тауар фермасы қайта жаңғыртылды, Ұлан ауданында 3 сүт-тауар фермасы салынды. Облыстың ауылшаруашылық құрылымдары 6,1 млрд. теңгеге ауылшаруашылық техникасының 810 бірлігін сатып алды. «Қазагрофинанс» АҚ арқылы машина-трактор паркін жаңартуға арналған инвестициялар көлемі 34%-ға артты [5].

Орын алған ағымдағы жағдайды қарастыра отырып, инвестицияларды қаржыландыру үшін мемлекет тарапынан барлық жағдайлар мен мүмкіндіктер жасалып отыр деп шешім шығаруға болады. Жақын уақытта қаржы секторын ұзақ мерзімді қорландырудың негізгі көздері «Даму» кәсіпкерлікті дамыту қоры және Қазақстан даму банкі сияқты мемлекеттік институттар, сондай-ақ қазіргі сәтте мемлекеттік бағдарламалар ұсынып отырған басқа мемлекеттік құрылымдар болуы мүмкін. Мемлекеттік институттар банктік және нақты секторды ұзақ мерзімді қорландырумен қамтамасыз ете алады, себебі мемлекеттік бағдарламалар мақсатты болып табылады, сол сияқты банктерде де аталған қаражатты экономиканың нақты секторындағы түпкілікті тұтынушыларына дейін жеткізу бойынша белгілі бір міндеттемелері бар.

Осылайша, банктік секторды дамыту және сандық параметрлердің серпіні көбінде өңірдің даму қарқынына байланысты. Өңірдегі банктік қызметтің негізгі көрсеткішінің орын алған оңды серпіні банктік және экономиканың нақты секторларының өзара әрекеті біртіндеп күшейіп келе жатқанының көрінісі. Жалпы Шығыс Қазақстан облысының банктік секторы өз клиенттеріне банктік қызметті ұсыну, экономиканың қаржылық қажеттілігін қанағаттандыру сияқты өз міндетін табысты орындап келеді, бұл өңірдің экономикалық өсуіне жағымды әсер етуде.

Әдебиеттер тізімі:

1. Қазақстан Республикасы Ұлттық Экономика Министрлігінің статистикасы бойынша Комитетінің ресми интернет-ресурсы, www.stat.gov.kz;

2. Қазақстан Республикасы Ұлттық Банкінің ресми Интернет-ресурсы, www.nationalbank.kz;
3. «Қазақстан даму банкі» АҚ ресми интернет-ресурсы (http://www.kdb.kz/ru/press-center/press_releases);
4. Шығыс Қазақстан облысы бойынша «Даму» Қоры филиалының ақпараты «Қазақстан Республикасында және Шығыс Қазақстан облысында шағын және орта бизнесті қолдауда «Даму» Қорының рөлі», 2015ж. маусым;
5. Шығыс Қазақстан облысы Әкімінің ресми интернет-ресурсы (<http://www.akimvko.gov.kz/ru/otchetnyie-vstrechi-akimov/teziyi-2015.html>);
6. Шығыс Қазақстан облысының Экономика және бюджеттік жоспарлау басқармасының ресми интернет-ресурсы (<http://econvko.gov.kz/?content=1779>);
7. <http://altaynews.kz/18539-industrialization-map-east-kazakhstan-region-projects>.

**2015 жылдың 1 тоқсан қорытындысы бойынша Қызылорда облысы
экономикасының нақты секторының кәсіпорындарына
жүргізілген мониторинг нәтижелері туралы**

Әбдіқадірова Б.Б. – ҚР Ұлттық Банкі РММ Қызылорда филиалының экономикалық талдау және статистика бөлімінің бас маман–экономисті.

Экономиканың нақты секторының мүдделерін ескеретін тиімді ақша-несие саясатын жүргізу үшін, мемлекетіміздің орталық банкі Қазақстан Республикасының Ұлттық Банкіне экономиканың конъюнктурасының өзгерістері туралы және құрылымдар жасайтын салалардың қаржылық жағдайы туралы дербес және анағұрлым объективті ақпарат қажет. Бүгінгі таңда, мұндай ақпаратты Ұлттық Банк экономиканың нақты секторындағы кәсіпорындардың мониторингі аясында оларға тікелей сауалнама жүргізу нәтижесінде алады. Кәсіпорындарға жүргізілген сауалнамалар көрсеткіштер өзгерісінің тәуелсіз бағасын алуға және жалпы, нақты сектор мен оның салаларында ерте кезеңде-ақ теріс процестердің көбеюі туралы дабыл беретін алдын алу индикаторларын анықтауға мүмкіндік береді.

2013-2017 жылдар аралығында кәсіпорындарға жүргізілетін мониторингті дамытудың негізгі мақсаты – ол, экономиканың нақты секторын дамытуда ағымдағы жағдайдың және қысқа мерзім ішінде күтілетін өзгерістерді жедел бағалауды қалыптастыру. Оның баға индикаторының динамикасына және онымен байланысты нақты сектор көрсеткіштерінің инфляциялық күтілумен байланысын, несие белсенділігі өзгерісін, нақты сектордың қаржылық тұрақтылығының несиелік қабілеттігі мен тәуекелдерін бағалауды қалыптастыру болып табылады [1].

Ұлттық Банктің кәсіпорындарға жүргізетін сауалнамаларының нәтижесі экономиканың нақты секторындағы кәсіпорындардың экономикалық және қаржылық көрсеткіштерінің өзгеруін талдау мен бағалауға, сонымен қатар жалпы ел ішінде, салалар және аймақтық аспектілері бойынша оң және теріс процестерді анықтауға мүмкіндік береді.

2015 жылдың 1 сәуіріндегі облыстың әлеуметтік-экономикалық ахуалы

Қызылорда облысы (бұдан әрі – облыс) мырыш, қорғасын, уран сияқты пайдалы қазбаларға бай. Бұдан басқа, облысымыз алтынға, күміске, кадмийге, германийге, титан мен шунгитке де бай. Ванадийдің облысымыз үшін алатын орны ерекше: осы металдың қоры бойынша облысымыздағы кен орны әлемдегі ең ірілердің бестігіне кіреді [2]. Ауылшаруашылық өндірісі облысымыздың алдыңғы қатарының даму бағытындағы салаға жатады, оған күріш өсіру кіреді. Қазақстанның 90%-ға жуық күріші Қызылорда облысында өсіріледі.

Облыстық статистика басқармасының ресми мәліметтері бойынша [3] облысымыздың халқы 2015 жылдың 1-сәуіріне 755,7 мың адамды құрайды, олардың 39,4 мыңы Байқоңыр қаласында тұратын қазақстандық азаматтардан құралған.

2015 жылдың қаңтар-наурыз айларында 2014 жылдың сәйкес кезеңімен салыстырғанда өндірістің 1,0%-ға жоғарылағаны байқалды. Бұл көрсеткіш өңдеу өнеркәсібі және сумен жабдықтау; арна жүргізу жүйесі, қоқыстарды жинау мен таратуды бақылау (14,3%-ға) және электрмен жабдықтау, газ бен бу беру және ауа кондиционерлілігі (10,3%-ға) көлемінің артқанына байланысты болып отыр.

Ауылшаруашылық өнімінің жалпы өндірісі 1,6%-ға өскені байқалып отыр, соның ішінде мал шаруашылығы 4,1%-ға (қой санының көбеюі - 6,8%-ға, мүйізді ірі қараның - 3,6%-ға, жылқының - 6,5%-ға), егін шаруашылық өндірісінің өнім көлемі бұл ретте өзгермеген (100%).

2015 жылдың қаңтар-наурыз айларында құрылыс жұмыстарының (қызметтерінің) көлемі 12,1%-ға артып, 8543 млн. теңгені құрады. Құрылыс жұмыстарының жалпы

көлеміндегі ең үлкен үлес салмақты автокөлік және темір жолдарын (41,1%) және тұрғын үй мен тұрғын емес жайлар (20,3%) құрылысының жұмыстары алады.

2015 жылдың қаңтар-наурыз айларында тасымалдау қызметтері 2,0%-ға артты. Ол автокөлік транспортында жүк тасқынының артуымен түсіндіріледі.

2015 жылдың қаңтар-наурыз айларында неізгі капиталдағы инвестиция көлемі 24776 млн.теңгені құрап, 2014 жылдың сәйкес кезеңімен салыстырғанда 42,5%-ға азайды. Өткен жылдың сәйкес кезеңімен салыстырғанда, азаю - кәсіпорындардың жеке қаражат кірісінің төмендеуінен және шетел инвестициясының қысқаруынан болып отыр.

Есептік кезеңде бір қызметкердің номиналды еңбек ақысының орта айлық көрсеткіші 102070 теңгені құраса, енді біреуінің номиналды еңбек ақысының орта айлық көрсеткіші 96779 теңгені құрайды. Бір қызметкердің нақты еңбек ақы индексі, сәйкесінше, 105,3% және 98,8% құрайды.

01.04.2015 жылғы жағдай бойынша 8542 заңды тұлға тіркелді, олардың 374-і – орта және ірі кәсіпорындар [3].

Филиалда экономиканың нақты секторының мониторингі қосалқы жүйесін құру және дамыту

2000 жылдан бері Ұлттық Банк экономиканың нақты секторының кәсіпорындарына мониторинг жүргізу жұмыстарын (бұдан әрі – ЭНСКМ немесе кәсіпорындардың мониторингі) жүзеге асырып келеді. Осы кезден бастап Қызылорда филиалы (бұдан әрі – Филиал) Ұлттық Банк жұмысының жаңа бағытында - экономиканың нақты секторының мониторингі қосалқы жүйесін құруда белсенді жұмыстар атқарылып келеді.

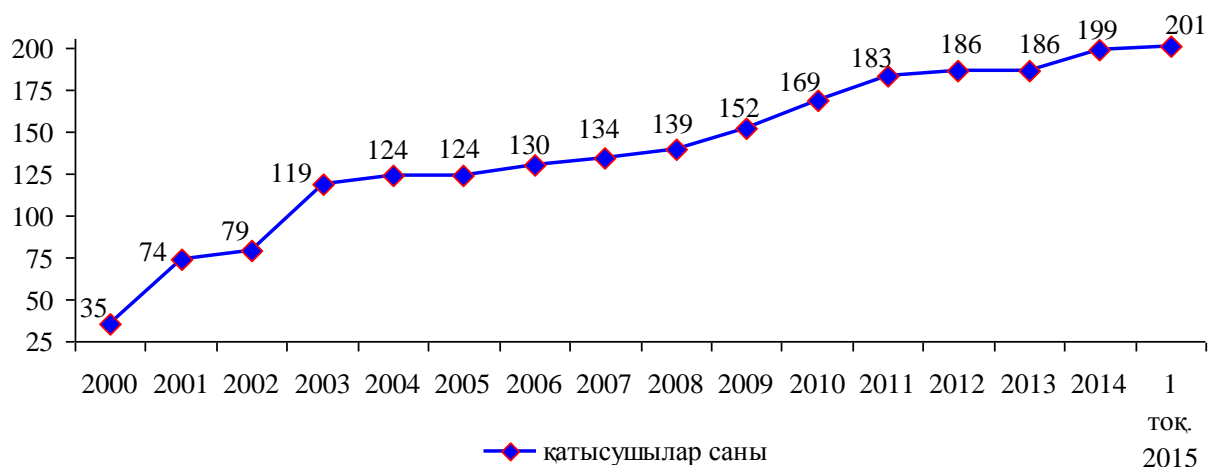
Мониторингті дамыту кезеңінің бас кезінде облыстың ірі кәсіпорындарының өкілдерімен кездесулер ұйымдастырылды. Зерттеуге тартылған облыстың сол кездегі жұмыс жасап тұрған әрбір 77 орта және ірі кәсіпорындарының басшыларымен сұхбат жүргізілді, онда филиалдың басшылары мен қызметкерлеріне мониторингтің мақсаттарына, міндеттеріне, принципі мен механизміне түсіндірме жұмыстары жүргізілді.

Филиалдың негізгі міндеті – кәсіпорындардың аймақтық іріктемесінің репрезентативтілігін жақсарту жұмысы және аймағымызда қысқа мерзім ішінде экономиканың нақты секторының қаржылық жағдайы мен экономикалық конъюктураның өзгерісін баламалы көрсету, сонымен қатар банк секторының аймақ экономикасының қаржылық емес секторына әсер етуін бағалау болып табылады.

2015 жылдың 1 тоқсаны бойынша экономиканың нақты секторының кәсіпорындарына жүргізілген мониторингтің нәтижелерін талдау

Ұлттық Банк филиалымен жүргізілген сауалнамаға қатысушы-кәсіпорындар саны тоқсан санап артуда. Егер 2000 жылдары кәсіпорындардың мониторингі бойынша сауалнамаға 35 кәсіпорын қатысса, 2015 жылдың бас кезеңінде қатысушылардың саны 201-ге жетті. Бұл облыстағы кәсіпорындардың тарапынан қаржылық және экономикалық шолу нәтижелеріне деген қызығушылықтарының артып келе жатқандығының белгісі.

Қызылорда облысының ЭНСКМ қатысушыларының сандық динамикасы

Деректер көзі: Қазақстан Республикасының Ұлттық Банкі («Экономиканың нақты секторының мониторингі» ААБ)

Сонымен, кезекті тоқсандық экономиканың нақты секторының кәсіпорындарына жүргізілген мониторингке сәуір айында 201 кәсіпорын қатысты, олардың 111-і – экономиканың негізгі салаларынан орын алатын орта және ірі кәсіпорындар, олар - өндіру және өңдеу кәсіпорындары, ауыл шаруашылық өндірісі, құрылыс, сауда-саттық, көлік және байланыс, жылжымайтын мүлікпен жүргізілетін операциялар салаларындағы кәсіпорындар [4].

Экономиканың нақты секторындағы кәсіпорындарға жүргізілген мониторинг қорытындысы бойынша жобаның қатысушы-кәсіпорындарына, жалпы, сала мен экономикадағы соңғы тенденциялар туралы қайтарымды ақпараттар пакеті жолданады. Қайтарымды ақпараттарының бұл пакеті кәсіпорындарға көрсеткіштерді орта салалық деңгеймен және бәсекелестікті анықтауға, кәсіпорындар жұмыстарының мықты және әлсіз жақтарын анықтауға, табысты жұмыстар мен тұрақты қаржы жағдайын қамтамасыз ету мақсатында еңбек және материалдық-қаржылық ресурстарын оңтайлы тәсілдермен реттеуге мүмкіндіктер беретін динамикамен салыстыруға жол ашады.

Сонымен қатар, айта кететін жайт, мониторингтің қатысушылары өз салаларындағы бәсекелес-кәсіпорындар туралы ақпарат алып отыруға толық мүмкіндіктері бар. Кәсіпорындардың мониторингіне қатысуға олардың қызығушылықтарын арттыру үшін Филиал жаңа респонденттерді тарту арқылы тоқсан сайын қайтарымды ақпаратта бәсекелестердің санын арттырып отырады. Осы тоқсанда кәсіпорындардың мониторингіне қатысуға 27 жаңа респондент тартылды.

Мониторинг қатысушыларының салалық құрылымы

Сала	2015 жылдың сәуір айында жүргізілген ЭНСКМ қорытындысы бойынша респонденттер саны	Репрезентативтілік,% (2014 ж. 4 тоқсан)
Экономика бойынша барлығы	201	89,3
Барлығы орта және ірі	111	-
Ауыл, орман және балық шарушылықтары	12	61,6
Кен өндіру өнеркәсібі және карьерлерді өңдеу	20	87,0
Өңдеу өнеркәсібі	28	89,6
Электрмен қамсыздандыру, газ, бу беру және ауамен кондиционерлеу	6	50,1
Сумен қамсыздандыру; арна жүргізу жүйесі, қоқыстарды жинау мен таратуды бақылау	6	50,2
Құрылыс	42	61,7
Көтерме және бөлшек сауда; автокөліктерді және мотоциклдерді жөндеу	34	66,6
Транспорт және қоймаға жинау	16	67,3
Өмір сүру және тамақтану қызметтері	5	30,2
Ақпарат және байланыс	2	45,1
Жылжымайтын мүлікпен жүргізілетін операциялар	2	11,0

Деректер көзі: Қазақстан Республикасының Ұлттық Банкі («Экономиканың нақты секторының мониторингі» ААБ)

2014 жылдың 4 тоқсанында іріктеменің репрезентативтік деңгейі 89,3%-ды құрады, бұл көрсеткіш 2014 жылдың сәйкес тоқсанымен салыстырғанда 2,1%-ға жақсарған.

2014 жылдың 4 тоқсанында «Кәсіптік, ғылыми және техникалық қызметтер» және «Қызметтердің өзге түрлерін ұсыну» салалары бойынша репрезентативтілік деңгейі 100%-дан асып кетті, бұл Қызылорда облысының Статистика Басқармасының (бұдан әрі – Статистика Басқармасы) іріктемесінде зерттелетін кәсіпорындардың санымен салыстырғанда Ұлттық Банк мониторингіне қатысушылардың санының артығырақ болуына байланысты болып отыр. Бұдан басқа, Статистика Басқармасында кейбір кәсіпорындардың кірістері өздеріне тиесілі екінші экономикалық қызмет түрлерінің жалпы классификаторы (бұдан әрі – ЭҚЖК) бойынша есепке алынса, Ұлттық Банкте мониторингке қатысушы-кәсіпорындардың кірістері екінші ЭҚЖК бойынша есепке алынды (кәсіпорын мониторингіне қатысушысының жиынтық анкетасында респонденттің өзімен белгіленген).

Кәсіпорындарға жүргізілген сауалнамалар нәтижесі 2015 жылдың 1 тоқсанындағы (2014 жылдың 4 тоқсанымен салыстырғанда) нақты сектордағы қалыптасқан экономикалық жағдайлар мен негізгі тенденциялар туралы келесідей тұжырымдамалар жасауға болады.

Мониторингке қатысушы кәсіпорындар облыс экономикасындағы оң жағдайларды белгіледі:

2015 жылдың 1 тоқсанында айналым құралдарын қаржыландыруға өз қаржыларын қолданған кәсіпорындардың үлесі 2014 жылдың 4 тоқсанындағы 93,5%-дан 94%-ға дейін артты.

2015 жылдың 1 тоқсанында кәсіпорындардың инвестициялық белсенділігі жоғарылады: инвестицияларына өз қаражаттарын қолданған кәсіпорындар үлесі 2014 жылдың 4 тоқсанындағы 57,3%-дан 73,6%-ға дейін ұлғайса, банк несиелерін қолданған кәсіпорындар үлесі 0,5%-дан 5,5%-ға дейін ұлғайды.

Жалпы алғанда, 2015 жылғы 2-ші тоқсанда экономикада банк несиесін қажет ететін кәсіпорындардың үлесі 19,4%-ға дейін ұлғайды (2015 ж. 1тоқсанда – 14,4% болған).

Жүргізілген зерттеулерге сәйкес, теңгемен және шетел валютасында берілетін несиелердің орташа мерзімі ұзарды (2014 жылдың 4 тоқсанындағы 19,3 айдан 22,3 айға және 27 айдан 29,3 айға, сәйкесінше).

2015 жылдың 1 тоқсанында шикізат пен материалдардың бағаларының өсу қарқыны біршама төмендеді: Диффузиялық индекс¹ (бұдан әрі – ДИ) 61,4 болды (2014 жылдың 4 тоқсанында – 71,4 болған). 2015 жылдың 2 тоқсанында бағалардың өсуінің баяулауы күтілуде, алайда оның деңгейі салыстырмалы жоғары болып қала береді. ДИ болжамы 60,5.

Өз кезегінде мониторингке қатысушы кәсіпорындар облыс экономикасындағы теріс жағдайларды да белгіледі:

2015 жылдың 1 тоқсанында кәсіпорындардың іскерлік белсенділігі біршама төмендеді: айналым активтерінің айналымдылығы 48,3%-дан 40,8%-ға дейін, активтердің айналымдылығы 16,3%-дан 13,7%-ға дейін төмендеді.

2015 жылдың 1 тоқсанында нақты сектордың қаржылай жағдайы біршама нашарлады: жағдайы нашар және төмен рентабельді кәсіпорындар үлесі 2014 жылдың 4 тоқсанындағы 18,9%-дан 30,8%-ға дейін өсті, ал орташа рентабельді кәсіпорындар үлесі 2014 жылдың 4 тоқсанындағы 41,2%-дан 33,5%-ға дейін төмендеді. Сонымен қатар жоғары рентабельді кәсіпорындар үлесі 2014жылдың 4 тоқсанындағы 41,2%-дан 33,5%-ға азайды.

2015 жылдың 1 тоқсанында теңгемен және шетел валютасында берілетін несиелердің орташа сыйақы ставкалары біршама өзгерді: теңгемен берілетіндер несиелердің пайыздық ставкасы 2014 жылдың 4 тоқсанындағы 11,8-дан 13,6%-ға дейін өссе, ал шетел валютасында 8,4%-дан 9,0%-ға дейін көбейді.

Облыс экономикасы бойынша сату рентабельділігі біршама төмендеді (2014 жылдың 4 тоқсанындағы 34,4%-дан 22,3-ға дейін). Әсіресе, кен өндірісінде 2014 жылдың 4 тоқсанындағы 60,4%-дан 48,1%-ға дейін төмендеді.

2015 жылдың 1 тоқсанында дайын өнімге сұраныс төмендеді және құлдырау аймағында қалып отыр (аймақ экономикасындағы дайын өнімге сұраныстың диффузиялық индексі 52,5-тен 30,1-ге төмендеді). 2015 жылдың 2 тоқсанында мекемелер дайын өнімге сұраныстың артуын күтуде (диффузиялық индекс 30,1-ден 57,5-ке өсті)

Қиындықтар, себептер және оларды шешу жолдары

Ұлттық Банкте кәсіпорындардың мониторингіне жүргізілетін сұхбаттар кәсіпорындардың өз еркімен және қызығушылығымен тұрақты түрде қатысу, сұхбаттарды

---

¹ Кестелерде көрсетілген диффузиялық индекс жағымды жауаптар мен «өзгеріссіз» жауаптар бөлігі сомасы ретінде есептеледі. Бұл индекс қарастырылатын көрсеткіштің өзгеру динамикасын сипаттайтын жалпыланған индикаторы болып табылады (Еуропа, Ағылшын тәжірибесі бойынша). Егер оның мәні 50 деңгейінен жоғары болса – бұл жағымды өзгерісті білдіреді, егер 50 деңгейінен төмен болса, онда жағымсыз. Бұл ретте диффузиялық индекстің мәні 50 деңгейінен алыс болса (жоғары немесе төмен), көрсеткіш өзгерісінің (ұлғаю немесе азаю) қарқыны жоғары болады.

шұғыл жүргізу, іріктеменің репрезентативтілігі ұстанымы негізінде өткізіледі. Кәсіпорындарға жүргізілетін мониторингтің нәтижелері бойынша құрылатын аналитикалық материалдардың сапасы және олардың Ұлттық Банк жұмысындағы тәжірибелік қолданысы жоғарыда көрсетілген ұстанымдардың толығымен жүзеге асуына байланысты.

Сонымен, кәсіпорындардың мониторингіне қатысу үшін тарту ерікті түрде жүзеге асырылатын болғандықтан, кәсіпорындардың мониторингін жүргізудің жалпы ауқымы жеткіліксіз болып қала береді. Бүгінгі таңда кәсіпорындардың мониторингіне қатысушылардың жалпы саны облыстағы барлық әрекет етуші орта және ірі кәсіпорындардың жалпы санының үштен бірін құрайды және бұл жағдай аймақ экономикасының нақ бейнесінің толық бағасы мен болжамын жасау мүмкіндіктерін шектеп отыр.

Іс жүзінде, жүргізілген сұхбаттарға сүйенсек, экономиканың нақты секторының мониторингіне бір уақытта қызметтің бірнеше түрімен айналысатын біршама кәсіпорындар қатысады және олардың кейбіреулерінің қызметтері экономиканың бірнеше салаларына сәйкес болып келеді. «Экономиканың нақты секторының мониторингі» ААБ (бұдан әрі – ААБ) қосалқы жүйесінің шектеулі мүмкіндіктеріне байланысты бұл кәсіпорындардың кірістері тек бір ЭҚЖК бойынша есепке алынады, ал олардың кірістерінің қалған бөлігі есепке алынбай қала береді.

Жоғарыда аталған проблемаларды шешу үшін және кәсіпорындарға жүргізілетін мониторингтің сапасын жақсарту үшін келесі жұмыстарды жүзеге асыру қажет:

1. Жергілікті орындаушы органдармен өзара жұмыс жүргізуді одан әрі жақсарту;
2. Экономиканың нақты секторының мониторингі бойынша экономиканың бірнеше саласымен айналысатын қатысушылардың кірістерін есепке алуға қатысты «Экономиканың нақты секторының мониторингі» ААБ бағдарламалық қамсыздандыруды жетілдіру;
3. Ұлттық Банк қызметкерлерінің жұмыстарын оптимизациялау мақсатында тапсырылған сауалнамаларды автоматты түрде мәліметтер базасына енгізу үшін кәсіпорындарға арнап электронды шаблондар дайындау;
4. Қайтарымды ақпаратта көрсетілетін мәліметтердің сапасын жақсарту, сонымен қатар, ол мәліметтерді қабылдауды және тәжірибе жүзінде қолдануды жеңілдету.

Бүгінгі таңда, ҚР Ұлттық Банкі Қызылорда филиалының кәсіпорындарға мониторинг жүргізуінің негізгі міндеті – экономиканың өмір сүру мен тамақтану және жылжымайтын мүлікпен операциялар жүргізу салалары бойынша репрезентативтік деңгейін көтеру, облыстағы респонденттердің тұрақты қатысуы бойынша іс-шаралар өткізу, сонымен қатар экономиканың нақты секторының мониторингіне қатысу үшін жаңа шаруашылық субъектілерін тарту жолымен кәсіпорындар санының ауқымын анағұрлым кеңейту болып табылады.

Әдебиеттер тізімі:

1. Қазақстан Республикасының Ұлттық Банкі Директорлар Кеңесінің 2013 жылғы 24 сәуірдегі №130 қаулысымен бекітілген «2013-2017 жылдарға арналған экономиканың нақты секторы кәсіпорындарының мониторингін дамыту концепциясы»;
2. «Қызылорда облысы ванадийдің 10%-ға дейінгі әлемдік қажеттілігін қамтамасыз ете алады» мақаласы, // Бүгінгі күннің жаңалықтары // <http://zakon.kz/> – 2013 жыл – 20 қыркүйек – <http://fin.zakon.kz/4577309-kyzylordinskaja-oblast-mozhet.html/>;
3. «Қызылорда облысының әлеуметтік-экономикалық дамуы» баяндамасы 2015 ж. наурыз айы бойынша – <http://kyzylorda-stat.kz/rus/pokazateli/>;
4. Ұлттық Банкі Қызылорда филиалы дайындаған 2015 жылдың 1 тоқсанындағы Қызылорда облысы экономикасының нақты секторының мониторингі бойынша стандартталған аналитикалық есебі, 2015 жыл 12 мамыр.

Валюта нарығы

Балтабаева К.Н. - «Қазақстан Республикасының Ұлттық Банкі» республикалық мемлекеттік мекемесі Павлодар филиалының валюталық операцияларды бақылау бөлімінің бас маман-экономисі

Валюта нарығы шетел валютасын, сондай-ақ құны шетел валютасымен көрсетілген басқа да құндылықтарды алып-сату операциялары процесінде туындайтын экономикалық қарым-қатынас саласын білдіреді, мысалы, әртүрлі құнды қағаздар және т.б.

Валюта нарығы өзінің экономикалық мазмұны жағынан – бұл валюта сияқты ерекше тауардың сұранысы мен ұсынысы теңдестірілетін ақша нарығының секторы.

Қолма-қол шетел валютасы нарығы валюта нарығының құрамдас бөлігі болып табылады, негізінен берілген лицензияға немесе Қазақстан Республикасының заңдарымен берілген құқықтарға сәйкес шетел валютасымен айырбастау операцияларын ұйымдастыру құқығы, Қазақстан Республикасында және шетелде шетел валютасын сату және сатып алу құқығына ие уәкілетті банктер, уәкілетті ұйымдар, сондай-ақ «Қазпочта» АҚ валюта нарығының қатысушылары болып табылады.

Қазақстан Республикасының Үкіметі мен Қазақстан Республикасының Ұлттық Банкі 2015 жылға экономикалық саясаттың негізгі бағыттары туралы бірлескен мәлімдеме жасады, оған сәйкес 2015 жылы Ұлттық Банк пен Үкімет Қазақстан Республикасының заңнамасына қолма-қол шетел валютасының нарығындағы айырбастау пункттерінің қызметіне қойылатын талаптарды күшейту бөлігінде өзгерістер енгізеді [1].

Оны іске асыру мақсатында «Қазақстан Республикасының Ұлттық Банкі Басқармасының «Қазақстан Республикасында қолма-қол шетел валютасымен айырбастау операцияларын ұйымдастыру қағидаларын бекіту туралы» 2014 жылғы 16 шілдедегі № 144 қаулысына өзгерістер мен толықтырулар енгізу туралы» Қазақстан Республикасының Ұлттық Банкі Басқармасының 2015 жылғы 26 наурыздағы № 46 қаулысы (бұдан әрі - № 46 Қаулы) қабылданды. Бұл № 46 Қаулыда мыналар көзделген:

1) банктік және банктік емес айырбастау пункттерінің техникалық жабдықталуына қойылатын талаптарды күшейту:

- айырбастау пункттерінде өткізілген операцияларды электронды түрде есепке алуды жүргізу (тізілімдердің электронды журналы);
- белгілі бір уақыт ішінде ақпаратты жазуды және сақтауды қамтамасыз ететін бейнебақылау құралдарының болуы;

2) демалыс күндері және жұмыстан тыс уақытта айырбастау пункттерінде валюта бағамдарын өзгерту мүмкіндігін шектеу;

3) қолма-қол шетел валютасымен айырбастау операциялары бойынша есептілікті беру мерзімін қысқарту [2].

Қазақстан Республикасының Ұлттық Банкі Басқармасының 2014 жылғы 16 шілдедегі № 144 қаулысымен бекітілген Қазақстан Республикасында қолма-қол шетел валютасымен айырбастау операцияларын ұйымдастыру қағидаларына (бұдан әрі – Қағидалар) сәйкес «Қазақстандық қор биржасы» АҚ жұмыс күндері бағамдарды белгілеу туралы өкімді жергілікті уақыттың 08:00 сағатынан бастап 18:00 сағатына дейін өкім шығарылған жер бойынша шығарады.

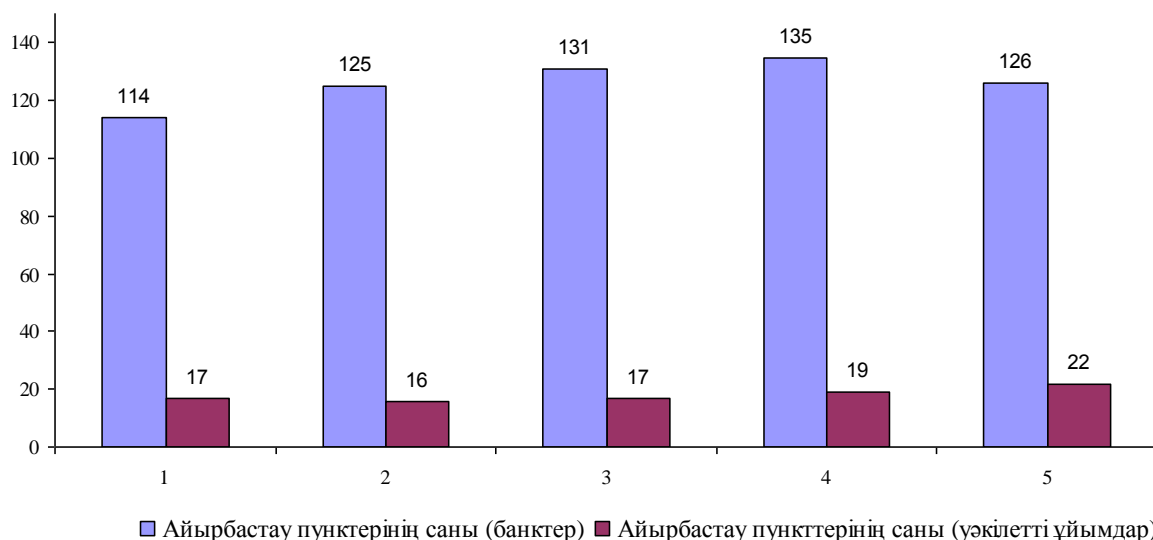
Бұл ретте, Қағидалардың 40-тармағының нормасы кешкі және түнгі уақытта, сондай-ақ демалыс күндері негізсіз бағамды көтеру және алыпсатарлықты болдырмау бөлігінде халықтың мүддесін қорғау мақсатында қабылданды. Тәжірибе көрсеткендей, Қағидалардың бұл нормасы қолма-қол шетел валютасы нарығындағы абыржушылық сұраныс пен халық арасында үрейді болдырмайды, олар өз кезегінде еліміздің бүкіл қаржы жүйесінің тұрақтылығына әсерін тигізуі мүмкін [3].

Сонымен бірге, Қағидаларда айырбастау пункттерінің демалыс күндері қолма-қол шетел валютасын сату және сатып алу бойынша операцияларды жүзеге асыруға тыйым салынбайды.

Павлодар облысында өңірдің валюта нарығы 2015 жылғы 1 қаңтарға мынадай субъектілермен ұсынылған: банктер (30 банк филиалы және 1 дербес банк), уәкілетті ұйымдар (15) және «Қазпочта» АҚ филиалы (1).

1 Сурет

Павлодар облысы бойынша 2010ж. - 2014ж. аралығындағы айырбастау пункттерінің саны

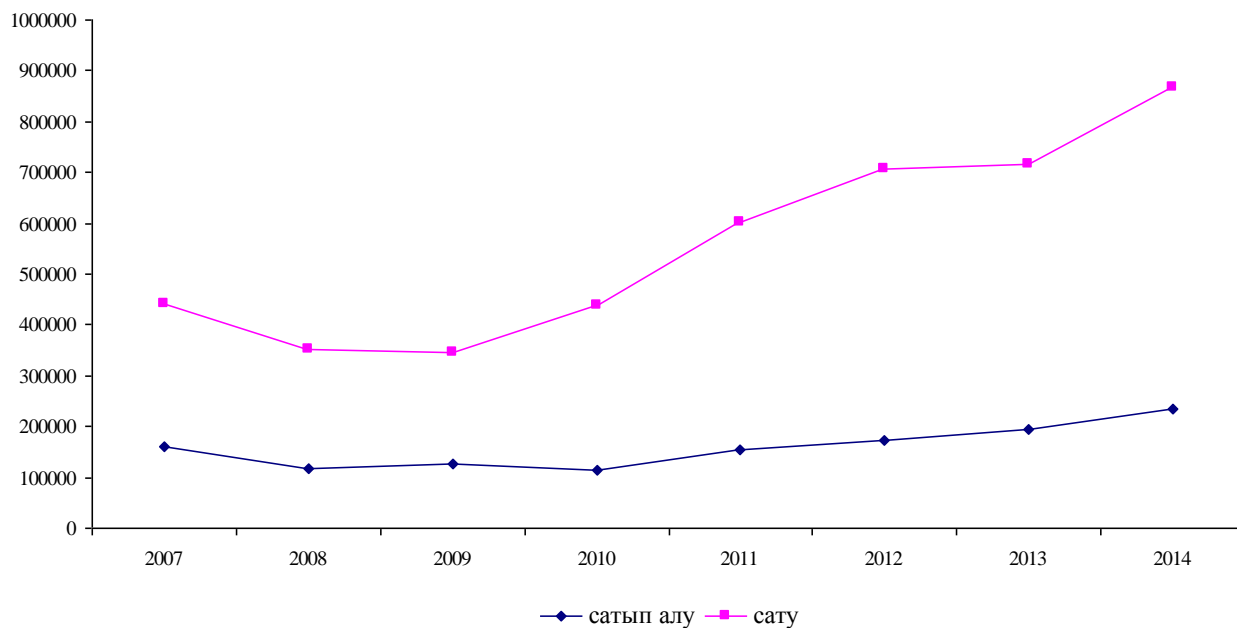

Дереккөз: «Экспорттық-импорттық валюталық бақылау нәтижелерін жинау және талдау» ААЖ.

1-суреттен жыл сайын айырбастау пункттерінің саны өсіп келе жатқанын байқауға болады. 2012 жылы облыста 148 айырбастау пункттері өз жұмысын жүзеге асырды, 2013 жылы олардың саны 6 айырбастау пункттеріне өсті. Айырбастау пункттерінің сандарының өсуі айырбастау пункттерінің жүйесінің дамуымен байланысты. Дегенмен, 2014 жылы банктердің айырбастау пункттерінің саны 2013 жылға қарағанда 9 айырбастау пункттеріне азайды, бұл 2014 жылдың аяғында «Темірбанк» АҚ және «ForteBank» АҚ «Альянс Банкі» АҚ-ға қосылу жолымен банктердің ерікті қайта ұйымдастырылуына байланысты болды.

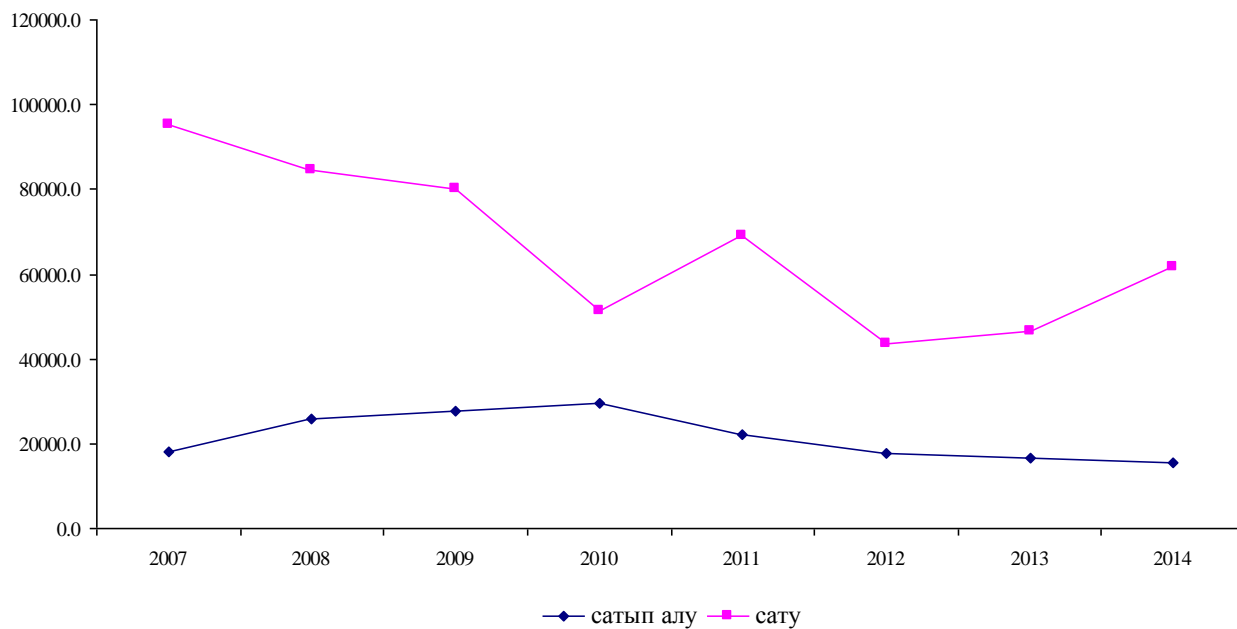
2015 жылғы 1 қаңтардағы жағдай бойынша Қазақстан Республикасында 3013 айырбастау пункттері жұмыс жасауда, оның ішінде облыс аумағында 148 айырбастау пункттері, бұл айырбастау пункттерінің жалпы санының 4,9% құрайды. Облыстың айырбастау пункттерінің негізгі бөлігі Павлодар қаласында орналасқан.

АҚШ долларын сату және сатып алу көлемі (мың бірлікте)

Дереккөз: «Экспорттық-импорттық валюталық бақылау нәтижелерін жинау және талдау» ААЖ.

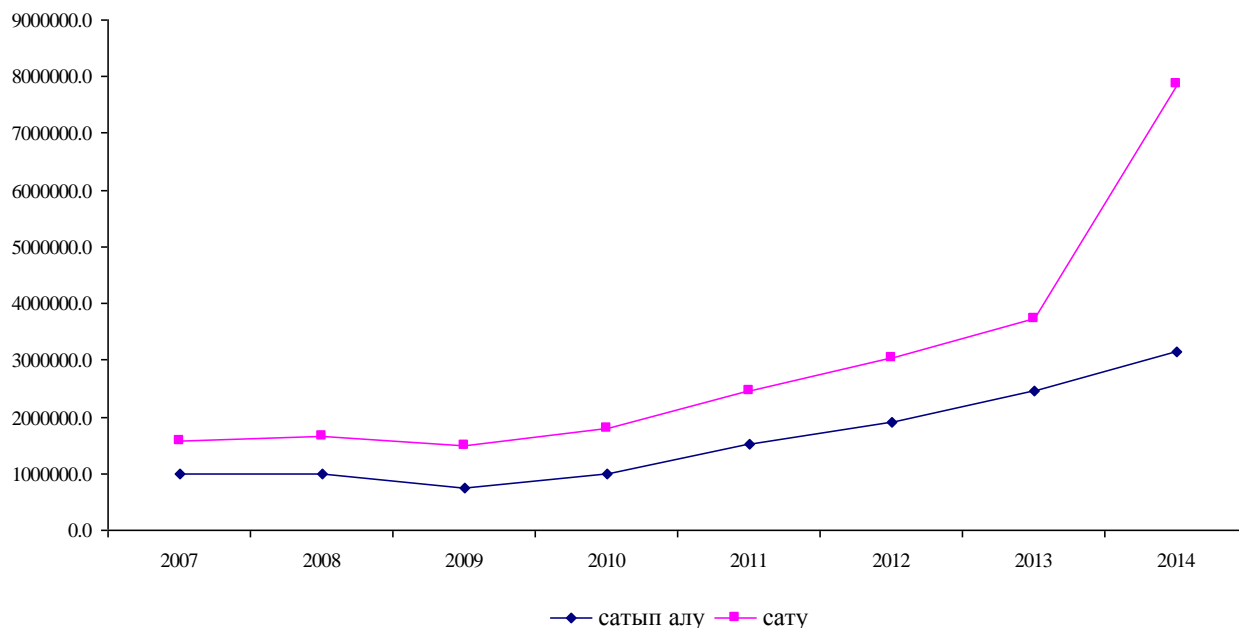
Еуроны сату және сатып алу көлемі (мың бірлікте)

Дереккөз: «Экспорттық-импорттық валюталық бақылау нәтижелерін жинау және талдау» ААЖ.

Ресей рублін сату және сатып алу көлемі (мың бірлікте)

Дереккөз: «Экспорттық-импорттық валюталық бақылау нәтижелерін жинау және талдау» ААЖ.

Павлодар облысының халқы үшін көптеген жылдар ішінде АҚШ доллары мен ресей рублі аса басымдыққа ие.

Нақты бір елдің валютасына сұраныстың болуы нарықта сол елдің қызметтеріне сұранысты көрсететінін атап өту қажет.

2-ші және 4-ші суреттерден АҚШ доллары мен ресей рублі бойынша қолма-қол шетел валютасын сату және сатып алу көлемдерін талдау кезінде, нарықта 2014 жылы шетел валютасының белсенділігін байқауға болады. 2014 жылы бұл шетел валюталары бойынша ең жоғары сату және сатып алу деңгейі тіркелді. Мысалы, 2014 жылы 2013 жылмен салыстырғанда, АҚШ доллары бойынша сатып алу көлемі 1,2 есеге, ал сату - 1,2 есеге артты, тиісінше ресей рублін сатып алу көлемі 1,3 есеге, ал сату - 2,1 есеге артты [4].

Бұл валюталар бойынша 2013 жылға қарағанда 2014 жылы айналымның ұлғаюы мынадай оқиғалармен байланысты:

- 2014 жылдың соңында ресей рублінің құнсыздануы, бұл облыс тұрғындарының Ресей Федерациясының бағаларына қызығушылығын арттырды;

- банктердегі депозит шоттарынан ақшаларды алу және оның салдары ретінде «бос» ақшалай қаражаттың шетел валютасына ауысуы.

Облыстың Ресей Федерациясымен шекаралас болуына байланысты айырбастау пункттерінде ресей рубльдеріне сұраныс жоғары болды, бұл халықтың бұл валютаға сұранысының ұлғаюы туралы куәландырады, өйткені жоғарыда айтылып кеткен себептерге байланысты Ресей Федерациясындағы ресей рублінде тіркелген бағалар, оның ішінде автокөлік бағалары қызығушылық тудырып, сұранысқа ие болды. Мысалы, түрлі деректер бойынша 2014 жылдың қараша, желтоқсан айларында (екі ай ішінде) Қазақстанға Ресейден 40-50 мың автокөлік әкелінген [5].

Павлодар облысының айырбастау пункттерінің шетел валютасын сатып алу және сатудың орташа алынған бағамы

Валюта атауы	2013 жыл	2014 жыл
долларды сатып алудың орташа бағамы	151,96	179,45
долларды сатудың орташа бағамы	152,57	180,19
евроны сатып алудың орташа бағамы	200,89	237,99
евроны сатудың орташа бағамы	203,23	239,90
ресей рублін сатып алудың орташа бағамы	4,75	4,75
ресей рублін сатудың орташа бағамы	4,82	4,80

Дереккөз: «Экспорттық-импорттық валюталық бақылау нәтижелерін жинау және талдау» ААЖ.

1-кестеде Павлодар облысының айырбастау пункттерінің шетел валютасын сату және сатып алудың орташа бағамы көрсетілген. Егер АҚШ долларын сатып алу мен сату бойынша 2013 жыл мен 2014 жыл көрсеткіштерін салыстыратын болсақ, бір жыл ішінде сатып алу бойынша 18,1%-ға көтерілгенін байқаймыз. Сонымен қатар, еуро бойынша орташа бағам сатып алу - 18,5%-ға, сату - 18,0%-ға өскенін байқаймыз [4].

Ресей рублі бойынша сатып алудың орташа бағамы 2014 жыл мен 2013 жылы өзгеріссіз қалса, сату бойынша жыл ішінде (-0,4%-ға) төмендеді [4].

Негізінен, шетел валюталарына теңгенің айырбастау бағамы әлемдік валюта және тауар нарығындағы жағдайларға, экспортшылардың валюталық кірісі көлеміне, қазақстандық банктердің сыртқы қарыздарына және басқа да ішкі және сыртқы факторларға тәуелді болады.

Орта мерзімді болашақта инфляциялық таргеттеуге көшу шеңберінде икемді және бір қалыпты бағам жасау саясатын жалғастыру мақсатында және теңгенің АҚШ долларына қатысты айырбастау бағамы валюта дәлізінің үстіңгі шегіне жету фактісін назарға ала отыра, Қазақстан Республикасының Ұлттық Банкі 2015 жылдың 15 шілдесінде теңгенің АҚШ долларына қатысты айырбастау бағамының ауытқу дәлізін ағымдағы 185 +3/-15 теңгеден 185 +3/-15 теңгеге дейін кеңейту шешімін қабылдады [6].

Тұтасында алғанда, облыстың валюта нарығында жылдан жылға шетел валютасын сату және сатып алу бойынша операциялар көлемі өсіп келетінін атап өтуге болады, соған орай, уәкілетті банктер мен уәкілетті ұйымдардың айырбастау пункттері валюта нарығының белсенді қатысушылары болып табылады, және облыс тұрғындары олардың қызметтерін үнемі пайдаланады.

Әдебиеттер тізімі:

1. 2015 жылға арналған экономикалық саясаттың негізгі бағыттары туралы Қазақстан Республикасы Үкіметі мен Қазақстан Республикасы Ұлттық Банкінің мәлімдемесі;
2. Қазақстан Республикасының Ұлттық Банкі Басқармасының 2015 жылдың 26 наурызында «2014 жылдың 16 шілдесінен Қазақстан Республикасының Ұлттық Банкінің Басқармасының № 144 қаулысына өзгерістер мен қосымшалар енгізу туралы» № 46 қаулы «Қазақстан Республикасында қолма-қол шетел валютасымен айырбастау операцияларын ұйымдастыру қағидаларын бекіту туралы» қаулысы;

3. Қазақстан Республикасының Ұлттық Банкі Басқармасының 2014 жылғы 16 шілдедегі №144 қаулысымен бекітілген Қазақстан Республикасында қолма-қол шетел валютасымен айырбастау операцияларын ұйымдастыру қағидалары;
4. «Қазақстан Республикасының Ұлттық Банкі» республикалық мемлекеттік мекемесі Павлодар филиалының 2007-2014 жылдар аралығы үшін айырбастау пункттерінің қолма-қол шетел валютасын сату және сатып алу жөнінде есептері;
5. «ПАНОРАМА» апталық газеті, 2015 жылғы № 3, 30 қаңтар;
6. Қазақстан Республикасы Ұлттық Банкінің «www.nationalbank.kz ресми интернет-ресурсы».

Астана қаласының қаржы нарығы

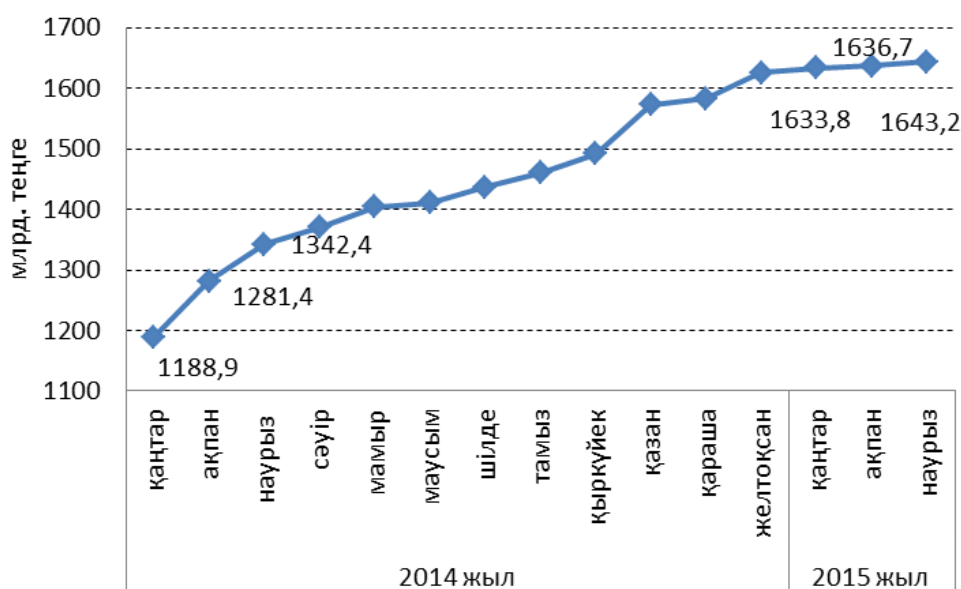
Е.А. Данченко, «Қазақстан Республикасының Ұлттық Банкі» республикалық мемлекеттік мекемесінің Орталық филиалы (Астана қаласы) экономикалық талдау және статистика бөлімінің бастығы

2015 жылдың басынан бері Астана қаласының кредит нарығындағы ахуал, шағын бизнесті қоса алғанда, экономиканы кредиттеу көлемінің динамикалық өсуімен сипатталды. Ағымдағы жылдың ерекше өзгешеліктері ұлттық валютадағы депозит көлемінің төмендеуі болғанында, бұл депозиттердің жалпы көлемінің төмендеуіне алып келді. Осы мақалада Астана қаласының қаржы нарығындағы өзгерістер туралы толығырақ баяндап өтейін.

2015 жылғы қаңтар-наурызда Астана қаласында, сол сияқты тұтас алғанда, республика бойынша экономиканы кредиттеудің өсуі байқалды. Экономиканы кредиттеудің жалпы көлемі 2014 жылдың тиісті кезеңімен салыстырғанда 2015 жылғы 1 сәуірде 22,4%-ға өсіп, 1643,2 млрд.теңге болды [1,2].

1 Сурет

Астана қаласы бойынша кредиттер көлемінің динамикасы

Дереккөз: Қазақстан Республикасының Ұлттық Банкі («www.nationalbank.kz»), Қазақстан Республикасы Ұлттық Банкі Орталық филиалының (Астана қаласы) № 3 Статистикалық бюллетені, 2015 жыл.

Шетел валютасында кредит беру озық қарқынмен артып, көлемі 2014 жылғы тиісті кезеңімен салыстырғанда 24,6%-ға ұлғайған, ал олардың жалпы көлеміндегі үлесі 35,2%-дан 35,9%-ға дейін өсті. Ұлттық валютадағы кредит көлемі 21,2%-ға ұлғайды, ал олардың жалпы көлеміндегі үлесі 64,8%-дан 64,1%-ға дейін төмендеді [1,2].

Кредиттердің басымдық үлесі, бұрынғыша, заңды тұлғаларға тиесілі болды, оларға кредит беру жеке тұлғаларға кредит беруге қарағанда, неғұрлым тез қарқынмен өсті.

2015 жылғы 1-тоқсанда ұзақ мерзімді кредит берудің беталысының тұрақты өсуі жалғасты, бұл елорда банктерінің экономиканың нақты секторының қажеттілігіне баса назар аударғанын дәлелдейді.

1 Кесте

Банктердің валюта түрлері, қарыз алушылардың типтері және кредит беру мерзімі бойынша кредиттері

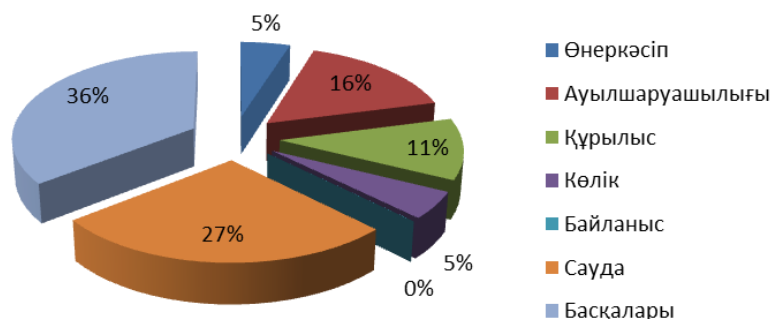
	Кредиттеу көлемі (млрд. теңге)		Өзгеріс (%)	Жалпы көлемдегі үлес (%)	
	01.04.2015ж.	01.04.2015ж.		01.04.2014ж.	01.04.2015ж.
БАРЛЫҒЫ	1342,4	1643,2	22,4	-	-
- тенгеде	869,4	1053,4	21,2	64,8	64,1
- шетел валютасында	473	589,8	24,6	35,2	35,9
- заңды тұлғаларға	958,4	1216,7	26,9	71,4	74,0
- жеке тұлғаларға	384,0	426,5	11,1	28,6	26,0
- қысқа мерзімді	356,7	378,1	5,9	26,5	23,0
- ұзақ мерзімді	985,7	1265,1	28,3	73,4	74,6

Дереккөз: Қазақстан Республикасының Ұлттық Банкі («www.nationalbank.kz»), Қазақстан Республикасы Ұлттық Банкі Орталық филиалының (Астана қаласы) № 3 Статистикалық бюллетені, 2015 жыл.

Шағын бизнесті кредиттеудің өсу беталысы жалғасты, оның көлемі 2014 жылғы наурызбен салыстырғанда 2015 жылғы наурыздан бастап 252,3 млрд. теңге [1,2] болып, 62,6%-ға ұлғайды. Шағын бизнесті кредиттеу процесінде мемлекеттің шағын және орта бизнеске қаржылық қолдау көрсетуге бағытталған «Бизнестің жол картасы - 2020» бағдарламасын іске асыру маңызды роль атқарады.

Экономиканың салалары бойынша бөліп қарағанда, кредиттеудің жалпы көлемінің негізгі үлес салмағы экономиканың сауда, құрылыс және ауылшаруашылығы салаларына тиесілі болды.

**Экономиканың салалары бөлінісінде кредиттеу
көлемінің үлес салмағы**

Дереккөз: Қазақстан Республикасы Ұлттық Банкі Орталық филиалының (Астана қаласы) № 3 Статистикалық бюллетені, 2015 жыл.

Бұл ретте сауданы кредиттеу көлемі бір жылдың ішінде 43,9%-ға, құрылыс 18,1%-ға, өнеркәсіп 7,6%-ға ұлғайды. Өңір экономикасының басқа салалары бойынша көрсеткіштің төмендегені байқалды [2].

Кредиттеу объектілері бойынша кредиттер құрылымында берешектің ең көп мөлшері негізгі құрал-жабдықтарды сатып алуға (54,4%), азаматтардың тұтыну мақсатына (19,4%), басқа да мақсаттарға (12,6%), азаматтардың құрылыс салуға және тұрғын үй (8,5%) [2] сатып алуларына берілген кредиттерге тиесілі.

Бір жыл ішінде берілген кредиттер бойынша орташа алынған сыйақы ставкасы заңды тұлғаларға берілген шетел валютасындағы кредиттер құнының өсуі есебінен 12,1%-дан 12,4%-ға дейін көтерілді. Жеке тұлғаларға берілген кредиттер бойынша – ставканың төмендеуі байқалды [2].

2 Кесте

**Берілген кредиттер бойынша орташа алынған
сыйақы ставкасы**

	Орташа алынған сыйақы ствкасы, %		Өзгеріс (пайыз тармақтары бойынша)
	01.04.14 жылға	01.04.15 жылға	
БАРЛЫҒЫ	12,1	12,4	+0,2
- теңгеде	13	12,6	-0,4
- шетел валютасында	9,7	10,7	+1,0
- заңды тұлғаларға	10,8	11,7	+0,9
- жеке тұлғаларға	15,5	14,9	-0,6

Дереккөз: Қазақстан Республикасы Ұлттық Банкі Орталық филиалының (Астана қаласы) № 3 Статистикалық бюллетені, 2015 жыл.

2015 жылдың басынан елорданың депозит нарығындағы ахуалы депозиттердің жалпы көлемінің төмендеуімен сипатталды, ол 2015 жылғы 1 сәуірдегі жағдай бойынша 1967,5 млрд. теңге болды. Резиденттер салымдарының көлемі 2014 жылдың тиісті кезеңімен

салыстырғанда, көбінесе, жалпы көлеміндегі үлесі 80,3%-дан 76,6%-ға [1,2] дейін азайған заңды тұлғалар салымдарының жалпы көлемінің ұлғаюы есебінен 9,1%-ға азайды.

3 Сурет

Дереккөз: Қазақстан Республикасының Ұлттық Банкі («www.nationalbank.kz»), Қазақстан Республикасы Ұлттық Банкі Орталық филиалының (Астана қаласы) № 3 Статистикалық бюллетені, 2015 жыл.

Заңды тұлғалар, сол сияқты жеке тұлғалар болсын салымның валютасын таңдау кезінде шетел валютасындағы салымдарды ең қолайлы деп, санады, себебі оның көлемі 2014 жылғы тиісті кезеңімен салыстырғанда, 17%-ға ұлғайған, ал ұлттық валютадағы депозиттер көлемі 30,8%-ға азайған. Валюталық ақша жинағының көбеюі депозит нарығын долларландыру деңгейінің көтерілуіне және ұлттық валютадағы депозиттер үлесі салмағының 54,6%-дан 41,6-ға дейін төмендеуіне әкеп соқты. Осылайша, заңды және жеке тұлғалардың шоттарына шетел валютасы ағыны – 2015 жылғы 1-тоқсанда банктердің ресурстық базасының ұлғаюының басты көзі болды [1.2].

3 Кесте

Банктердің валюта түрлері және салымшылар типтері бойынша депозиттері

	Депозиттер көлемі (млрд. теңге)		Өзгеріс (%)	Жалпы көлемдегі үлес (%)	
	01.04.2014ж.	01.04.2015ж.		01.04.2014ж.	01.04.2015ж.
БАРЛЫҒЫ	2165,1	1967,5	-9,1		
- теңгеде	1182,3	817,8	-30,8	54,6	41,6
- шетел валютасында	982,9	1149,7	17	45,4	58,4
оның ішінде:					
- заңды тұлғаларға	1738,9	1507,4	-13,3	80,3	76,6
- теңгеде	1004,9	684,6	-31,8	57,8	45,4
- шетел валютасында	734,0	822,8	12	42,2	54,6
- жеке тұлғаларға	426,2	460,1	8,0	19,7	23,4

- теңгеде	177,4	133,3	-24,8	41,6	29
- шетел валютасында	248,8	326,8	31,3	58,3	71

Дереккөз: Қазақстан Республикасының Ұлттық Банкі («www.nationalbank.kz»), Қазақстан Республикасы Ұлттық Банкі Орталық филиалының (Астана қаласы) № 3 Статистикалық бюллетені, 2015 жыл.

4 Кесте

Тартылған депозиттер бойынша орташа алынған сыйақы ставкасы

	Орташа алынған сыйақы ставкасы, %		Өзгеріс (пайыз тармақтары бойынша)
	01.04.2014ж.	01.04.2015ж.	
БАРЛЫҒЫ	5,1	11,4	+6,3
- теңгеде	6,1	13,1	+7
- шетел валютасында	3,2	2,9	-0,3
- заңды тұлғаларға	6,1	13,4	+7,3
- жеке тұлғаларға	8,5	6,9	-1,6

Дереккөз: Қазақстан Республикасы Ұлттық Банкі Орталық филиалының (Астана қаласы) № 3 Статистикалық бюллетені, 2015 жыл.

Тартылған депозиттер бойынша жыл ішінде сыйақының орташа алынған ставкасының жалпы көрсеткіші жыл ішінде 5,1%-дан 11,4%-ға дейін өсті [2]. Сонымен бірге, теңгедегі салымдар бойынша сыйақы ставкасының көтерілгені және шетел валютасындағы салымдар бойынша ставкасының төмендегені байқалды, бұл, барынша, мемлекеттің экономиканы долларландыруға қарсы экономикалық саясатына бағдарлауына байланысты болып тұр.

Осылайша, 2015 жылғы 1-тоқсанда елорданың қаржы нарығында экономиканы кредиттеудің динамикалық өсуі байқалды, ол ұзақ мерзімді кредит берудің жандануына және ұлттық валютадағы кредиттер бойынша сыйақы ставкасының төмендеуіне алып келді. Керісінше, елорданың депозиттік нарығында заңды және тұлғалардың ұлттық валютадағы депозиттерінің жылыстауы есебінен салымдардың жалпы көлемінің азайғаны байқалды.

Әдебиеттер тізімі:

1. Қазақстан Республикасы Ұлттық Банкінің ресми интернет-ресурсы «www.nationalbank.kz», «Кредит нарығы», «Депозит нарығы» бөлімдері;
2. Қазақстан Республикасы Ұлттық Банкі Орталық филиалының (Астана қаласы) № 3 Статистикалық бюллетені, 2015 жыл.